

**GLOBAL JOURNAL OF ECONOMICS
AND
BUSINESS STUDIES**

(Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi)

**Cilt: 4 Sayı: 7
Bahar 2015**

DERGİ SAHİBİ

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

İDARİ İŞLER MÜDÜRÜ

Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Yrd. Doç. Dr. Tarhan OKAN

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ

Posta Adresi:

Global Journal of Economics and Business Studies (Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi)

Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bağlarbaşı / 29100

Gümüşhane

İletişim ve Teknik Destek:

Eposta: infogjebs@gmail.com

ISSN: 2147-415X

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan KÜÇÜK, Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ, Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ, Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN, Gümüşhane Üniversitesi

HAKEM KURULU

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar AKYAZI ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KALKIŞIM..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA ..... Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Osman PEHLİVAN ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAK ..... Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman OKKA ..... Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Rasim YILMAZ ..... Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Taner ACUNER ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mukesh CHAUDHRY ..... Indiana University of Pennsylvania
Prof. Dr. Birdoğan BAKİ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR ..... Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur KAYA ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ..... Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Sabri KURTULDU ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan KÜÇÜK ..... Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Seyfettin ARTAN ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Halis DEMİR ..... Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Tülay İlhan NAS ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ ..... Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Fazıl KIRKBİR ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA ..... Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin ER ..... Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK ..... Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent DOĞRU ..... Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan AYAYDIN ..... Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Fikret MAZI ..... Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Cemalettin KALYCI	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuri BALTACI	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tarhan OKAN.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanefi TOPAL	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Müslüm BASILGAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nihat YILMAZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih AKKANAT	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Handan ÇAM	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İskender PEKER	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Barış YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emel YILDIZ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜNVER.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tufan ÖZSOY.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hikmet Gülçin BEKEN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Pınar HAYALOĞLU	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih DAMLIBAĞ	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Metin AKSOY	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan Mahmut KALKIŞIM	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Levent GELİBOLU.....	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mutlu Yüksel AVCILAR	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Demet CANSARAN	Amasya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet DENİZ.....	Kafkas Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsa ALTINIŞIK.....	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.Serap OVALI.....	Karadeniz Teknik Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfa No
Sermaye Kaçışlarının Ölçümünde Kavramsal ve Metodolojik Çerçeve <i>Nuran ÖZTÜRK</i>	01-27
Ahilik Teşkilatı, Ombudsman ve Etik İlişkisi <i>Kadir Caner DOĞAN</i>	28-36
E-Devlet Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri <i>Canan ÇAKIR</i>	37-48
Kent Konseyleri İle Yerinden Yönetilen Katılımcı Kent Yönetimleri: Yerel Yönetişim Kapsamında Bir Değerlendirme <i>Konur Alp DEMİR, Hikmet YAVAŞ</i>	49-62
Finansal Okuryazarlık Düzeyi ve Davranışları: Gümüşhane Üniversitesi Önlisans Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma <i>Alper Veli ÇAM, Abdulkadir BULUT</i>	63-72
Ürün Ömrü Algısının Sürdürülebilir Tüketim Boyutundan Bir Analizi <i>Tufan ÖZSOY, Canan MADRAN</i>	73-91

SERMAYE KAÇIŞLARININ ÖLÇÜMÜNDE KAVRAMSAL VE METODOLOJİK
ÇERÇEVE¹

Nuran ÖZTÜRK²

ÖZET

Sermaye kaçışları kavramının geçmişi iktisadın bilim olarak ortaya çıkışından önceki yıllara dayanmasına rağmen tanımlanması ve ölçümü konusunda fikir birliği bulunmadığı görülmektedir. Sermaye kaçışlarının tanımlama ve ölçüm farklılıklarının nedeni ise hangi sermaye çıkışlarının sermaye kaçışları olarak değerlendirileceği konusunda sermaye kaçışları belirleyicilerinin baz alınması ve bu belirleyicilerin ülkelere ve zamana göre farklılık göstermesidir. Bu çalışma, sermaye kaçışları ve ölçüm yöntemleri ile ilgili tartışmaları ve ölçüm yöntemlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Kaçışları, Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri.

Jel Kodu: F32, F21, E44.

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL ISSUES IN THE MEASUREMENT OF CAPITAL
FLIGHT

ABSTRACT

In spite of the concept of capital flight history based on the previous year the emergence of the science of economics, it is seen that there is no consensus about its' defining and measurement. The causes of differences in definition and measurement of capital flight are the determinants of capital is based on which the capital outflows is considered as capital flight and the determinants of capital flight is considered to differ with respect to the countries and time. However, when the economic literature is analyzed the World Bank (1985) , which is derived from this method, Morgan Guaranty (1985), Cline (1985) , Dooley (1986) and hot money (1986) methods are seen as widely used. This study aims to examine the concept of capital flight and its' measurement methods.

Keywords: Capital Flight, Long-Term Capital Movements, Short-Term Capital Movements.

Jel Code: F32, F21, E44.

1. GİRİŞ

Sermaye kaçışları olgusu 1600'lü yıllardan beri var olan bir kavramdır. Ancak sermaye kaçışlarının gerek tanımlanması gerekse ölçümü konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Farklı tanımlamaların yapılmasına yol açan en önemli etken sermaye kaçışlarını ortaya çıkaran nedenlerin açık olmamasıdır. Sermaye kaçışları, normal bir sermaye çıkışı olarak gözükebileceği gibi, yanlış faturalandırma şeklinde açık bir biçimde de ortaya çıkabilmektedir (Beja, 2005: 58). Tanımlama farklılıklarına neden olan bir diğer etken ise ülkelere özgü risk düzeylerinin farklılık göstermesidir. Gelişmekte olan ülkeler yüksek riskli ülkeler olarak nitelendirilmekte ve bu ülkelerden meydana gelen sermaye çıkışları sermaye kaçışları olarak değerlendirilmektedir. Sermaye kaçışlarına neden olan bütün belirleyiciler dahil edildiğinde ise sermaye kaçışlarını tanımlamak karmaşık bir hal almaktadır.

Çok sayıda tanımlamaya paralel olarak ölçüm yöntemleri de çeşitlilik göstermektedir. Dünya Bankası gibi bazı ölçüm yöntemleri tüm sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları olarak ölçerken, sıcak para gibi yöntemlerse sadece kısa vadeli sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları olarak değerlendirmektedir. Bunların dışında kalan

¹ Bu çalışma Nuran ÖZTÜRK'ün "Sermaye Kaçışlarının Ekonomik ve Kurumsal Belirleyicilerinin Analizi: Geçiş Ekonomileri Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Beşikdüzü MYO, nozturk@ktu.edu.tr

ölçüm yöntemleri, sermaye kaçışlarını hesaplamada kullandıkları ödemeler bilançosu kalemleri ve ölçtükleri sermaye kaçışları büyüklükleri itibarıyla Dünya Bankası ve sıcak para yöntemi ile benzerlik göstermektedir. Ancak yine de Dünya Bankası yönteminin daha yaygın bir kullanıma sahip olduğunu belirtmek mümkündür. Bu çalışmada amaç en uygun ya da en doğru sermaye kaçışları tanımlaması ya da ölçüm yöntemini vermek değildir. Burada mevcut literatürden yola çıkarak yapılan sermaye kaçışları tanımlamaları ve ölçüm yöntemleri tanıtılmakta ve bu konulardaki tartışmalara yer verilerek sermaye kaçışları ile ilgili olarak yapılacak olan sonraki çalışmalara ışık tutmak amaçlanmaktadır. Buradan yola çıkarak, çalışmada öncelikle sermaye kaçışları tanımlamalarına yer verilmiş daha sonra bu konudaki tartışmalara değinilmiştir. Çalışma sermaye kaçışları ölçüm yöntemleri ile tamamlanmıştır.

2. SERMAYE KAÇIŞLARI KAVRAMI

Sermaye kaçışlarını tanımlama çabaları bilim insanlarını çeşitli yaklaşımları kullanmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, başlıca üç yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Birinci yaklaşım, farklı kriterleri baz alarak sermaye kaçışlarını sermaye çıkışından farklılaştırmaya çalışmaktadır. Bu kriterler, sermaye akımının kayıt altına alınıp alınmaması, yasal olup olmaması ve sermaye kaçışlarının gerçekleştiği ülkenin gelişmişlik düzeyidir. İkinci yaklaşım ise sermaye kaçışlarını, sermaye kaçışlarının nedenlerini veya sonuçlarını baz alarak tanımlamaktadır. Literatürde bu yaklaşım motivasyonel ve normatif yaklaşım olarak iki kısma ayrılmaktadır (Smorodinskaia, 1998: 69). İlk kez Kindleberger (1937) tarafından ortaya konulan motivasyonel yaklaşım, ekonomik birimlerin sermayeyi yurt dışına çıkarmalarının nedenleri üzerinde durmaktadır. Kindleberger'in, tanımlamasında, politika değişiklikleri nedeniyle eldeki varlıkları kaybetme korkusuyla ortaya çıkan anormal sermaye çıkışlarına vurgu yapılmaktadır. Portföy riskini azaltmak ya da portföy getirisini artırmak amacıyla yapılan yatırımlar sonucunda meydana gelen sermaye hareketlerinin ise sermaye kaçışları değil, sermaye çıkışı olduğunu belirtilmektedir. Normatif yaklaşım ise, sermaye kaçışlarının kaynağı yerine ekonomik sonuçları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşım, 1980'li yıllarda yüksek borçlu ülkelerde ekonomik büyüme ve finansal yatırımlar için ihtiyaç duyulan yurtiçi tasarruflarda doğrudan bir azalmaya sebebiyet veren sermaye kaçışlarını tanımlamak amacıyla ortaya konulmuştur. Spekülatif sermaye hareketleri üzerinde duran normatif yaklaşıma Cuddington (1986)'a atfedilen sıcak para yöntemi örnek gösterilmektedir (Abalkin ve Whalley, 1999: 440). Benzer şekilde, Dooley (1986:1988)'de sermaye kaçışlarının sayısal sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Nitekim yabancı borç servisinde ve ulusal yatırım programlarının uygulanmasında meydana gelen bozulmalar şeklinde ortaya çıkan ülkenin finansal yatırım potansiyelindeki azalma sermaye kaçışlarının işareti olarak görülmektedir (Smorodinskaia, 1998: 69).

Üçüncü yaklaşım ise ortaya konulan sonuçlar açısından sermaye kaçışları ile sermaye çıkışlarının benzerliğini vurgulamakta ve sermaye kaçışlarını sermaye çıkışlarından ayırmaya gerek olmadığını belirtmektedir. Dünya Bankası (1985) yaklaşımı buna örnek olarak gösterilebilir. Bu yaklaşıma göre sermaye kaçışları, sermaye çıkışlarının içinde yer almaktadır. Böylece sermaye kaçışları kolayca sermaye çıkışlarından ayıramamaktadır (Beja, 2005: 58-59).

Bu yaklaşımlardan yola çıkarak yapılan tanımlamalar çeşitlilik göstermekle birlikte burada yalnızca en yaygın kullanılanlara yer verilmektedir. Sermaye kaçışlarının ilk kez Kindleberger (1937) tarafından tanımlandığı görülmektedir. Kindleberger (1937: 158), sermaye kaçışlarını, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yerleşikler ve yerleşik olmayan bireylerin bazı korkular ve şüpheler nedeniyle gerçekleştirdikleri anormal sermaye çıkışları olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda Kindleberger (1937), sermaye hareketlerinde meydana gelen dalgalanmaya ve anormal sermaye hareketlerine vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle araştırmacı, sermaye kaçışlarını kısa vadeli yatırım riskleri bağlamında açıklamaktadır (Kant, 1996: 5; 2002: 344).

Sermaye kaçışlarını, spekülatif sermaye çıkışlarından ayırarak inceleyen Bloomfield (1954), beklenmeyen döviz kuru değişimleri nedeniyle meydana gelen sermaye çıkışlarını spekülatif sermaye hareketleri olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte savaş, siyasal istikrarsızlık, iç karışıklık, yüksek vergiler, yerel ekonominin çökmesi, antikapitalist ortam, sermaye kazançları üzerinden alınan resim ve harçlar, döviz kuru kontrollerinin sıkılaştırılması gibi nedenlerle meydana gelen sermaye çıkışları da sermaye kaçışları olarak nitelendirilmektedir (Bloomfield, 1954: 1). Ekonomik risklere yapan Dünya Bankası (1985) sermaye kaçışlarını, yabancı varlıkların nispeten değerini düşüren ve devalüasyon beklentisine neden olan aşırı değerli döviz kuru, belirsizlik yaratan ve reel faiz oranlarını azaltan yüksek ve değişken enflasyon oranı, yüksek

enflasyon dönemlerinde negatif reel faiz oranlarına yol açan baskıcı finansal³ ve yabancı borçlanmayı zorlaştıran aşırı korumacı politikalar gibi nedenlerle ortaya çıkan sermaye çıkışları şeklinde tanımlanmaktadır (World Bank, 1985: 63-64).

Cuddington (1986), Dooley (1986), Deepler ve Williamson (1987) ve Boyce ve Zarsky (1988) ise sermaye kaçışları tanımlamalarında kısa vadeli spekülasyon sermaye akımlarına dikkat çekmektedirler. Dooley (1986)'e göre sermaye kaçışları, yerleşiklerin devlet kontrolünden kaçmalarını sağlayacak finansal varlıklar elde etme isteği nedeniyle ortaya çıkan sermaye çıkışlarıdır (Dooley, 1986: 15). Diğer bir deyişle Dooley (1988), sermaye kaçışlarını, “alacaklı ülkenin ödemeler bilançosunda yer alan ve yatırım gelirleri yaratmayan, yerleşiklerin yerleşik olmayanlar üzerindeki varlık stokları” olarak tanımlamaktadır (Dooley, 1988: 422). Buradaki sermaye kaçışları, gelişmekte olan ülkelerde yerleşiklerin yerel yöneticilerin kontrolünden kaçmak amacıyla gerçekleştirdikleri kayıt altına alınmamış sermaye ihracatını ifade etmektedir⁴ (Kant, 2002: 345). Sermaye kaçışlarını sıcak para kavramıyla açıklayan Cuddington (1986), sıcak para hareketinin politik ve finansal krizler, ağır vergiler, sıkı sermaye kontrolleri, yerli paranın yüksek oranda devalüe edilmesi, hiper enflasyonun varlığı ya da başlangıcı gibi nedenlerle meydana geldiğini belirtmektedir (Cuddington, 1986: 2).

Sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri içeren bir diğer tanım ise Boyce ve Zarsky (1988) tarafından yapılmıştır. Buna göre sermaye kaçışları, sermaye piyasalarında gerçekleşmiş ya da gerçekleşebilecek kontrolleri azaltmak amacıyla sermayenin bir ülkeden diğer bir ülkeye hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır (Boyce ve Zarsky, 1988: 192). Belli başlı bazı riskler sonucunda ortaya çıkan sermaye çıkışları ile sermaye kaçışlarının sınırlandırılmaması ve özel sermaye çıkışlarının tümünün dikkate alınması gerektiğini ifade eden Vos (1992), kambiyo rejimi uygulayan ve yapısal dönüşüm içinde olan ekonomilerde bütün sermaye çıkışlarının sermaye kaçışları olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir (Vos, 1992: 501).

Geniş kapsamlı bir tanımlama yapan Tornell ve Velasco (1992) sermaye kaçışlarını, fakir ülkelere zengin ülkelere doğru meydana gelen, beşeri sermaye de dahil olmak üzere, verimli kaynakların akımı olarak tanımlamaktadır (Tornell ve Velasco, 1992: 1209). Benzer şekilde Collier (1999)'e göre sermaye kaçışları, iç savaşın neden olduğu kısa ve uzun vadeli riskler nedeniyle özel sektöre ait tüm verimli kaynakların diğer ülkelere akımıdır (Collier, 1999: 169). Yine Abalkin ve Walley (1999), normal ticari faaliyetlerin bir parçası olmayan işlemlerle, hem yurtiçinde hem de yurtdışında, ulusal para cinsinden varlıkların yabancı para cinsinden varlıklara dönüştürülmesi durumunda ortaya çıkan sermaye kaybını sermaye kaçışları olarak nitelendirmektedir (Abalkin ve Walley, 1999: 423). Gibson ve Tsakalotos (1993)'e göre sermaye kaçışları ise elde tutulan yurt içi varlıklara ilişkin belirsizlikte meydana gelen bir artışa verilen cevaptır (Gibson ve Tsakalotos, 1993: 145).

Sermaye kaçışlarının verilen tanımlamaları Tablo 1'de özetlenmektedir. Bu tanımlamalar genel olarak incelendiğinde bazı noktalar dikkat çekmektedir.

Tablo 1. Sermaye Kaçışları Tanımları

Yazarlar	Sermaye Kaçışları Tanımlamaları
Kindleberger (1937)	Bazı korkular ve şüpheler nedeniyle anormal sermaye akımı
Bloomfield (1954)	Savaş, siyasal istikrarsızlık, iç karışıklık, yüksek vergiler, yerel ekonominin çökmesi, anti kapitalist ortam, sermaye resim ve harçlarının arttırılması ve döviz kontrollerinin sıkılaştırılması, yerel paranın değer kaybetmesi nedenleriyle meydana gelen sermaye çıkışı
Dünya Bankası (1985)	Aşırı değerli döviz kuru, yüksek ve değişken enflasyon oranı, baskıcı finansal politikalar, aşırı korumacı politikalar nedeniyle sermaye çıkışı
Dooley (1986)	Devlet kontrolünden kaçmak amacıyla gerçekleştirilen anormal sermaye çıkışı ya da kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketleri

³ McKinnon ve Shaw tarafından geliştirilen “Finansal Baskı Hipotezine” göre fiyat kontrolleri ve diğer kontrollerle finans piyasalarının etkin çalışması engelleniyorsa, finansal sistem baskı altındadır (Şengönül ve diğerleri, 2007: 29). Uygulanan politikalar ise baskıcı finansal politikalar. Negatif faiz oranları, faiz oranına piyasada oluşan denge faiz oranının altında bir tavan belirlenmesi durumunda ortaya çıkabilmektedir.

⁴ Buradaki kayıt altına alınmamış sermaye deyimi yasadışılığı ifade etmemektedir. Oysa yasadışı sermaye hareketleri kesinlikle kayıt altına alınmamışlığı ifade etmektedir. Bununla birlikte kayıt dışı ve yasadışı sermaye hareketleri birlikte hareket etmektedirler (Kant, 2002: 345).

Tablo 2. Sermaye Kaçışları Tanımları (Devamı)

Cuddington (1986)	Politik ve finansal krizler, ağır vergiler, sıkı sermaye kontrolleri, yerli paranın yüksek oranda devalüe edilmesi, hiper enflasyon vb. nedeniyle meydana gelen sıcak para akımı
Boyce ve Zarky (1988)	Sermaye kontrollerinden kaçmak amacıyla kısa vadeli spekülatif sermaye hareketleri nedeniyle sermaye çıkışları
Vos (1992)	Ekonomik risk unsurları, kambiyo rejimi, ekonomide yapısal dönüşüm nedeniyle kısa ve uzun vadeli bütün sermaye çıkışları
Tornell ve Velasco (1992)	Fakir ülkelerden zengin ülkelere meydana gelen kısa ve uzun vadeli, beşeri sermaye de dâhil olmak üzere verimli kaynak akımı
Gibson ve Tsakalatos (1993)	Yurt içi varlıklara ilişkin belirsizlikte meydana gelen bir artış nedeniyle sermaye çıkışları
Collier (1999)	İç savaşın neden olduğu kısa ve uzun vadeli riskler nedeniyle özel sektöre ait tüm verimli kaynakların akımı
Abalkin ve Walley (1999)	Normal ticari faaliyetler dışındaki işlemler nedeniyle, yerli para cinsinden tutulan varlıkların yabancı para cinsinden varlıklara dönüştürülmesi nedeniyle sermaye kaybı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kindleberger (1937) tarafından yapılan ilk sermaye kaçışları tanımlamasında sermaye kaçışlarına neden olan korkuların ve şüphelerin nedeni açıklanmamaktadır. Kindleberger'den sonra yapılan tanımlamalarda buna açıklık getirilmiştir. Nitekim Dünya Bankası (1985), Bloomfeld (1954), Cuddington (1986), Dooley (1986), Gibson ve Tsakalatos (1993) tarafından yapılan tanımlarda aşırı değerli döviz kuru, yüksek enflasyon, yüksek vergiler, iç karışıklık, döviz kuru kontrolleri, aşırı korumacı politikalar, ağır vergiler, yerli paranın yüksek oranda devalüe edilmesi gibi nedenlerle kaçışlarının meydana geldiği belirtilmektedir. Bu unsurlar anormal riskler olarak adlandırılmaktadır.

Bu tanımlamaların yanı sıra Vos (1992), Tornell ve Velasco (1992) ve Abalkin ve Walley (1999) sermaye kaçışlarının nedenlerini çok daha geniş bir biçimde ele almakta ve diğer tanımlamalarda yer alan risklerin gerçekleşmemesi durumunda da sermaye kaçışlarının meydana gelebileceğini belirtmektedirler. Tornell ve Velasco (1992) ile Collier (1999) ise sadece para akımını dikkate almayıp beşeri sermaye akımını da sermaye kaçışları kavramına dâhil etmeleri nedeniyle diğer tanımlardan ayrılmaktadır. Bununla birlikte, Kindleberger (1937) ve Tornell ve Velasco (1992) tanımlamalarında sermaye kaçışlarının genellikle gelişmekte olan ülkelere meydana geldiğini belirtmektedirler. Diğer tanımlamalarda ise ülke grubu belirtilmemektedir.

Kindleberger (1937), Cuddington (1986), Dooley (1986), Boyce ve Zarky (1988), Gibson ve Tsakalatos (1993) kısa vadeli spekülatif sermaye akımlarına dikkat çekerken; Tornell ve Velasco (1992) ve Dünya Bankası (1994) kısa ve uzun vadeli sermaye akımlarını ele almaktadırlar. Abalkin ve Walley (1999)'ün yaptıkları tanım ise diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu tanımlamada dolarizasyon nedeniyle yerli paradan yabancı paralara dönüştürülen tutarlar da sermaye kaçışları toplamına dâhil edilmektedir (Abalkin ve Walley, 1999: 423).

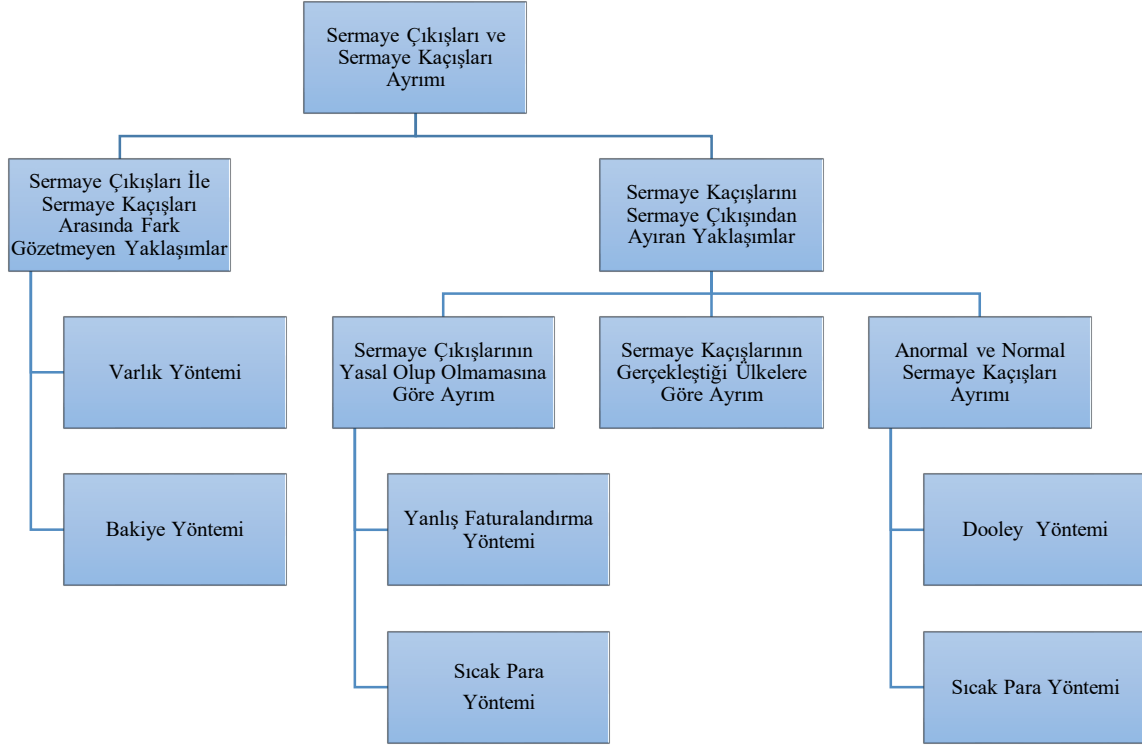
3. SERMAYE ÇIKIŞLARI VE SERMAYE KAÇIŞLARI AYRIMI

Sermaye kaçışlarıyla ilgili çalışmalar incelendiğinde, bir ülkede meydana gelen sermaye hareketlerinin sermaye kaçı olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konusunda farklı görüşler olduğu görülmektedir. Araştırmacılar, sermaye çıkışlarını kaçışlardan ayırmak amacıyla farklı yöntemler kullanmaktadırlar. Bazı araştırmacılar sermaye çıkışlarının gerçekleştiği ülkeye göre sermaye kaçışları ve sermaye çıkışları ayrımını yaparken; bazıları da sermaye çıkışlarının yasal olup olmamasına göre bir ayırım yapmaktadırlar. Ayrıca bir kısım araştırmacılar sermaye akımlarını anormal ve normal olarak birbirinden ayırmakta ve anormal sermaye çıkışlarını kaçışlar olarak değerlendirmektedirler. Ancak sonuçları itibarıyla benzer olmaları nedeni ile sermaye kaçışlarının sermaye çıkışlarından ayrılmaması gerektiğini savunan görüşlere de rastlanmaktadır.

Genel olarak ise sermaye kaçışları ve çıkışları ayrımında iki ana grup olduğu gözlenmektedir. Birinci grup, normal sermaye akımı ile sermaye kaçışları arasında fark gözetmemektedir. Bu yaklaşım, özel sektör tarafından net dış varlıklardan elde edilen gelirleri ya da bunların bazı alt bileşenlerinden elde edilen kazançları ölçmektedir. İkinci grup ise ödemeler bilançosu hesaplarında gösterilen ve gelir yaratmayan yurtdışı alacaklar stokunu ölçerek normal sermaye ile kaçan sermaye arasında bir fark yaratmaya çalışmaktadır (Cumby ve

Levich, 1987: 9). Sermaye kaçışları ile sermaye çıkışları arasında fark gözetmen ve gözetmeyen yaklaşımlar Şekil 1'de ortaya konulmuştur.

Şekil 1. Sermaye Kaçışları ve Sermaye Çıkışları Ayrımında Yaklaşımlar

Kaynak: Yazar tarafından literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.1. Sermaye Kaçışları İle Sermaye Çıkışları Arasında Fark Gözetmeyen Yaklaşımlar

Sermaye kaçışları ile sermaye çıkışları arasında fark gözetmeyen iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi varlık yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşım bütün sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları olarak değerlendirmektedir. Buna göre bir ülkede bankalar dışındaki yerleşiklerin, yabancı bankalarda tutmuş oldukları nakit varlıkların toplamı sermaye kaçışları olarak ölçülmektedir (Hermes ve Lensink, 1992: 517).

Sermaye kaçışlarının sermaye çıkışlarından ayrılması gerektiğini belirten ikinci yaklaşım ise Dünya Bankası (1986)⁵na ait olan bakiye yöntemidir⁵. Bu tanıma göre sermaye kaçışları sermaye çıkışlarının içinde yer almaktadır. Sermaye kaçışları iki yönlü sermaye akımının sadece bir yönünü oluşturmaktadır ve sermaye girişleriyle aynı anda meydana gelmektedir (Yalta, 2009: 76).

3.2. Sermaye Kaçışlarını Sermaye Çıkışlarından Ayıran Yaklaşımlar

Sermaye kaçışlarının sermaye çıkışlarından ayrılması gerektiğini belirten yaklaşımlar yasal ve yasa dışı sermaye çıkışları, sermaye kaçışlarının gerçekleştiği ülkenin gelişmişlik düzeyi ve anormal ve normal sermaye kaçışları kriterlerini baz almaktadırlar.

⁵ Bakiye yöntemi terimi literatürde "artık yöntemi" olarak da kullanılmaktadır. Bu çalışmada bakiye yöntemi tercih edilmiştir.

3.2.1. Sermaye Çıkışlarının Yasal Olup Olmamasına Göre Ayrım

Cumby ve Levich (1987)'e göre sermaye kaçışları ve sermaye çıkışları arasındaki ayırım sermaye çıkışlarının yasal olup olmamasına göre yapılmaktadır. Sermaye kaçışları denildiğinde aslında ilk akla gelen yasa dışı yollarla sermaye çıkışlarıdır. Bu yaklaşıma göre, yasa dışı transferler sermaye kaçışlarıdır. Ancak yasa dışı transferler yerel finansal piyasalardan kaçmak için bir güdüye ihtiyaç duymaktadırlar. İşte bu noktada tarifelerden kaçma, kotalar, uyuşturucu ya da diğer yasa dışı aktivitelerin ticareti ile ilgili kanunlar öncelikli teşvik edici unsurlar olabilmektedir (Cumby ve Levich, 1987: 5). Bu yöntemde ticari evraklarda ya da faturalarda sahtecilik yapılarak sermaye dışarıda tutulmaktadır. Sermaye kaçışları, ihracatın olduğundan düşük faturalanması ya da ithalatın olduğundan yüksek faturalanması şeklinde olabilmektedir (Cervena, 2006: 12). Ya da en basit şekliyle sermaye bavlul içerisinde yurtdışına çıkarılabilmektedir. Bu yöntemlerin yanı sıra yolsuzluk, kaçakçılık ve karaborsa gibi işlemlerden elde edilen kazançlar yasal olmadıklarından, resmi kayıtlarda yer almayan yasa dışı sermaye grubunda yer almaktadırlar (Erbe, 1985: 269).

Sermaye kaçışlarının yasa dışı sermaye çıkışları olarak tanımlanması bazı sakıncaları içermektedir. Birincisi, yasa dışı sermaye kaçışlarının çoğunlukla yanlış faturalandırma olarak nitelendirilmesidir. Bu durumda, sermaye kaçışlarından söz etmek sadece ticaret erbaplarının kazandıkları dövizleri iç piyasalardan kaçırmak amacıyla yasa dışı yollarla yurtdışına transfer ettiklerinde mümkündür. İkincisi ise sermaye kaçışlarının tamamının yasa dışı transferlerden oluşmamasıdır. Yasa dışı sermaye çıkışları, toplam sermaye kaçışlarının yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle, toplam sermaye kaçışları rakamına ulaşmak için diğer sermaye kaçışları tanımlamaları ile hesaplanan büyüklükler yasa dışı sermaye kaçışları büyüklüğüne eklenmelidir. Üçüncüsü, yasa dışı sermaye çıkışlarının hesaplanma yöntemleriyle ilgilidir. Yasa dışı sermaye transferleri kotalardan ve tarifelerden kaçınmak için yurtdışında tutulan dövizlerin yanı sıra kaçakçılık ve bunun dışında kalan diğer suç faaliyetlerini de kapsayabilmektedir. Yasa dışı yollarla elde edilen sermaye, ödemeler bilançosunda net hata ve noksanlar gibi derleyici hesaplarda gösterilmediği için bu tutarların sermaye kaçışlarına ne kadar katkıda bulunduğunu belirlemek zordur (Cervena, 2006: 12; Ajayi, 2000: 216).

Yasal sermaye çıkışları ise sıradan portföy ayarlaması için yerli yatırımcıların sermayelerini yurtdışına yönlendirmeleri sonucunda ortaya çıkan sermaye akımını ifade etmektedir (Ajayi, 2000: 216). Benzer şekilde Pastor (1990), normal sermaye çıkışları olarak da nitelendirilebilecek yasal sermaye çıkışlarının bireylerin varlıklarının dağılımını yerli varlıklardan yabancı varlıklara doğru kaydırması durumunda gerçekleştiğini belirtmektedir (Pastor, 1990: 7). İktisadi bireyler yerli varlıklarını nakit, yerel finansal sistemde tutulan tasarruf ve reel üretimde bulunmak üzere yapılan yatırım gibi üç şekilde tutmaktadırlar. Yasal sermaye çıkışları ise bu üç alternatifin çekici olmaması durumunda meydana gelen sermaye hareketleridir.

3.2.2. Sermaye Çıkışlarının Gerçekleştiği Ülkeye Göre Ayrım

Neoklasik ve ikiz açık teorilerine göre sermaye akımının gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak az sayıda gelişmekte olan ülkenin sermaye akımını kendine çekebildiği ve teorilerin aksine bu ülkelerden çoğunlukla sermaye kaçışlarının gerçekleştiği görülmektedir (Zhu ve diğerleri, 2005: 1). Bu nedenle sermaye kaçışları, gelişmekte olan ülkelerle birlikte anılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı araştırmacılar da sermaye kaçışları kavramını ekonomik durumu bozuk gelişmekte olan ülkelere atfetmişlerdir. Sermaye kaçışları, ekonomik problemlerinin üstesinden gelmekten aciz ağır borçlu ülkelerin⁶ durumunu daha da ağırlaştırır bir unsur olarak görülmektedir. Oysa ki, son zamanlarda bazı borçlu ülkelerden meydana gelen sermaye çıkışları, yerleşiklerin mal varlıklarını korumak amacıyla yaptıkları rasyonel portföy seçimi davranışlarından kaynaklanmakta ve normal sermaye çıkışları içerisinde yer almaktadır. Bu kavram konusundaki yoğun tartışmanın nedeni ise sermaye kaçışları kavramının özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında meydana gelen sermaye hareketlerinin tanımlanmasında kullanılmasıdır. Bazı ekonomistler, gelişmiş ülkelerden dışarıya doğru meydana gelen yabancı yatırımlar şeklindeki sermaye çıkışlarını normal olarak görürken, gelişmekte olan ülkelerde yerleşikler tarafından portföy ayarlaması amacıyla bile olsa gerçekleştirilen benzer hareketlerini sermaye kaçışları olarak nitelendirilmektedirler (Ajayi, 2000: 215). Pastor (1990), gelişmekte olan ülkeler grubu içerisinde yer alan Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen sermaye akımlarının bu ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılarak sermaye kaçışları olarak nitelendirildiği buna karşın,

⁶ IMF ve Dünya Bankası tarafından kabul gören borç rasyosu kriterlerine göre Toplam Borç/GSMH oranı > %50, Toplam Borç/İhracat > %275, Borç Servisi/ İhracat > %30 ve Faiz Servisi/İhracat > %20 olan ülkeler ağır borçlu ülkeler olarak kabul edilmektedir.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (01-27)

Volume: 4 Issue: 7 (01-27)

ABD’de meydana gelen sermaye çıkışlarının ise “yabancı yatırımlar” olarak değerlendirildiğini belirten görüşlere katılmamaktadır. Pastor (1990), bu ülkelerde sermaye çıkışlarının, kaçışlar olarak değerlendirilmesi için geçerli nedenlerin bulunduğunu belirtmektedir. Birincisi, iktisat teorisindeki genel varsayımın sermayenin, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, sermayesi kıt ülkeleri takip etmesi gerekliliğidir. Daha düşük getirili alanlara doğru meydana gelen sermaye akımı beklenmedik bir olaydır. Bu doğrultuda 1970’ler boyunca Latin Amerika ülkelerinin borçları hızla artmış ve bu borçlar, giriş çıkışlarını tamamlayarak endüstrileşmiş ülkelere geri dönmüşlerdir. İkincisi ise sermaye kaçışlarının ekonomik ya da politik sorunlarla ilgili olması gerekliliğidir (Pastor, 1990: 2). Bu ülkelerde meydana gelen sermaye çıkışlarının nedenleri hükümetlerin yetersiz makroekonomik politikaları ve özellikle aşırı değerli döviz kuru ile sonuçlanan sabit döviz kuru rejimi olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda, daha yüksek getiri, ekonomik ve politik nedenlerle meydana gelen sermaye çıkışları sermaye kaçışları olarak değerlendirilmektedir (Quazi, 2004: 371-372).

Böyle bir ayrıma gidilmesinin bir diğer nedeni, gelişmiş ülkelerdeki yatırımcıların daha iyi getiri fırsatlarını değerlendirmek, gelişmekte olan ülkelerindeki yatırımcıların ise yüksek riskten kaçınmak amacıyla sermaye çıkışlarını gerçekleştirdikleri varsayımdır. Bu görüşe göre hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yatırımcılar, portföy seçimlerini yaparken yurtiçi ve yurtdışındaki alternatif yatırımların getiri ve risk analizlerini yaparak karar vermektedirler. Bununla birlikte, Baek ve Yank (2008), döviz kuru, enflasyon ve rezervler gibi makroekonomik değişkenlerin etkilerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çok fazla farklılık göstermediğini belirtmektedirler. Araştırmacılara göre, döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar ve enflasyon oranında meydana gelen artışlar, her iki ülke grubunda da sermaye kaçışlarına yol açmaktadır. Bu nedenlerle araştırmacılar sermaye kaçışları kavramını belirli ülke gruplarına atfetmenin doğru bir yaklaşım olmadığını ifade etmektedirler (Baek ve Yank, 2008: 16).

3.2.3. Anormal ve Normal Sermaye Akımı Ayrımı

Sermaye kaçışlarının normal sermaye çıkışlarından ayrılması amacıyla araştırmacıların normal ve anormal sermaye çıkışı gibi iki kavram ortaya koydukları görülmektedir. Sermaye kaçışları tanımlamaları incelendiğinde anormal sermaye çıkışı kavramının ilk kez Kindleberger (1937) tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dooley (1986), Lessard ve Williamson (1987), Deepler ve Williamson (1987)’da anormal sermaye çıkışına vurgu yapan diğer araştırmacılar arasındadır.

Dooley (1986), sermaye kaçışlarını, normal sermaye akımının dışında, varlıkları yerel yöneticilerden uzak tutmak amacıyla yapılan bütün sermaye hareketleri olarak tanımlamaktadır. Bu tanım faiz kazancı yaratmayan bütün sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Burada, anormal sermaye kaçışlarının varlıkların yurtiçi getirilerindeki belirsizlik ve riskin varlığı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Yerleşikler, paralarını almakta ve varlıklarında meydana gelebilecek yüksek kayıpları önlemek için yurtdışına kaçmaktadırlar (Lensink ve diğerleri, 2000: 74-75). Bu bağlamda Deepler ve Williamson (1987), sermaye kaçışlarını yurtiçi kontrollerden kaçmak ya da yerel yatırımların değerinde önemli oranda azalmaya yol açabilecek kamulaştırma, döviz kurunda düşüş, vergilendirme ve diğer finansal baskı unsurları gibi algılanan anormal riskler dolayısıyla meydana gelen hareketler olarak değerlendirmektedirler. Benzer şekilde Boyce ve Zarsky (1988), Epstein (2005) ve Wang ve diğerleri (2009) bu risk unsurlarının ortaya çıkması nedeniyle gerçekleşen sermaye akımını sermaye kaçışları kavramıyla ilişkilendirmektedirler.

Diğer taraftan Dünya Bankası (1985) ve bu yaklaşımı takip eden Erbe (1985), Morgan Guaranty (1986) ve Cline (1987), sermaye çıkışlarının normal olup olmadığı konusunda bir ayrıma gitmemektedirler. Bakiye yöntemi başlığı altında toplanan bu yaklaşımlar bütün özel sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları olarak değerlendirmektedirler.

Daha önce de belirtildiği gibi, normal sermaye çıkışları yasal sermaye çıkışları olarak nitelendirilmekte ve daha çok yerleşiklerin portföy tercihi (portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar ya da ticari krediler gibi) ya da ticari bankaların yabancı mevduat stoku oluşturma veya bunları artırma işlemleri dolayısıyla ortaya çıkan sermaye çıkışları olarak görülmektedir (Lensink ve diğerleri, 2000: 74-75; Hermes ve Lensink, 1992: 516).

Literatürden anlaşıldığı üzere, normal sermaye çıkışları ile sermaye kaçışları arasındaki farkı uygulamada ortaya koymak kolay olmasa da bu iki sermaye akımının yerel ekonomide yarattığı sonuçlar gerçek anlamda birbirinden farklı değildir (Hermes ve Lensink, 1992: 516). Buradan yola çıkarak, anormal ve normal sermaye çıkışlarını ayırma çabalarının sermaye kaçışlarının önlenmesi amacıyla uygulanacak politikalarda ayırt edici bir unsur olmadığı düşünülmektedir.

4. SERMAYE KAÇIŞLARININ ÖLÇÜLMESİ

Sermaye kaçışlarının ölçülmesi, temelde sermaye kaçışları tanımlamalarına dayanmaktadır. Bu tanımlamalar Dünya Bankası (1985) örneğinde olduğu gibi geniş kapsamlı olabilmekte ve bütün özel sermaye çıkışlarını kapsayabilmektedir. Ya da Cuddington (1986)'un tanımlamasındaki gibi dar kapsamlı da olabilmekte ve uluslararası işlemler nedeniyle meydana gelen bazı sermaye akımları dışarıda bırakılabilmektedir. Bu tanımlama farklılıkları farklı ölçüm yöntemlerini ortaya çıkarmaktadır.

Sermaye kaçışlarının ölçülmesinde belli başlı yöntemler bakiye yöntemi⁷, sıcak para yöntemi, Dooley yöntemi, yanlış faturalandırma yöntemi ve varlık yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakiye ve Dooley yöntemleri, sermaye girişleri ile sermaye kullanımı arasındaki farkı ölçmektedirler. Sıcak para yöntemi ise ödemeler bilançosunda yer alan kısa vadeli çıkışları dikkate alırken; yanlış faturalandırma yöntemi, ticaret ortağı ülkelerin ticaret verilerinin karşılaştırılması ile kayıt altına alınmamış sermaye akımlarını hesaplamaktadır. Doğrudan doğruya sermayenin aktığı gelişmiş ülkelerde yer alan bankalardaki özel mevduat hesaplarına yapılan giriş verileriyle sermaye kaçışlarının ölçülmesine dayanan yöntem ise varlık yöntemidir (Fatehi, 1994: 188).

Çok sayıda ölçüm yöntemi kullanılmasının nedenlerinden biri de ödemeler bilançosu istatistiklerinin güvenilirliği hakkındaki şüphelerdir. Araştırmacılar diğer ödemeler bilançosu kalemlerini temsil edecek şekilde bazı ödemeler bilançosu kalemlerini kullanarak yıllık özel sermaye akımlarını çıkarmayı tercih etmektedirler (Claessens ve Naude, 1993: 4). Diğer taraftan, ölçüm yöntemleri aynı iken veri kaynaklarının farklı olması nihai sonuçları da farklılaştırmaktadır. Örneğin Erbe (1985), Dünya Bankası (1985) ile aynı yöntemi kullanmasına rağmen, borçlanma verilerini Dünya Bankası'ndan değil de OECD'den alması nedeniyle farklı sonuçlara ulaşmıştır (Claessens ve Naude, 1993: 2). Bu durum diğer yöntemlerden elde edilen sonuçlarla karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir.

Sermaye kaçışlarının hesaplanmasında verilerin hangi ödemeler bilançosundan elde edildiği de önem arz etmektedir. Ülkelerin ödemeler bilançolarını yayınlanma sistemleri çoğunlukla farklılık göstermektedir. Bu nedenle sermaye kaçışları hesaplama yöntemlerinin izahında IMF tarafından hazırlanan standart bir ödemeler bilançosunun alınması daha uygun görülmüştür. Dolayısıyla, ölçüm yöntemlerine geçmeden önce ölçüm yöntemlerinde de kullanılan IMF tanımlı ödemeler bilançosu kalemlerinin kısaca tanıtılmasında fayda görülmektedir. Bu nedenle Tablo 2'de IMF tanımlı ödemeler bilançosu verilmiştir.

Tablo 3. IMF Tanımlı Ödemeler Bilançosu

A. Cari İşlemler Hesabı
A1. Turizm: Alacak
A2. Diğer Yatırım Gelirleri
A3. Sermayeye Eklenen Kazançlar
B. Net Yabancı Sermaye Akımı (Uzun Vadeli)
B1. Net Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
B2. Portfölyo Yatırımları: Şirketlerin Hisse Senetleri
C. Diğer Sektörlerden Diğer Kısa Vadeli Sermaye (net)
C1. Diğer Varlıklar
D. Portfölyo Yatırımları: Diğer bonolar
E. Bankaların Yabancı Varlıklarındaki Değişim
F. Rezervler
G. Net Hata ve Noksanlar
H. Yerleşik Resmi Kurumların Diğer Uzun Vadeli Sermayeleri (ya da)
H ¹ . Dış Borçlardaki Değişim

Kaynak: IMF Balance of Payment Yearbook, 1993.

⁷ Bakiye yöntemi Dünya Bankası, Morgan Guaranty ve Cline yöntemlerini içermektedir. Bu üç yöntem bakiye yöntemi başlığı altında ele alınmaktadır.

Ödemeler Bilançosu tanımlamasına göre aşağıdaki eşitlikler yazılabilir:

$$A+B+C+D+E+F+G+H=0 \quad (1)$$

ya da

$$C+D+E+G=-(A+B+F+H) \quad (2)$$

Tablo 2'de B, net yabancı sermaye akımı; H, yerleşik resmi sektörlerin diğer uzun vadeli sermayesindeki değişim; H¹, dış borçlardaki değişim; A, yabancı dövizleri kullanan cari işlemler dengesi; F, yabancı rezervlerdeki değişimdir. (2) numaralı eşitlikte yer alan (A+B+F+H) toplamı ise fonların kaynaklandığı yerleri göstermektedir (Claessens ve Naude, 1993: 4).

İkinci eşitlik özel sermaye akımları (C,D,E) ile net hata ve noksanlar kalemi (G) (sermaye kaçışları) toplamının, cari işlemler hesabı bakiyesi, net doğrudan yabancı sermaye akımı, rezervlerde meydana gelen artışlar ve yerleşik resmi kurumların diğer uzun vadeli sermaye kalemlerinin toplamına eşit olduğunu göstermektedir. Sermaye kaçışlarını eşitliğin her iki tarafıyla da hesaplamak aynı sonucu vermektedir. Araştırmacılar, eşitliğin sol tarafında yalnızca bazı ödemeler bilançosu istatistiklerini kullanabilmektedirler. Sağ tarafta ise daha sağlıklı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu nedenle birçok ölçüm yönteminin çıkış noktası eşitliğin sağ tarafıdır (Claessens ve Naude, 1993: 4).

Sermaye kaçışlarının ölçümünde bakiye, yanlış faturalandırma ve sıcak para yöntemlerinde olduğu gibi, çoğunlukla ödemeler bilançosu verileri kullanılmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, ödemeler bilançosu kalemlerini kullanan bu yöntemlerin bir takım eksiklikler nedeniyle sermaye kaçışlarının gerçek miktarını tahmin etmede ancak bir gösterge olabileceğini belirtmektedirler. Örneğin ödemeler bilançosu istatistiklerini derleyen yetkililerce kaçan sermaye rakamına ilişkin veriler elde edilememektedir. Çünkü bu sermaye yetkililerce tespit edilemeyeceği düşünülen kanallar vasıtasıyla kaçmaktadır. Dolayısıyla ölçüm yöntemleri, bu kanallardan yurt dışına çıkan sermaye miktarlarını yansıtmamaktadır (Cervena, 2006: 13-14).

Bununla birlikte sağlıklı ödemeler bilançosu verileri, elde edilen kaçış tutarlarının güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Ülkelerden ve özellikle özel sektörden elde edilen istatistiksel veriler genellikle sağlıklı değildir. Ayrıca, ödemeler bilançosundaki turizm verileri, akım değerlerden stok değerlerin tahmin edilmesi gibi bazı tahmin yöntemleri ile elde edilmektedir. Stok değerler ise genellikle ABD tahvil faiz oranları gibi bir gösterge faiz oranı kullanarak sermayeye eklenen akım veriler ile elde edilmektedir. Buna karşın, bu faiz oranının yabancı varlıklara uygulanan gerçek faiz oranı olmaması durumunda hata ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Diğer taraftan stok değer tahminlerinin çoğu sermaye tüketimini⁸ ihmal etmektedir.

Sermaye kaçışları tahmininde karşılaşılan bir diğer sorun, ödemeler bilançosu verilerinin kullanımında stok veriler ya da akım veriler üzerinde mi yoğunlaşılacağı konusudur. Özellikle dış borçlarda bu sorunla karşılaşılmaktadır. Uygulamada yıllık bazda ülkeye giren veya ülkeden çıkan sermaye miktarları hesaplandığından, akım veri kullanımının daha yaygın olduğu görülmektedir.

Sermaye kaçışları hesaplamasına dahil edilen borç bakiyesinin gerçek borç rakamını yansıtmama kabiliyeti ise bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Borç bakiyesinin, temel ya da vadesi geçmiş faiz ödemelerinin yeniden planlanması ve borçların affedilmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan ve net borçlanma akımını yansıtmayan borç stokundaki değişimleri yakalayıp yakalayamadığı önemlidir. Toplam borç stokları genellikle bu rakamları yansıtmamaktadır.

Eksiklikleri nedeniyle ölçüm yöntemleri, bazı düzenlemelere tabi tutularak gerçeğe en yakın sermaye kaçışları tutarlarına ulaşmaya çalışılmaktadır. Sermaye kaçışlarını ölçen bu yöntemler de çeşitli gruplara ayrılarak incelenmektedir. Aşağıda bu gruplandırmalara, sermaye kaçışları ölçüm yöntemlerine ve bazı düzenlemelere yer verilmektedir.

4.1. Sermaye Kaçışlarının Ölçülmesine Yönelik Yaklaşımlar

Sermaye kaçışlarının ölçülmesinde kullanılan yöntemler farklı yaklaşımlar altında ele alınmaktadır. Bazı kaynaklar ölçüm yöntemlerini doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırırken; bazı kaynaklar ise dar ölçüm ve geniş ölçüm şeklinde bir ayrıma tabi tutmaktadırlar. İlgili ayrımlar ve bunların altında yer alan ölçüm yöntemleri Şema 2'de özet olarak sunulmuştur.

⁸ Sermaye Tüketimi: Brüt yatırımların net yatırımları aşan kısmıdır.

1. Sermaye Kaçışlarının Dar ve Geniş Ölçümü
  - a Sermaye Kaçışlarının Dar Ölçümü
    - Sıcak Para Yöntemi
    - Varlık Yöntemi
  - b Sermaye Kaçışlarının Geniş Ölçümü
    - Bakiye Yöntemi
2. Sermaye Kaçışlarının Doğrudan ve Dolaylı Ölçümü
  - a Sermaye Kaçışlarının Doğrudan Ölçüm Yöntemleri
    - Net Hata ve Noksanlar Yöntemi (Dooley Yöntemi)
    - Sıcak Para Yöntemi
    - Varlık Yöntemi
  - b Sermaye Kaçışlarının Dolaylı Ölçüm Yöntemleri
    - Türetilmiş Ölçüm Yöntemleri
    - Dooley Yöntemi (1986)
    - Yanlış Faturalandırma Yöntemi (Gulati (1987), Bhagwati (1964))
    - Bakiye Yöntemleri
    - Dünya Bankası (1985)
    - Erbe Yöntemi (1985)
    - Morgan Guaranty Yöntemi (1986)
    - Cline Yöntemi (1987)

Şema 1. Sermaye Kaçışlarının Ölçülmesine Yönelik Yaklaşımlar

Kaynak: Yazar tarafından literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur.

4.1.1. Sermaye Kaçışlarının Dar ve Geniş Ölçümü

Normatif yaklaşımda sermaye kaçışları tanımlamaları sermaye kaçışlarının dar ve geniş ölçümü olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Böyle bir ayrıma gidilmesinin nedeni kısa vadeli sıcak para hareketleri ile tüm sermaye çıkışlarının sermaye kaçışları kavramına dahil edilip edilmeyeceği ile ilgilidir (Abalkin ve Whalley, 1999: 440). Sermaye kaçışlarının dar ölçümü, sıcak para hareketlerini sermaye kaçışları olarak değerlendirirken; geniş ölçüm, uzun vadeli sermaye hareketlerini de sermaye kaçışları tutarına dahil etmektedir.

Cuddington (1986)'a atfedilen dar ölçümde kısa vadeli spekülatif sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları şeklinde tanımlanmakta ve bu tutarlar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Rojas-Suarez, 1990: 2). Bu yöntemde sermaye kaçışları bankacılık dışı özel sektör tarafından gerçekleştirilen kısa vadeli sermaye hareketlerinin ve ödemeler bilançosunda ilan edilen net hata ve noksanların toplamı olarak görülmektedir. Dar ölçüm yöntemi ödemeler bilançosu kalemlerinden doğrudan hesaplanmaktadır. Bu nedenle Ödemeler Bilançosu Yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır (Quazi, 2003: 87; Zhu ve diğerleri, 2005: 3).

Sermaye kaçışlarının dar ölçümü kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer ölçüm yöntemi ise varlık yöntemidir. Bu yöntem, ülkede yerleşik kişiler tarafından bankacılık dışı özel sektörün sınırlar ötesinde dolaşan mevduatların ölçümüne dayanmaktadır. Söz konusu yöntemin, mevduat hesaplarındaki tutarlar doğrudan doğruya ve açık biçimde ilan edildiği için daha güvenilir olduğu belirtilmektedir. Varlık yöntemi dolaylı

tahminlerde ortaya çıkan problemlerden kaçınmak için kullanılmaktadır (Khan ve Ul Haque, 1985: 611; Quazi, 2003: 87).

Dar ölçüm yöntemine başlıca iki eleştiri yöneltilmektedir. Birincisi, sıcak para ölçüm yönteminde kullanılan net hata ve noksanlar hesabının kaydedilmeyen kısa vadeli sermaye çıkışlarından oluşmakla birlikte, aynı zamanda hesaplamadaki problemleri ve verilerdeki hataları içermesidir. Ödemeler bilançosunda kayıtlarla ilgili sorunları ve hataları sermaye çıkışına eşdeğer kabul eden dar tanım, tartışmalıdır. İkincisi ise günümüzde son derece hareketli uluslararası sermaye piyasalarında uzun dönem finansal varlıkların hemen hemen kısa vadeli varlıklar kadar likit olmasıdır. Bu nedenle kısa ve uzun vadeli varlıklar yakın ikame olarak düşünülmektedirler. Dar ölçüm yönteminin sermaye kaçışlarının hesaplanmasında uzun vadeli sermaye çıkışlarını ihmal etmesi nedeni ile sermaye kaçışlarına yönelmiş miktarı gerçeğinden düşük hesapladığı iddia edilmektedir. Bu eksikliklerinden dolayı söz konusu yöntem sermaye kaçışları hesaplamalarında sık kullanılmamaktadır (Quazi, 2003: 87).

4.1.2. Sermaye Kaçışlarının Geniş Ölçümü

Geniş ölçüm yöntemi, ödemeler bilançosu hesaplarını kullanarak toplam dış borç stoku ile ekonomideki portfölyo ve harcama kararları arasında bir bağlantı kurmaya çalışmaktadır (Cervena, 2006: 13). Bu ölçüm, resmi rezervler dışında edinilen dış varlıklar ve ödemeler bilançosunda kayıtlı net hata ve noksanlar hesabı toplamına vurgu yapmaktadır (Henry, 1996: 264). Geniş ölçüm yönteminde sermaye kaçışları; sermaye girişi bakiyesinden (toplam dış borç stoku ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları toplamı) sermaye kullanımı (yabancı cari rezervlerdeki artış ve cari açık toplamı) çıkarılarak hesaplanmaktadır (World Bank, 1985).

Dünya Bankası (1985)'in yanı sıra Erbe (1985), Morgan Guaranty (1986), Cline (1986) ve Pastor (1988)'un sermaye kaçışları ölçümleri bu grupta yer almaktadır. Yöntem sermaye çıkışlarının bakiyesini ölçmektedir ve sermaye çıkışları ile sermaye kaçışları arasında bir farklılık ortaya koymaya çalışmamaktadır (Henry, 1996: 264). Bu yöntemlere ilişkin tartışmalar daha sonraki bölümlerde verilmektedir.

4.1.3. Sermaye Kaçışlarının Doğrudan ve Dolaylı Ölçümü

Doğrudan ölçüm yöntemi, Dooley'in net hata ve noksanlar ve Cuddington'un sıcak para yöntemlerini içermektedir. Doğrudan ölçüm yöntemi, ödemeler bilançosundaki kısa vadeli kalemlerle sermaye kaçışlarını ölçmektedir.⁹ Kısa vadeli kalemlerdeki işlemler yerel piyasalarda meydana gelen anormal risklere karşı hızlı bir biçimde tepki göstermektedirler. Böylece doğrudan ölçüm yöntemi, kısa vadeli yabancı varlıklarda meydana gelen bütün değişimleri içermekte ve çoğunlukla spekülatif sermaye hareketleri olarak yorumlanmaktadır (Wang ve diğerleri, 2009: 972; Eggerstedt ve diğerleri, 1993: 4).

Dolaylı Ölçüm Yöntemi ise Dooley Yöntemi, Varlık Yöntemi ve Bakiye Yöntemi olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

4.1.3.1. Sermaye Kaçışlarının Doğrudan Ölçüm Yöntemleri

Doğrudan ölçüm yöntemleri içerisinde spekülatif sermaye hareketleri üzerinde duran sıcak para yöntemi ve varlık yöntemi yer almaktadır.

a. Sıcak Para Yöntemi

Cuddington (1987) sermaye kaçışlarını, bankacılık dışı özel sektörün kısa vadeli sermaye çıkışları olarak tanımlamaktadır. Bazı durumlarda ticari bankaların da sermaye kaçışlarına dahil olabileceğini belirtmektedir. Bu yöntemde net hata ve noksanlar kalemini, kısa vadeli kayıt altına alınmayan sermaye kaçışlarının büyük bir kısmını yansıttığından, sermaye kaçışlarına eklemektedir. Buna ilaveten, sermaye hesabı başlığı altında yer

⁹ Dooley Yöntemi ödemeler bilançosunun net hata ve noksanlar kaleminin sermaye kaçışları olarak ölçülmesi ile başlamıştır. Bu şekliyle doğrudan ölçüm yöntemleri arasında gösterilmektedir. Daha sonra yöntem bazı kalemler eklenerek genişletilmiştir. Bu nedenle Dooley Yöntemi hem doğrudan hem de türetilmiş ölçüm yöntemleri içerisinde gösterilmektedir.

alan kalemlerin alt kalemlerini oluşturan diğer kısa vadeli sermaye/diğer sektörler hesapları da (resmî sektörler ve mevduat bankaları hariç) bu tutara ilave edilmektedir (Cuddington, 1987: 382).

Cuddington (1986), sermaye kaçışlarının anlamının özel sektörün kısa vadeli alacaklarından ziyade, kısa vadeli sermaye hareketleri olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle sermaye kaçışları bankacılık dışında diğer sektörler tarafından elde edilen dış kazanımlar şeklinde tanımlanmaktadır. Sermaye kaçışları ele alınan her bir ülke için özel olarak seçilen kısa vadeli sermaye kalemlerine net hata ve noksanların eklenmesi suretiyle hesaplanmaktadır.

Cuddington (1986) kısa vadeli fonları ele alma nedenini, bu fonların risk ve beklenen getiri düzeyinde meydana gelen değişimlere hızlı bir şekilde cevap vermeleri olarak açıklamaktadır. Sıcak para şeklindeki kısa vadeli fonların aynı zamanda şartlar değiştiğinde potansiyel olarak yurda hızlı bir biçimde geri döneceği varsayılmaktadır.

Sermaye kaçışlarını ölçmek için sıcak para yöntemini kullanan çalışmalarda kısa vadeli özel sermayenin ölçümünün farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle üç farklı sıcak para yöntemi geliştirilmiştir. Tablo 2'de ve aşağıdaki ödemeler bilançosu kalemleri kullanılarak bu ölçüm yöntemleri şu şekilde açıklanabilir (Claessens ve Naude, 1993: 8);

$$\text{Sıcak Para 1} = -(G + C1) \quad (3)$$

$$\text{Sıcak Para 2} = -(G + C) \quad (4)$$

$$\text{Sıcak Para 3} = -(G + C + D1 + D2) \quad (5)$$

Burada;

G: Net Hata ve Noksanlar,

C: Diğer Sektöre Ait Diğer Kısa Vadeli Sermaye,

C1: Diğer Varlıklar

D1: Portföy Yatırımları: Diğer Bonolar

D2: Portföy Yatırımları: Kurumsal Hisse Senetleri'dir.

Sermaye kaçışlarını sıcak para yöntemi ile ölçen Bloomfield (1954), çalışmasında sıcak parayı iki gruba ayırarak incelemektedir. Birinci grup spekülasyon sermaye hareketleridir. Spekülasyon sermaye hareketleri döviz kurunda beklenmeyen değişimler nedeniyle meydana gelmektedir. İkinci grupta ise kaçış hareketleri yer almaktadır. Bu hareketler ise kayıptan kaçınma, savaş, isyan, yüksek vergiler, sermaye kazançları üzerine konan resim ve harçlar, ekonomik krizler, yerli paranın değerini kaybetmesi, kapitalizm karşıtı ortam, döviz kısıtlamalarının konulması veya artırılması gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Bloomfield, 1954:1). Araştırmacı, sıcak para akımını ölçmek için dış ticaret dengesinde ve ticari bankalar da dahil olmak üzere bireyler ve kurumlar tarafından tutulan diğer varlıklarda, beklenmeyen döviz kuru değişimleri ve yukarıda değinilen diğer unsurlarda meydana gelen değişikliklerin yol açtığı sermaye akımını dikkate almaktadır (Bloomfield, 1954: 5).

Sıcak para yöntemiyle sermaye kaçışlarını ölçmenin bazı avantajları söz konusudur. Birincisi, bu yöntem kısa vadeli sermaye kaçışları üzerinde yoğunlaşarak normal olduğu kabul edilen uzun ve orta vadeli sermaye çıkışlarını dışarıda bırakmaktadır. İkincisi, söz konusu yöntem döviz kurunda meydana gelen değişimler nedeniyle yapılan spekülasyonlarda¹⁰ araç olarak kullanılan ticari krediler gibi unsurları da içermektedir (Gibson ve Tsakalotos, 1993: 146). Üçüncüsü, ödemeler bilançosundan regresyon analizi için çeyrek dönemlere ait verileri sağlayabilmesidir (Gunter, 1991: 127). Dördüncüsü ise sermaye kaçışlarının ödemeler bilançosu kalemlerinden doğrudan doğruya yararlanılarak hesaplanabilmesidir. Bu da dolaylı yöntemlere göre oldukça kolaylık sağlamaktadır.

Sermaye kaçışlarının dar ölçümünün yine başlıca üç dezavantajı söz konusudur. Birincisi, yöntemin yasa dışı bütün sermaye hareketlerini tespit etmede başarısız olmasıdır. Örneğin, yasa dışı bir uygulama olan yanlış faturalandırma problemini ihmal etmektedir. Bu tür aktiviteleri ihmal etmek, ödemeler bilançosu fazlasının

¹⁰ "Leads and Lags" olarak adlandırılan bu spekülasyonlar, döviz kurunun yükseleceği beklentisi olması durumunda dış ticaret ödemelerinin hızlandırılması, düşeceği beklentisinin olması durumunda ise söz konusu ödemelerin yavaşlatılmasını ifade etmektedir.

olduğundan düşük tahmin edilmesi ya da cari işlemler açığının gerçek değerinden fazla tahmin edilmesini beraberinde getirmektedir (Olopoenia, 2000: 241-242).İkincisi, bu yöntemin sadece kısa süreli sermaye hareketlerini incelemesi ve uzun vadeli sermaye hareketlerini dışarıda bırakmasıdır. Oysaki sermaye kaçışları yalnızca kısa vadeli sermaye çıkışlarından ibaret değildir. Diğer taraftan, özel sermaye hareketleri sermaye akımını hesaplamada tek başına yeterli değildir. Çünkü sermaye hareketlerinin bilinmeyen kısmı, özellikle uzun vadeli sermaye hareketleri, spekülasyon ya da sermaye kaçışlarına neden olan değişkenler tarafından etkilenmemektedir (Bloomfield, 1954: 7; Hermes, 1992: 517; Gibson ve Tsakalotos, 1993: 146). Üçüncüsü ise uzun vadeli yatırımların kısa vadeli yatırımlardan kolayca ayrılamamasıdır. Yurt dışında ihraç edilmiş uzun vadeli bonolar kısa vadeli yatırımların yakın bir ikamesi olabilmektedirler (Eggerstedt ve diğerleri, 1993: 4). Çünkü ikincil piyasaların varlığı uzun vadeli yatırım araçlarının daha kolay el değiştirmesini sağlamakta ve likiditelerini artırarak kısa vadeli yatırım araçlarına dönüştürmektedir (Gunter, 1991: 127). Diğer taraftan özsermaye ve gayrimenkul yatırımlarının neden sermaye kaçışları tanımlamasının dışında bırakıldığı konusu da açıklığa kavuşturulmamıştır (Eggerstedt ve diğerleri, 1993: 5)

Sıcak para yöntemi Cuddington (1987) tarafından da belirtildiği gibi, bazı düzenlemeler yapılarak kullanılmakta ve böylece sakıncaları giderilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, net hata ve noksanlar kalemi kayıt altına alınmamış sermaye kaçışlarını yakalamak için toplam sermaye kaçışları tutarına eklenmektedir. Ancak net hata ve noksanlar kalemi de tek başına yasa dışı sermaye kaçışlarını tespit etmede yeterli değildir (Eggerstedt ve diğerleri, 1993: 5).

b. Varlık Yöntemi

Bu yöntem, “ayna istatistiği” ya da “banka mevduatı yaklaşımı” olarak da adlandırılmakla birlikte, burada yaygın kullanımı nedeniyle varlık yöntemi terimi tercih edilmektedir. Bazı araştırmacılar, bankacılık sektörü dışındaki sektörlerin yabancı bankalarda tuttukları varlıkların toplamını sermaye kaçışları olarak ölçmektedirler.

Varlık yöntemi, sermaye kaçışlarını ölçmenin kısa bir yolu olarak görülmektedir. Bu yöntem yurtdışında tutulan varlıkların toplam miktarının minimum düzeyini yansıtan bir gösterge olması açısından yararlıdır. Yöntemin bir diğer avantajı da verilerin resmi istatistiklerden elde edilebilmesidir (Hermes ve Lensink, 1992: 517). Bununla birlikte varlık yöntemi, yerleşiklerin varlıklarını yabancı bankalarda yalnızca mevduat hesabı şeklinde tuttuklarını varsaymaktadır. Oysa yerleşikler sermayelerini banka hesaplarının yanı sıra yabancı hisse senedi gibi başka şekillerde de yurtdışında tutabilmektedirler. Diğer taraftan, bu yaklaşımda diğer ülkelerde mudilere ait hesapların bankacılık dışında kalan yerleşiklerin gerçek varlıklarını doğru bir biçimde yansıttığı kabul edilmektedir. Ancak yabancı bankalarda tutulan mevduatlar mudilerin adına da açılmamış olabilmektedir. Burada mevduat sahiplerinin milliyetlerinin açıklandığı varsayımı yapılmaktadır. Son olarak, kıyı bankacılığı olarak isimlendirilen bankacılık türünde mevduatlara ilişkin verileri elde etmek zor olabilmektedir (Hermes ve Lensink, 1992: 517; Hermes ve diğerleri, 2002: 5; Beja, 2005: 64). Ayrıca bazı ülkelerde banka hesaplarının gizli tutulduğu bilinmektedir. Dolayısıyla banka mevduatlarına ait bilgilere ulaşılması her zaman mümkün değildir. IMF'nin bu banka mevduatlarına ait verileri ise 1994 yılına kadardır. Son dönemlere ait veriler olmadığından bu metodu uygulamak mümkün gözükmemektedir.

4.1.3.2. Sermaye Kaçışlarının Dolaylı Ölçüm Yöntemleri

Sermaye kaçışlarının dolaylı ölçüm yöntemleri türetilmiş ölçüm yöntemi ve bakiye yöntemi olarak iki gruba ayrılmaktadır.

a. Türetilmiş Ölçüm

Sermaye kaçışlarının türetilmiş ölçümü, ülkenin ödemeler bilançosunda kayıtlı yatırımlardan elde edilmeyen dış alacak stoklarına dayanmaktadır. Bu tanım sermaye akımının, yalnızca ülkenin borç servisi ve finansal gelişme için ulaşılabilir kaynakları sınırlı ise sermaye kaçışları olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir (Rojas-Suarez, 1990: 2). Dooley yöntemi ve yanlış yaturalandırma yöntemi bu başlık altında yer almaktadır.

a1. Dooley Yöntemi

Dooley yöntemi, normal ve anormal sermaye akımı arasındaki farkı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yöntemde göre, sermaye kaçışlarının arkasındaki temel unsur varlıkların yerel yöneticilerin kontrolünden çıkarılması gerektiğini düşündüren bireysel gerekçelerdir (Eryar, 2005: 211). Dooley (1986) ve Khan ve Ul Haque (1986), sermaye kaçışlarını ülkenin ödemeler bilançosu hesabında kayıtlı, gelir elde etmeyen özel sektör tarafından tutulan dış varlıklar olarak tanımlamaktadır (Cumby ve Levich, 1987: 13). Söz konusu dış varlıkların hesaplanması birkaç aşamada gerçekleştirilmektedir.

Dooley yöntemi, ödemeler bilançosundaki kalemler kullanılarak sermaye toplam sermaye çıkışlarının ölçülmesiyle başlamaktadır. Ancak daha sonra bu tutar üzerinde bazı düzenlemeler yapılmaktadır. İlk olarak net hata ve noksanlar kalemi (G) toplam sermaye çıkışlarının ölçülmesi amacıyla kullanılmıştır (Hermes ve diğerleri, 2003: 521). Buradaki gerekçe, net hata ve noksan kaleminin kayıt dışı döviz giriş ve çıkışlarının net dengesini göstermesidir (Yeldan, 2005: 48). İkinci olarak, Dünya Bankası verilerinde yer alan dış borç stokundaki değişim verisi ile ödemeler bilançosu hesaplarında yer alan dış borçlanma miktarını karşılaştırılmaktadır. Dooley, Dünya Bankası dış borç verileri ödemeler bilançosudaki dış borç stokunda büyükse (yani H^1-H) aradaki farkın özel sektörün yabancı varlıklarında meydana gelen artış olduğunu varsaymaktadır ve bu tutarı sermaye kaçışları toplamına eklemektedir. Üçüncü olarak, uluslararası faiz oranlarını kullanarak, ödemeler bilançosunda yer alan yatırım gelirlerini sağlayan dış varlık stokunu hesaplanmaktadır. Toplam sermaye çıkışı ile dış varlık stoku arasındaki fark ise Dooley'e göre sermaye kaçışlarıdır (Claessens ve Naude, 1993: 5; Hermes ve diğerleri, 2003: 521; Hermes ve diğerleri, 2002: 4).

Dooley (1986)'e göre, düşük değerlendirilen bilanço işlemlerinin tamamı özel sektörün yabancı varlıklardan elde ettiği gelirlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Dooley, Dünya Bankası'nın dış borç stoku verilerindeki yıllık değişimler ile ülkelerin ödemeler bilançosunda kayıtlı dış borç verilerini karşılaştırarak aradaki farkı özel sektörün varlıklarındaki artışı tahmin etmek için kullanmaktadır. Eğer her iki kaynak borçlanmayı doğru biçimde veriyorsa, Dünya Bankası tarafından ilan edilen borç stokundaki değişim ile ülkelerin ödemeler bilançosunda ilan edilen borçlanma akımları birbirine yakın olacaktır. Ancak bu sık rastlanan bir durum değildir. Çünkü bazı ülkelerde Dünya Bankası tarafından ilan edilen dış borç stoku dikkate değer biçimde ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan akımdan daha büyüktür. Bu durumda dış borç stokunda meydana gelen artış ödemeler bilançosu kayıtlarının dışında kalmaktadır (Cumby ve Levich, 1987: 14).

Dooley yöntemi, kavramsal açıdan bakiye yönteminden farklıdır. Bununla birlikte, Claessens ve Naude (1993), pratikte sermaye kaçışlarının ölçümünde Dooley yöntemi ve bakiye yöntemi tarafından kullanılan ödemeler bilançosu özdeşliklerinin aynı olduğunu ifade etmektedirler. Bu nedenle ölçüm sonucunda bulunan sermaye kaçışları tutarları birbirinden çok farklı değildir (Claessens ve Naude, 1993: 1).

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde birden çok türü bulunmasına rağmen Dooley yöntemi ile sermaye kaçışlarının ölçümünde çoğunlukla aşağıdaki eşitliğin kullanıldığı görülmektedir.

$$TKO = FB + FI - CAD - \Delta FR - EO - \Delta MBIMF \quad (6)$$

(6) numaralı eşitlikte; TKO, toplam sermaye çıkışı; FB, ödemeler bilançosunda yer alan dış borçlanma; EO, net hata ve noksanlar; CAD, cari işlemler açığı; ΔFR , yabancı rezervlerde değişim; FI, net yabancı yatırım akımı ve MBIMF ise Dünya Bankası tarafından açıklanan dış borç stokundaki değişim ile IMF tarafından ödemeler bilançosunda açıklanan dış borçlanma miktarı arasındaki farkı göstermektedir. Toplam kayıt altına alınmış dış varlıklar stoku ise aşağıdaki gibidir:

$$ES = INTEAR / r_{us} \quad (7)$$

Burada; ES, dış varlıkları; r_{us} ¹¹; AB mevduat faizi (uluslararası faiz oranlarını temsil ettiği varsayılan) ve INTEAR, yabancı varlıklardan elde edilen faiz gelirleridir. Bu durumda net toplam sermaye kaçışları (KF_d) Dooley yöntemine göre aşağıdaki gibi ölçülmektedir:

$$KF_d = TKO - ES \text{ 'dir.} \quad (8)$$

(8) numaralı eşitlik aynı zamanda bakiye yöntemi ile sermaye kaçışlarını vermektedir. Ancak, net hata ve noksanlar kaleminin her zaman hesaplamaya dahil edilmediği görülmektedir. Dooley (1986), Hermes ve

¹¹ Almounsor (2007), çalışmasında mevduat faiz oranı yerine kısa vadeli (90 günlük) hazine bonusu faiz oranını kullanmaktadır. Nnaji (2004) ise Claessen'i takip ederek çalışmasında AB mevduat faiz oranını kullanmıştır.

diğerleri (2003), ve Murinde (1996) net hata ve noksanlar kalemini hesaplamada kullanmışlardır. Ancak Dooley ve diğerleri (1986)'da net hata ve noksanlar eşitliğe dâhil edilmemiştir.

a2. Yanlış Faturalandırma Yöntemi

Yanlış faturalandırma yöntemi çok yaygın kullanılan sermaye kaçışları ölçüm yöntemlerinden biridir. Ancak yöntem tek başına değil, genellikle diğer yöntemlerle birlikte kullanılmaktadır. Bu yöntemde ticarete konu olan belgede, dış ticaret partneri ile anlaşmalı olarak, malın değerine ilişkin bilgilerde sahtecilik yapılmakta ve mal bedeli düşük ya da yüksek gösterilmektedir (Erbe, 1985: 269). Yanlış faturalandırma gümrük vergilerinden ve kısıtlamalarından kaçınma, vergi ve hizmet bedellerini ödemekten kaçınma, kotalardan kaçınma, yasa dışı yollarla elde edilen paranın aklanması ya da daha birçok bilinmeyen nedenlerle de yapılabilmektedir (Boyrice ve diğerleri, 2007: 475).

Yanlış faturalandırma, genellikle ihracatın düşük faturalandırılması ve ithalatın aşırı faturalandırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Claessens ve Nuade, 1993: 8). İhracatın düşük faturalandırılması mal bedelinin gerçek değeri ile ödemeler bilançosunda kayıtlı değeri arasındaki farkın yurtdışına kaçması anlamına gelmektedir. İthalatın aşırı faturalandırılması ihracatın düşük faturalandırılmasıyla aynı etkiye sahiptir. İthalatçı gerçek mal bedeli ile hayali mal bedeli arasındaki farkı yatırım yapmada kullanabilmektedir. Bu yolla, merkez bankası tarafından ithalatçıya sağlanan dış ticaret kredileri ya da yabancı paralar yurt dışına aktarılabilir. İhracatın düşük faturalandırılması işlemi ise ihracat üzerinden alınan ek vergilerden ya da gelir vergilerinden kaçınma, kara para aklama ya da sermaye kaçışlarını kolaylaştırma gibi amaçlarla yapılabilmektedir (Boyrice ve diğerleri, 2007: 475).

İthalatı aşırı faturalandırılarak yapılan yanlış faturalandırma, yasa dışı komisyonları gizlemek ve şişirilmiş fiyatlarla sermayeyi transfer etmek için kullanılabilir. Bu tür işlemler, özellikle yatırım yapmak isteyen ülkelerde, belli bir alanda faaliyet gösteren ve uluslararası anlaşmalar yapan firmalar tarafından kolaylıkla gerçekleştirilebilmektedir. Latin Amerika ile coğrafi yakınlığı bulunan Florida'da bu duruma birçok örnek gösterilebilir. Florida'da ithalat ve ihracat ile uğraşan çok sayıda şirket ve yanlış faturalandırma ile elde edilen kaynakların akımını sağlamak amacıyla birbirleriyle rekabet eden sayısız banka bulunmaktadır (Erbe, 1985: 269; Boyrice ve diğerleri, 2007: 475).

İhracatın düşük ve ithalatın yüksek faturalandırılmasının yanı sıra ihracatın yüksek ve ithalatın düşük faturalandırılması da söz konusudur. İthalatı düşük faturalandırma, daha az ithalat vergisi ödenmesine imkân vermesi nedeniyle dış ticaret ortaklarının başvurmada istekli oldukları bir yoldur (Erbe, 1985: 269). Diğer taraftan ithalatın düşük faturalandırılması ithalat kısıtlamalarından kaçınmak, yabancı menşeli mallarda yurtiçi rekabette avantaj sağlamak için piyasa fiyatlarının altında fiyatlandırarak dumping yapmak ve vergiler ve diğer ücretlerden kaçınmak amacıyla kaçak malları ülkeye sokmak için yapılabilmektedir.

İhracatta ise şirketler ya da endüstriler, ihracat bedellerini artırarak, devlet tarafından verilen ihracat teşviklerinden daha fazla pay almak, şişirilmiş ihracat fiyatları içerisine gizlenmiş yasa dışı komisyonları saklamak gibi amaçlarla yanlış faturalandırmaya başvurabilmektedirler. Her iki durumda da ihracatın aşırı faturalandırılması bazı gelişmekte olan ülkeler tarafından talep edilen ihracat malları miktarının azalmasına neden olmaktadır (Boyrice ve diğerleri, 2007: 475).

Yanlış faturalandırmanın ölçülmesinde ülkelerin ithalat ve ihracat verileri karşılaştırılmaktadır (Claessens ve Naude, 1993: 8). Bu yöntemde örneğin, A ülkesinden B ülkesine yapılan ihracat tutarları¹² ile B ülkesinin A ülkesinden yaptığı ithalat tutarları karşılaştırılmaktadır. Eğer A ülkesinden B ülkesine yaptığı toplam ihracat değerleri B ülkesinin A ülkesinden yaptığı ithalat değerinden az ise, bu farklılık A ülkesi tarafından ihracatın düşük faturalandırılması ya da B ülkesi tarafından ithalatın yüksek faturalandırılması olarak düşünülmektedir.

İthalatçı ülke ile ihracatçı ülkelerin verileri arasındaki farklılık kayıtlamada yapılan hatalar olarak da düşünülebilir. Ancak, kayıtlamadaki hatalar rastgele meydana geliyorsa ve sıfır ortalamaya sahipse, milyonlarca konteynır arasında bu ortalama çok küçük bir farklılık göstermelidir.

Karşılıklı olarak ülkeler arasındaki yanlış faturalandırma aşağıdaki gibi ölçülmektedir:

¹² İhracat ve ithalat verilerine sigorta ve nakliye masrafları (CIF)'da dahildir.

$$Xmisit = Mjt - (Xit * cif)^{13} \quad (9)$$

$$Mmisit = Mit - (Xjt * cif) \quad (10)$$

Yukarıdaki eşitliklerde;

Xmisit: i ülkesinin t yılında ihracatında yanlış faturalandırılmış miktarını,

Mjt: j ülkesi tarafından ilan edilen, t yılında j ülkesinin i ülkesinden ithalatını,

Xit: i ülkesi tarafından ilan edilen, t yılında i ülkesinin j ülkesine ihracatını,

Mmisit: i ülkesinin t yılında ithalatında yanlış faturalandırma miktarını,

Mit: i ülkesi tarafından ilan edilen, t yılında i ülkesinin j ülkesinden ithalatını,

Xjt: t yılında j ülkesi tarafından ilan edilen, i ülkesinin j ülkesine ihracatını ifade etmektedir.

Xmisit'in pozitif değeri t yılında i ülkesinin düşük ihracat faturalandırmasını göstermektedir. Mmisit'in pozitif değeri ise t yılında i ülkesi tarafından yapılan yüksek ithalatı yansıtmaktadır. i ülkesinin yanlış faturalandırma miktarını bulmak için (9) ve (10) numaralı eşitlikte yer alan işlemlerin i ülkesinin bütün ticaret ortakları için hesaplanması gerekmektedir (Patnaik ve diğerleri, 2010:6)¹⁴.

Yanlış faturalandırma rakamına ulaşmak için yapılacak bir diğer işlem ise toplam yanlış faturalandırma yoluyla sermaye kaçışlarını bulmaya yöneliktir. Bunun için MISX (toplu ihracat çelişkisi) ve MISM (toplu ithalat çelişkisi) bulunur. Bu rakamlara ulaşmak için aşağıdaki eşitliklerden yararlanılmaktadır:

$$MISX = Xmisit / ICXS \quad (11)$$

$$MISM = Mmisit / ICMS \quad (12)$$

Bu eşitliklerde ICXS, endüstrileşmiş ticaret ortağı ülkenin yanlış faturalandırma miktarı hesaplanan ülkenin toplam ihracatındaki payını; ICMS ise toplam ithalatındaki payını göstermektedir. Elde edilen verilerle toplam yanlış faturalandırma miktarı (MS) aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Beja, 2005: 37):

$$MS = MISX + MISM \quad (13)$$

Yanlış faturalandırmanın uygulanması durumunda, ne sermaye çıkışlarının gerçekleştiği, ne de bu yolla elde edilen sermayenin yatırıma aktarıldığı ülkelerin ödemeler bilançosu bu yolla elde edilen döviz kazanımlarını ve sermaye çıkışlarını tam olarak yansıtmamaktadır. Ödemeler bilançosunda yer almayan bu kısımlar, özel sektörün yurt dışında gerçekleştirdiği resmi ve yasal olarak ülkeden ayrılmış yatırımlar ile kesin bir biçimde hesaplanabilir. Buna ilaveten, yasal yollarla elde edilen dövizlerin yurt dışına ihraç edilen kısma ait sermaye kaçışları, bildirilen sermaye girişleri (örneğin limanlardaki yetkililer tarafından kayıt edilen mal ihracatı) ve finansal işlemlerin (merkez bankası bilgilendirilmemiş ve yabancı döviz rezervlerinde bir artış meydana gelmemiş gibi) örtüşmemesi durumunda da hesaplanabilmektedir. Kayıtlarda yer almayan döviz işlemlerini net hata ve noksanlar kalemi ile yakalamak mümkündür (Erbe, 1985: 269).

Sermaye kaçışları literatüründe iki yaklaşım yanlış faturalandırmanın önemini göstermektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi, yanlış faturalandırmanın sermaye kaçışlarının doğru bir biçimde ölçülmesi için bir bütünün parçası olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. İkinci yaklaşımda ise, sermaye kaçışlarının tamamını yanlış faturalandırma tutarı ile ölçmektedir. Claessen ve Naude (1993), yanlış faturalandırmayı sermaye kaçışlarının ölçümünde olarak kullanırken; Ajayi (1992, 1997), Ndikumana ve Boyce (1998), Patnaik ve Vasudevan (2000), Almounsor (2005), Salisu (2005), Beja ve diğerleri (2005) ve Zhu ve diğerleri (2005)

¹³ Xit ve Xjt cif/fob faktör ile düzenlenmektedir. Buradaki cif, mal bedeli sigorta ve navlun dahil tüm masrafları göstermektedir. Diğer bir deyişle, ihracatçı malın teslim edileceği limana kadar ulaşması ve yükün limana boşaltılması anına kadar sigortayı üstlenmektedir. Fob ise ihracatçının alıcıya karşı malların gemiye yüklenene kadar bütün masraflarından sorumlu olduğu teslim şeklini göstermektedir. c.i.f. / f.o.b. ise bu maliyetlerin birbirine oranını göstermektedir (Nnaji, 2004: 16).

¹⁴ Claessens ve Naude, ihracatta yanlış faturalandırmayı (Xw/CIFFOB faktör) – Xc, İthalattaki yanlış faturalandırmayı (Mc/CIFFOB faktör) – Mw olarak hesaplamaktadır. Burada Xw, CIF ülkesinden gerçekleştirilen ithalatı; Xc, FOB ülkesi tarafından gerçekleştirilen ihracatı; Mc, CIF ülkesi tarafından gerçekleştirilen ithalatı; Mw, FOB ülkesi tarafından gerçekleştirilen ihracatı göstermektedir (Claessens ve Naude, 1993: 8-9). Ancak elde edilen sonuç değişmemektedir.

sermaye kaçışları tahminlerine yanlış faturalandırmayı ekleyerek kullanmışlar ve modellerini buna göre düzenlemişlerdir.

İki yaklaşım arasındaki fikir ayrılıklarının nedeni ise yanlış faturalandırmanın sermaye kaçışlarına yol açan bir etken değil, daha çok vergilerden kaçınmak için kullanılan bir araç olduğu düşüncesidir (Claessens ve Naude, 1993: 8; Boyrie ve diğerleri, 2007: 476). Gibson ve Tskalotos (1993), yanlış faturalandırmanın sermaye kaçışları olgusu ile ilişkisinin bulunmayabileceğini belirtmektedir. Hermes ve diğerleri (2002) de yanlış faturalandırmanın vergiler ile ilgili olduğuna vurgu yaparak bu şekilde yüksek ya da düşük faturalandırmanın sermaye kaçışları ile ilgili olmayabileceğini ifade etmektedir. Chang ve Cumby (1991), hem ithalat hem de ihracat yönünde yapılan ticaret rakamlarının sistematik bir şekilde eksik beyan edilmesinin ticaret engellerinden kaçmak için olduğunu belirtmektedir.

Bu tartışmaların yanı sıra yanlış faturalandırma yöntemiyle ilgili bazı sorunlara değinmek gerekmektedir. Bu yöntemde ithalatçı ve ihracatçı ülkelerin karşılıklı ithalat ve ihracat verileri karşılaştırılmaktadır. Ancak uluslararası ticaretin karmaşıklığı nedeniyle malların ilk hangi ülkeden çıkış yaptığını tespit etmek zordur. Mallar bir ülkeden diğerine aktarılırken nihai ülkeye ulaşmadan önce birçok ülke limanından geçebilmektedir. Bu durumda ithalatçı ülkenin kayıtlarında malın teslim alındığı ülke ihracatçı olarak gözükmektedir, ihracatçı ülke kayıtlarında ise ithalat nihai ülkeye yapılmış olarak gözükmektedir. Dolayısıyla ihracatçı ülke ile ithalatçı ülke verileri karşılaştırıldığında ihracatçı ülkeden yapılan ticarete düzenlenen faturalar gerçek değerinin altında düzenlenmiş gibi gözükmektedir. Böylece bu tutar ihracatçı ülke tarafından sermaye kaçışları olarak kayıt edilebilmektedir. Fakat tutar sermaye kaçışları ile değil, verilerin kayıt yöntemiyle ilgilidir. Söz konusu problem ihracatçı ülke kendi ihracat verileri değil, malın ithalatçı ülkeye aktarıldığı en son limanın ait olduğu ülkenin ihracat verileri ile karşılaştırma yapılarak çözülebilmektedir.

Yanlış faturalandırmada karşılaşılan bir diğer problem ise nihai ihracatçı ülkenin, ürünü tekrar ihraç eden ülke konumunda olması nedeniyle mallar üzerine kar payı koyması ya da katma değer eklemesi sonucu veriler arasında tutarsızlık ortaya çıkmasıdır. Bu problemi çözenin bir yolu ihracatçı ve nihai ihracatçı ülkeleri tek bir kurum gibi kabul etmek olabilir. Diğer bir çözüm ise nihai ihracatçı ülke tarafından eklenen katma değerinin ihracat bedeli üzerinden düşülmesidir (Zhu ve diğerleri, 2005: 5).

b. Bakiye Yöntemi

Sermaye kaçışlarının dolaylı ölçümünde ikinci ayırım bakiye yöntemidir. En yaygın ölçüm yöntemi olarak kabul edilen bakiye yöntemi, Dünya Bankası (1985), Morgan Guaranty (1985), Cline (1986) ve Erbe (1985) tarafından da kullanılmıştır (Claessens ve Naude, 1993: 2). Bu yöntemlerin tümü bakiye yöntemi başlığı altında ele alınmaktadır.

Bakiye yöntemi finansmanın kaynağı (dış borçlardaki değişme ve net yabancı doğrudan yatırımlar) ile kullanımını (cari işlemler açığı ve resmi rezervlerdeki değişim) karşılaştırmaktadır. Sermaye kaçışları, finansmanın kaynağının kullanımını aşması durumunda ortaya çıkmakta, yani kalan hesaplanmaktadır. Fonların kaynağı tüm resmi net sermaye girişlerini içermektedir. Fonların kullanımı ise cari işlemler açığı ve rezervlerden oluşmaktadır (Claessens ve Naude, 1993: 4). Bu yöntem, hem bankacılık hem de bankacılık dışı sektörün varlıklarını içermektedir (Le ve Zak, 2006: 310). Tablo 2’de yer alan ödemeler bilançosundaki kalemlerle bakiye yöntemine göre sermaye kaçışları ($A+B+F+H$) olarak hesaplanmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda ($C+D+E+G$) toplamına eşittir.

Bakiye yöntemi yalnızca ödemeler bilançosu verilerine dayanmamaktadır. Bazı kalemlerdeki özel sermaye akımlarının daha iyi hesaplanması amacıyla diğer kalemlerden yararlanılmaktadır. Tablo 2’deki ödemeler bilançosu kalemleri kullanılarak bu durum açıklanabilir. Burada en önemli kalem H (yerleşik resmi kurumların diğer uzun dönem sermayesi ya da net resmi dış borçlanma)’dir. Net dış borçlanma yerine Dünya Bankası verilerini kullanarak yıllar itibarıyla dış borçlanma verilerinde meydana gelen değişimleri hesaplamak için kullanılan dış borçlarda meydana gelen değişim (H^1) daha kesin sonuç verebilmektedir. Bu nedenle sermaye kaçışları $A+B+F+H^1$ toplamına eşit olmaktadır. Bu değer ise $C+D+E+G+(H-H^1)$ toplamından oluşmaktadır. Sermaye kaçışları basit olarak özel sermaye çıkışları ($C+D+E$), ödemeler bilançosu hesabından elde edilen net hata ve noksanlar (G) ve açıklanan net resmi sermaye ile Dünya Bankası verilerine göre dış borçlanmada meydana gelen değişim arasındaki farkın toplamıdır (Claessens ve Naude, 1993: 4-5).

Tablo 2’deki kalemler kullanarak sermaye kaçışları aşağıdaki eşitlik biçiminde yazılabilir

$$Dünya Bankası (KF_{WB}) = B - A - F + H^1 \quad (14)$$

Sermaye kaçışları tanımı ve ölçüm yöntemleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde Dünya Bankası (1985) ve Morgan Guaranty (1986) ve Cline (1986) yöntemlerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı gözlenmektedir. Bu yöntemler, dış borçlarda (H^1) ve net doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen artışı (B) almakta ve cari işlemler hesabının bakiyesi (A) ve resmi rezervlerde meydana gelen artışlardan (F) kaynaklanan sermaye girişlerini bu rakamdan çıkarmaktadırlar. Elde edilen sermaye girişlerinin, cari işlemler hesabı açıklarını finanse etmek için kullanılan kısmı ve rezervlerde meydana gelen artış arasındaki fark özel sektör net dış kazanımlarındaki artışı yansıtmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda net dış varlıklardaki artış sermaye kaçışlarının ölçümü olarak benimsemiş olup, aşağıdaki gibi özetlenmiştir (Cumby ve Levich, 1987: 10):

(Dış borçlar+Net Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları)-(Cari İşlemler Açığı+Resmi Rezervler Artışı)

Bakiye yöntemiyle sermaye kaçışlarını ölçenlerden biri de Morgan Guaranty (1986)'dir. Morgan Guaranty (1986), cari işlemler açığı (A) ve resmi rezervlerde meydana gelen artışa (F) ek olarak toplam sermaye akımı içerisinde bankacılık sektörüne ait kısa vadeli dış varlıklardaki (E) artışı da çıkarmaktadır (Cumby ve Levich, 1987: 10). Tablo 2'deki ödemeler bilançosu kalemleri ile açıklanacak olursa, Morgan Guaranty sermaye kaçışlarını aşağıdaki eşitlikteki gibi hesaplamaktadır:

$$Morgan Guaranty (KF_{MG}) = B - A - F + H^1 - E \quad (15)$$

(15) numaralı eşitlikte açıkça görüldüğü üzere, Morgan Guaranty yöntemi Dünya Bankası yönteminden farklı olarak bankacılık sektörüne ait kısa vadeli yabancı varlıkları (E) içermektedir. Diğer bir deyişle Morgan Guaranty, bankacılık sisteminden meydana gelen sermaye çıkışlarını ya da bankaların yabancı varlık edinimlerini, sermaye kaçışları kavramı içerisine dâhil etmemektedir (Claessens ve Naude, 1993: 5).

Cline (1986), Morgan Guaranty (1986)'nın sermaye kaçışları tanımlamasını ilaveten bazı düzenlemeler üzerinde durmaktadır. Cline (1986)'a göre turizm gelirleri, sınır ticareti, sermayeye eklenen gelirler ve cari işlemlerden elde edilen kazanımlar sermaye kaçışları dışında tutulmalıdır. Bu gelirler döviz kurlarını belirleyen otoritelerin kontrolleri dışındadır ve sermaye kaçışları hesaplanırken dikkate alınmamaktadır. Çünkü Cline (1986), sermaye kaçışlarını politika yapıcılarına bir rehber olması amacıyla ölçmektedir. Örneğin yerleşikler yurtdışından elde edilen gelirleri ülkesine geri göndermezlerse, bu ilave bir sermaye kaçışları olarak düşünülmemelidir (Cumby ve Levich, 1987: 10; Gunter, 1991: 127). Tablo 2'deki kalemlerle sermaye kaçışları Cline (1986)'a göre aşağıdaki gibidir:

$$Cline (KF_{CL}) = B - F + H^1 - E - (A - (A1 + A2 + A3)) \quad (16)$$

Kısaca Cline yöntemi, Morgan Guaranty yöntemi ile benzerlik göstermektedir. Fakat Cline, turizm gelirleri (A1), sermayeye eklenen kazançlar (A2) ve diğer yatırım gelirleri (A3) toplamını Morgan Guaranty yönteminden çıkarmaktadır.

Gunter (1991: 124), bakiye yöntemi içinde yer alan Dünya Bankası (1985) ve Morgan Guaranty (1986) tarafından geliştirilen ölçüm yöntemlerinin eksik olduğunu belirtmektedir. Cline (1986)'a yöneltilen eleştiri ise turizm gelirlerini ve sınır ticaretini hesaplama dışında tutarak sermaye kaçışları tutarını oldukça düşürmesidir (Cumby ve Levich, 1987: 11). Bakiye yöntemine yöneltilen diğer iki eleştiri ise verilerle ilgilidir. Bunlardan birincisi ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan sermaye hesabında kayıtlı yabancı borç tutarlarının, Dünya Bankası tarafından yayınlanan Dünya Borç Tablosu ve Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements) gibi kaynaklardaki bu tutarlara karşılık gelen dış borç tutarları ile karşılaştırıldığında genellikle daha küçük olmasıdır. İkincisi ise, ülkelerin ödemeler bilançosunda yer alan cari işlemler hesabının ihracat ve ithalat rakamlarının yanlış faturalandırma nedeniyle kesin olmamasıdır. Bakiye yöntemi kullanılırken verilerle ilgili bu problemlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Borçlanma verileri ile ithalat-ihracatla ilgili verilerin doğrulanması doğru sermaye kaçışları rakamlarına ulaşılması açısından önemlidir. Bu nedenle, sermaye hesabında yer alan borçlanma tutarlarının Dünya Bankası ya da Uluslararası Ödemeler Bankası gibi kurumların ilgili verileri ile karşılaştırılarak düzeltilmesi gerekmektedir. İthalat ve ihracat verileri ise ticaret ortağı ülkeler arasındaki ithalat ve ihracat verileri karşılaştırılarak fazlalık kısmın resmi verilere eklenmesiyle düzeltilmelidir (Zhu ve diğerleri, 2005: 4). Rojas-Suarez (1990: 2) ise birçok çalışmanın yukarıda sayılan ölçüm yöntemlerinin birbirine üstünlüğünü tartıştığını ancak bunlar arasında sermaye kaçışlarını ölçmede en iyi olarak nitelendirilebilecek bir yöntem olmadığını belirtmektedir.

Yukarıda sayılan sermaye kaçışları ölçüm yöntemleri çok farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu nedenle ölçüm yöntemleri tahmini yapılırken ülkelerin özel durumlarının dikkate alınması gerekmektedir. Vos (1992:502), Filipinler için yaptığı çalışmada tüm ölçüm yöntemlerini kullanarak çok farklı sonuçlara ulaşmıştır. Bu farklılıkları birkaç nedene bağlamaktadır. Birincisi, sermaye kaçışları rakamları ölçüm yöntemlerine çok hassas olmasıdır. İkincisi ise bazı ölçüm yöntemlerinin, bankalar gibi piyasa oyuncularından birkaçını ya da yanlış faturalandırma gibi sermaye kaçışlarına neden olan teşvik unsurlarını ölçüm dışında bırakmasıdır. Ayrıca yanlış faturalandırma yöntemi de yasal varlık kazanımlarının ve paranın değeri ile ilgili herhangi bir bilgi içermemektedir (Gunter, 1991: 124).

4.2. Ölçüm Yöntemlerinde Uyarlamalar

Doğrudan ve dolaylı ölçüm yöntemleri, veriler sorunsuz olduğunda sermaye kaçışları miktarını en iyi biçimde tahmin etmektedir. Ancak verilerin toplanmasında ya da açıklanmasında bir takım hatalar ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu hatalar genellikle cari işlemler ya da sermaye hesabı verilerini etkilemektedir (Beja, 2005: 36). Bu nedenle verilerde bazı düzenlemelerle doğru rakamlara ulaşılması gerekmektedir.

4.2.1. Cari İşlemler Hesabı Uyarlamaları

Cari işlemler hesabı verilerine ilişkin uyarlamalar yanlış faturalandırma tutarlarının ve kayıt altına alınmamış havalelerin Dünya Bankası yöntemine göre hesaplanmış sermaye kaçışları toplamına (KF_{WB}) eklenmesiyle yapılmaktadır.

a. Yanlış Faturalandırma

Yanlış faturalandırma rakamları sermaye kaçışları tutarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve gerçeğe en yakın verilere ulaşmak için aşağıdaki düzenlemeler yapılmaktadır.

$$KF_{WBADJ} = B - A - F + H^1 + MIS \quad (17)$$

(17) numaralı eşitlikte olduğu gibi, hesaplanan yanlış faturalandırma tutarı (MIS) Dünya Bankası ölçüm yöntemine eklenerek temel sermaye kaçışları tutarına (KF_{WBADJ}) ulaşılmaktadır.

b. Kayıt Altına Alınmamış Havale

Cari işlemler hesabında hatalı kayıt edilme olasılığı yüksek olan bir diğer kalem ise deniz aşırı yapılan havale tutarlarıdır. Bu uyarlamaya göre kayıt altına alınmamış havale (UNREMIT) tutarı 18 numaralı eşitlikte olduğu gibi sermaye kaçışları rakamına eklenmektedir.

$$KF_{WBADJ} = B - A - F + H^1 + MIS + UNREMIT \quad (18)$$

4.2.2. Sermaye Hesabı Uyarlamaları

Sermaye hesabında yapılan ilk uyarlama döviz kurlarındaki dalgalanmanın uzun vadeli dış borçlar üzerindeki etkisini gidermek için yapılmaktadır (Morgan Guaranty (1986), Chang ve diğerleri (1997), Claessens (1997), Boyce ve Ndikumana (2001)). Uzun vadeli borçlar, uluslararası rezerv para da dâhil olmak üzere çok sayıda sağlam para cinsinden (Euro, Sterlin, Yen, Dolar gibi) ifade edilmektedir. Bu paraların değerlerinde meydana gelen dalgalanmalar ilgili dönemlerde borçların değerlerini etkilemektedir.

Boyce ve Ndikumana (2001)'yı takiben dış borçların döviz kuru uyarlaması aşağıdaki gibi yapılmaktadır:

$$ATTD_{t-1} = \sum_{i=EU,FF,yen,SF,UK} [(\alpha_{i-1}LTDEBT_{t-1}) - (F_{xi} / F_{xi-1})] + \sum_{i=USD,MULT,OTHER} (\beta_{i-1}LTDEBT_{t-1}) + IMF_{t-1}(SDR / SDR_{t-1}) + STDEBT_{t-1} \quad (19)$$

(19) numaralı eşitlikte kullanılan kısaltmalar aşağıdaki gibidir:

ATTD: Döviz kuru dalgalanmasından arındırılmış dış borçlar,

LTDEBT: Uzun vadeli dış borçlar,

α : Uzun vadeli borçlar içerisinde Euro (EU), Fransız Frangı (FF), Japon Yeni (Yen), İsveç Frangı (SF) ve İngiliz Sterlini (UK) oranları,

β_i : Uzunvadeli borçlar içerisinde ABD doları (USD), çoklu kur (MULT) ve bunların dışında kalan para birimleriyle ifade edilen uzun vadeli borçların (OTHER) oranı,

FX: Sağlam para ve ABD doları arasındaki döviz kuru,

F_{xi}/F_{xi-1} : İki dönem arasında döviz kurunda meydana gelen dalgalanma oranı,

IMF: IMF kredisi kullanımı,

SDR/SDR_{t-1}: İki dönem arasında SDR kullanımında meydana gelen dalgalanma,

STDEBT: Kısa vadeli dış borçlar

OTHER: ABD Doları ve çoklu kur dışında kalan para birimleri

Bu eşitlikte OTHER, MULT ve STDEBT için döviz kompozisyonu bilinmemektedir.

Euro, Sterli ve Yen gibi sağlam paralarda ABD dolarına göre meydana gelen bir değerlendirme F_{xi}/F_{xi-1} oranını ve ATTD_{t-1}'i azaltacaktır. Diğer bir deyişle uzun vadeli borçların dolar cinsinden değeri açıklanan borç rakamlarına göre diğer sağlam paraların değerlendirilmesi nedeniyle azalacaktır. Yukarıdaki denklem kullanılarak döviz kuru uyarlamalı uzun vadeli borçlar (ADEBT) aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$ADEBT_t = ATTD_{t-1} - DEBT_{t-1} \quad (20)$$

Bu tahmin DEBT_{t-1}'in kurlarda meydana gelen dalgalanmalar nedeniyle nasıl şişirildiği ya da küçültüldüğünü veren bir hesaplama değildir. Dış borçlardaki değişim (H^1) rakamından ADEBT_t çıkarıldığında uyarlanmış dış borçlardaki değişim (H^1_{ADJ}) rakamına ulaşılmaktadır. Belirtilen çıkarım aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$H^1_{ADJ} = H^1 - ADEBT_t \quad (21)$$

$$H^1 = DEBT_t - DEBT_{t-1} \quad (22)$$

$$H^1_{ADJ} = DEBT_t - ATTD_{t-1} \quad (23)$$

Bu varsayımla Dünya Bankası ölçüm yöntemi aşağıdaki gibi düzenlenebilir:

$$KF_{WBADJ} = B - A - F + H^1_{ADJ} \quad (24)$$

Dış borçların döviz kurundaki dalgalanmalara uyarlanması dışında da bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Şöyleki; doğrudan yabancı sermaye yatırımları hesaplarında da bir takım hatalar ortaya çıkmaktadır. Bazı doğrudan yabancı sermaye yatırımları kaydedilmemiş ya da yanlış kaydedilmiş olabilmektedir. Bununla birlikte döviz kurundaki dalgalanmaların etkileri de söz konusudur. Yani sağlam paraya bağlanmış fakat yerel para cinsinden kayıt altına alınmış doğrudan yabancı sermaye yatırımları (B) döviz kurundaki dalgalanmadan etkilenebilmektedir. Bu tür hataları gidermek için de uyarlama yapmak gerekmektedir. Eğer doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının döviz cinsine ulaşılabilirse uzun dönem dış borçlanma verilerine yapılan uyarlama işlemleri bu veriler için de yapılabilen ve net doğrudan yabancı yatırımlar (B_{ADJ}) rakamına ulaşılmaktadır.

$$KF_{WBADJ} = B_{ADJ} - A - F + H^1_{ADJ} \quad (25)$$

(25) numaralı eşitlikte olduğu gibi net doğrudan yabancı sermaye yatırımları Dünya Bankası yönteminde eklendiğinde daha doğru bir sermaye kaçışları rakamı elde edilmektedir.

4.2.3. Uyarlanmış Sermaye Kaçışları Ölçümü

Yukarıdaki eşitlikler kullanılarak dış borçlarda döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların etkisi, yanlış faturalandırma, kaydedilmemiş havale eklenerek (26) numaralı eşitlikte yer alan uyarlanmış sermaye kaçışları (KF_{WBADJ}) elde edilmektedir.

$$KF_{WBADJ} = B_{ADJ} - A - F + H^1_{ADJ} - MIS + UNREMIT \quad (26)$$

4.2.4. Diğer Hesaplamalar

Cari işlemler hesabı ve sermaye hesabında yapılan uyarlamalar dışında da bazı düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bunlar sermaye kaçışları tutarlarının reel değerinin ve sermaye kaçışları stokunun hesaplanması işlemleridir.

a. Reel Sermaye Kaçışları

Reel sermaye kaçışları (RKF) çeşitli dönemlerde elde edilen sermaye kaçışları rakamlarının karşılaştırılabilir olmasını sağlamaktadır. Boyce ve Ndikumana (2001)'de olduğu gibi, burada da reel sermaye kaçışları ABD üretici fiyatları endeksi (PPI) kullanılarak (27) numaralı eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır.

$$RKF = KF / PPI \quad (27)$$

b. Sermaye Kaçışları Stoku

Kaçan sermaye yatırıma dönüştürülürse, bu tutarlardan elde edilen kazançların ya da karların sermaye kaçışları toplamına eklenmesi gerekmektedir. Sermaye kaçışları stoku t zamanında elde edilen faiz gelirlerini içermekte ve aşağıdaki eşitlikteki gibi ifade edilmektedir.

$$SKF = ((1 + r)SKF_{t-1}) + KF \quad (28)$$

(28) numaralı eşitlikte r, 90 günlük hazine bonusu faiz oranıdır. Bu eşitlik sermaye kaçışlarının alternatif maliyetini ölçmektedir (Beja, 2005, 36-40; Almonsour, 2007: 39-46; Boyce ve Ndikumana, 2001: 39).

5. LİTERATÜR

Sermaye kaçışları ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda Dünya Bankası yönteminin en yaygın kullanılan ölçüm yöntemi olduğu görülmektedir. Dünya Bankası yönteminin yanı sıra bu yöntemden türetilen Morgan Guaranty ve Cline yöntemleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Kısa vadeli sermaye kaçışlarının ölçümünde ise kullanılan yöntem sıcak para yöntemidir. Bakiye yöntemi ve sıcak para yöntemi kadar yaygın bir kullanıma sahip olmasa da Dooley yöntemi de sermaye kaçışlarının ölçümünde tercih edilebilmektedir.

Pastor (1990) 18 Latin Amerika, Le ve Zak (2006) 45 gelişmekte olan ülke, Le ve Rishi (2006) 45 gelişmekte olan ve 24 gelişmiş ülke, Makochekanva (2007) Zimbabwe, Brada ve diğerleri (2008) 20 geçiş ekonomisi, Cerra ve diğerleri (2008) gelişmekte olan ülkeler, Ljungwall ve Wang (2008) Çin, Al-Fayoumi ve diğerleri (2011) MENA ülkeleri, Ali ve Walter (2011) 37 Afrika ülkesi, Brada ve diğerleri (2011) 7 Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ülkesi, Maski ve Wahyudi (2012) Endonezya ekonomilerinde sermaye kaçışlarının belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarda, sermaye kaçışlarını Dünya Bankası yöntemi ile ölçmüşlerdir. Yine, Chipallakatti ve Rishi (2001) Hindistan ekonomisinde, Demir (2004) ise Türkiye ekonomisinde dış borçlar ve sermaye kaçışları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarda sermaye kaçışlarının ölçümünde Dünya Bankası yöntemini kullanmışlardır. Henry (1996) Trinidad ve Tobago, Barbados ve Jamaika ekonomilerinde 1971-1987 döneminde meydana gelen sermaye kaçışlarının belirleyicilerini araştırdığı çalışmasında Dünya Bankası yöntemi ile sermaye kaçışlarını ölçmüştür.

Diğer taraftan sermaye kaçışlarının ölçümünde, daha önce belirtildiği üzere, kesin uzlaşmaya varılan bir ölçüm yönteminden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle araştırmacılar genellikle birden fazla ölçüm yöntemini kullanmayı tercih etmektedirler. Burada da kısa vadeli sermaye kaçışlarını ölçümünde sıcak para yönteminin ve daha uzun vadeli sermaye kaçışlarının ölçümünde de genel olarak bakiye yönteminin tercih edildiğini ifade etmek mümkündür. Örneğin, Boyce (1992), 1962-1986 döneminde Filipinler ekonomisinde, Cheung ve Quian (2010), 1982-2008 döneminde Çin ekonomisinde, Olopenia (2000) ise Uganda ekonomisinde, Henry (2013) ve Dim ve Ezenekwe (2014) Nijerya ekonomisinde, Kar ve Freitas (2013) Rusya ekonomisinde sermaye kaçışlarını ölçmede Dünya Bankası ve sıcak para yöntemlerini tercih etmişlerdir. McDonald (1999) 1971-1995 döneminde Türkiye ekonomisinde sermaye kaçışlarının belirleyicilerini tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmasında sermaye kaçışlarını ölçmede Dünya Bankası, Morgan Guaranty, Cline, Dooley ve yanlış

faturalandırma yöntemlerinin tümünü kullanmış ve belirleyicilerin ölçüm yöntemlerine göre farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Mikkelsen (1991) ise 1978-1985 döneminde 22 gelişmekte olan ülke için yaptığı çalışmada sermaye kaçışlarını Dünya Bankası yönteminin yanı sıra Morgan Guaranty ve sıcak para yöntemlerini ile ölçmüştür. Antony ve Hallet (1992) ve Vos (1992), Ayadi (2008), McCaslin (2013) ise sermaye kaçışlarının ölçümünde Dünya Bankası, Dooley ve sıcak para yöntemlerini kullanmışlardır. Lensink ve diğerleri (2000) ise 1971-1991 döneminde 84 gelişmekte olan ülkede sermaye kaçışları politik risk ilişkisini araştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada Morgan Guaranty, Dooley ve sıcak para yöntemleri ile sermaye kaçışlarını ölçmüşlerdir. Quazi (2004) ise 1973-1999 dönemini kapsayan Bangladeş için yaptığı çalışmada kullandığı ölçüm yöntemleri Dünya Bankası, Morgan Guaranty ve sıcak para yöntemleridir. Baek ve Yang (2008) politik risk ve ekonomik göstergeler ile sermaye kaçışları ilişkisini araştırdıkları ve 1984-2004 dönemini kapsayan çalışmalarında Quazi (2004)'ten farklı olarak Cline yöntemini de kullanmışlardır. Davies (2007) ise sermaye kaçışlarının ölçümünde Dünya Bankası, Morgan Guaranty, Cline ve Dooley yöntemlerini tercih eden araştırmacılar arasında yer almaktadır.

Bazı araştırmacılar ise bakiye yöntemlerini çeşitli düzenlemelerle kullanmışlardır. Örneğin Henry (1996) ve Demir (2004) Dünya Bankası yöntemini yanlış faturalandırma yöntemi ile düzenlemişlerdir. Eryar (2005) 1981-2000 döneminde Brezilya ekonomisinden meydana gelen sermaye kaçışlarını ölçmede yine Dünya Bankası yöntemini kullanmış ve ölçülen büyüklüğü yanlış faturalandırma yöntemi ile düzenlemiştir. Collier ve diğerleri (2001) 1980-1990 dönemini kapsayan çalışmalarında 20'si Sahra Altı Afrika ülkesi olmak üzere 50 ülke için yaptığı çalışmada Dünya Bankası yöntemi ile ölçtüğü sermaye kaçışlarını yanlış faturalandırma ve stok sermaye kaçıışı hesaplamalarına tabi tutmuştur. Ndikumana ve Boyce (2003) ise 30 Sahra Altı Afrika ülkesi için 1970-1996 dönemini kapsayan çalışmalarında Dünya Bankası yöntemi ile hesapladıkları sermaye kaçışlarını sırasıyla yanlış faturalandırma, dış borçların döviz kuru dalgalanmalarından arındırılması, kayıt dışı havalelerin eklenmesi ve stok sermaye kaçışlarının hesaplanması işlemleri ile düzenlemişlerdir. Bener ve Dufour (2005) 1971-2001 dönemini kapsayan ve Şili için, Mohammed ve Finnhoff (2005) 1980-2000 döneminde Güney Afrika için, Ndikumana ve Boyce (2012) 1970-2010 döneminde Kuzey Afrika ülkeleri için yaptıkları çalışmalarında Ndikumane ve Boyce (1997, 2000, 2003) tarafından geliştirilen uyarlanmış Dünya Bankası yöntemini kullanmışlardır. Yine benzer şekilde Duman ve diğerleri (2005), Türkiye ekonomisinden meydana gelen sermaye kaçışlarını uyarlanmış Dünya Bankası yöntemini kullanarak ölçmüşlerdir.

Sermaye kaçışlarını bakiye yöntemi dışında kalan yöntemlerle ölçen çalışmaların ise yaygın olmadığı görülmektedir. Bu çalışmalardan Cuddington (1986:1987) 1974-1987 dönemini kapsayan çalışmalarında 10 ağır borçlu ülke için sermaye kaçışlarını sıcak para yöntemini ölçmüştür. Fatehi (1994) ise Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye gerçekleşen sermaye kaçışlarını ölçmede varlık yöntemini kullanmıştır. Boyrie ve diğerleri (2005) İsviçre için yaptıkları ve 1995-2000 dönemini kapsayan çalışmalarında kara para aklama kanununun sermaye kaçışları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla sermaye kaçışlarının ölçümünde kullandıkları yöntem yanlış faturalandırma yöntemidir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sermaye kaçışları özellikle 1980'lü yılların ikinci yarısından itibaren iktisat yazının önemli araştırma konuları arasında yer almaktadır. Üzerinde çok sayıda çalışma yapılmış olmasında rağmen sermaye kaçışları, gerek tanımlanması gerekse ölçülmesi konusunda, üzerinde görüş birliğine varılamayan bir kavramdır. Kısaca, bir takım ekonomik ve politik risklerin ortaya çıkması durumunda gerçekleşen sermaye çıkışları olarak değerlendirilen sermaye kaçışları risk kavramı ile doğrudan bağlantılıdır. Bazı araştırmacılara göre bu risklerin algılanması durumunda ortaya çıkan sermaye çıkışları anormaldir ve sermaye kaçışları sınıflamasında dâhil edilmektedir. Ancak bazı görüşlere göre de anormal ya da normal bütün sermaye çıkışlarının ekonomik sonuçları benzerdir ve bu nedenle çıkış ve kaçış arasında ayırım yapmak anlamsızdır. Son dönemlerde ise ikinci görüşün ağırlık kazandığını söylemek mümkündür.

Hangi sermaye çıkışlarının sermaye kaçışı olarak değerlendirileceği konusunda kesin bir ayırım olmaması sermaye kaçışlarının ölçülmesinde de farklı yöntemlerin geliştirilmesinin başlıca nedenidir. Bunlardan, yalnızca yasa dışı sermaye çıkışlarını kaçış olarak değerlendiren yanlış faturalandırma yöntemi ve net hata ve noksanlar kalemini kullanan sıcak para yöntemi sermaye kaçışlarının bir yönünü ele almaktadır. Diğer taraftan sadece kısa vadeli sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları olarak değerlendiren sıcak para yöntemi uzun vadeli sermaye kaçışlarını içermemektedir. Dolayısıyla eksik ölçüm yapmaktadır. Sermaye kaçışlarını yabancı bankalarda tutulan mevduatların toplamı olarak ölçen varlık yöntemi ise yine sermaye kaçışlarını kısmen ölçmekte ve bu yöntemde kullanılan veriler artık elde edilememektedir. Dooley yöntemi ise sıcak para ve varlık

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (01-27)

Volume: 4 Issue: 7 (01-27)

yöntemine nazaran daha sık kullanılan ve sermaye kaçışlarını ölçmede diğerlerinden daha geniş kapsamlı olan bir yöntemdir. Literatür incelendiğinde de Dooley yönteminin yaygın biçimde kullanıldığı gözlenmektedir. Ancak bu yöntemde yer alan bazı kalemlerin elde edilmesindeki zorluk yöntemi kullanmayı güçleştirmektedir. Kaldı ki literatürde Dooley yöntemi ile elde edilen sonuçların bakiye yöntemiyle elde edilenlere yakın olduğu belirtilmektedir.

Sermaye kaçışlarını ölçen çalışmalarla ilgili yazın incelendiğinde ise bakiye yöntemi başlığı altında yer alan Dünya Bankası, Morgan Guaranty, Cline yöntemlerinin sermaye kaçışlarını ölçmede en sık kullanılan yöntemler oldukları gözlenmektedir. Bu yöntemler diğerlerine göre daha geniş kapsamlı bir ölçüm gerçekleştirmektedirler. Kayıt altına alınmamış bütün sermaye çıkışlarını sermaye kaçışları olarak değerlendiren yöntemler, ilgili verilerin elde edilmesindeki nispi kolaylık nedeniyle de en çok tercih edilen ölçüm yöntemleri arasında yer almaktadır. Ancak bu yöntemlerin de bazı düzenlemelere tabi tutularak kullanıldığı görülmektedir. Bu düzenlemeler incelenen ülkenin ekonomik yapılarına göre değişmektedir. Örneğin kayıt altına alınmamış havale ve yanlış faturalandırma bu işlemlerin yaygın olduğu ülkelerin incelenmesi durumunda yapılan hesaplamalardır.

Sermaye kaçışlarının ölçümü tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Çeşitli araştırmacılar ve kurumlar tarafından geliştirilen sermaye kaçışları ölçüm yöntemlerin tümü çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu nedenle tek bir yöntemin kullanılmasından ziyade birden fazla yöntemle ölçüm yapıldığı görülmektedir. Tek bir yöntemin kullanıldığı çalışmalarda ise genellikle Dünya Bankası yöntemi tercih edilmektedir. Ölçüm yöntemleri ile ilgili yapılan düzenlemeler ise daha doğru sermaye kaçışları ölçümünü mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abalkin, A. ve Walley J. (1999), "The Problem Of Capital Flight From The Russia", **Wiley Balckwell Publishing**, 22(3), 421-444.
- Ajayi Ibi S. (1995), "Capital Flight and External Debt in Nijeria" **African Economic Research Consortium, Research Paper** 35, 1-29.
- _____ (2000) "Capital Flight and External Nijeria", Ajayi S. Ibi ve Khan Mohsin S. (Eds.), **External Debt and Capital Flight in Sub Saharan Africa** içinde (213-237), Washington DC: IMF Institute.
- Alam, Imam ve Quazi, Rahim (2003), "Determinants of Capital Flight: An Econometric Case Study of Bangladesh, **International Review Of Applied Economics**, 17(1), 85-103.
- Ali, Abdilahi ve Walters, Bernard (2011), "On Causes of Capital Flight from Sub-Saharan Africa", Central For The Study Of African Economies, 2011 Annual Conference, www.csae.ox.ac.uk/conferences/2011-edia/papers/679-ali-pdf, (02.04.2013).
- Almounsor, Abdullah (2005), "A Development Comparative Approach to Capital Flight: The Case of the Middle East and North Africa, 1970-2000", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, içinde (173-198), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Ayadi, S. Folorunso (2008), "Econometric Analysis of Capital Flight in Developing Countries: A Study of Nigeria", 8th Global Conference on Business & Economics, http://www.gcbe.us/8th_GCBE/data/Folorunso%20S.%20Ayadi.doc, (10.11.2012).
- Baek, Seung-Gwan ve Yang Doo Mong (2008), "Empirics on Capital Fligh", **Korean Money And Finance Association**, <http://www.kmfa.or.kr/paper/econo/2008/4.pdf>.
- Beja, Edsel L. Jr. (2005), "Capital Flight Meanings and Measures", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (58-82), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Beja, Edsel L. Jr. ve diğerleri (2005), "Capital Flight from Thailand, 1980-2000", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (143-172), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Bener, Burak ve Dufour Mathieu (2005), "A Class Analysis of Capital Flight from Chile, 1971-2001", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (173-198), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (01-27)

Volume: 4 Issue: 7 (01-27)

- Bloomfield, Arthur I. (1954), **Speculative and Flight Movements of Capital in Postwar Finance**, New Jersey, Princeton: Princeton University Press.
- Boyce, James K. (1992), "The Revolving Door? External Debt and Capital Flight: A Phillipine Case Study", **World Development**, 20(3), 335-349.
- Boyce, James K. ve Zarsky Lyuba (1988), "Capital Flight From Philippines, 1962-1986", **Journal of Philippine Development**, 15 (2), 191-222.
- Boyce, James K., Ndikumana, Leonce (2001), "Is Africa a Net Creditor? New Estimates Of Capital Flight from Severely Indebted Sub-Saharan African Countries, 1970-96", **The Journal Of Development Studies**, 38 (2), 27-56.
- Boyrie, Maria ve diğerleri (2005), "The Impact of Switzerland's Money Laundering Law on Capital Flows Through Abnormal Pricing in International Trade", **Applied Financial Economics**, 15, 217-230.
- Boyrie Maria E. ve diğerleri (2007), "Capital Movement Trought Trade Misinvoicing: The Case Of Africa", **Journal of Financial Crime**, 14(4), 444-489.
- Brada, Josef C. ve diğerleri (2008), "Capital Flight from Central and East European Countries: Estimates and Causes", EMG Working Paper Series, http://www.cass.city.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0006/29265/Capital_Flight_from_EE_-Sept-22.pdf (08.10.2012).
- _____ (2011), "The Cost of Moving Money Across Borders and The Volume of Capital Flight: The Case of Russia and Other CIS Countries" **Review of World Economics**, 147 (4), 717-744.
- Cerra, Valerie ve diğerleri (2008), "Robbing the Riches: Capital Flight, Institutions and Debt", **Journal of Development Studies**, 44(8), 1190-1213.
- Cervena, Marianna (2006), "**The Measurement of Capital Flight and It's Impact an Long-term Economic Growth: Empirical Evidence from a Cross-section of Countries**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Comenius University.
- Chang, Kevin ve diğerleri (1997), "Conceptual and Methodolojical Issues in Measuremen of Capital Flight", **International Journal of Financial Economics**, 2, 101-119
- Cheung, Yi-Wong ve Qian, XianWang (2010), "Capital Flight: China's Experience", **Review of Development Economics**, 12 (2), 227-247.
- Chipalkatti, Niranjan ve Rishi Meenakshi (2001), "External Debt and Capital Flight", **Oxford Development Studies**, 29 (1), 31-44.
- Claessens, Stijn ve Naude, David (1993), "Recent Estimates of Capital Flight", International Economics Department of World Bank Working Paper, 1186, 1-22.
- Collier, Paul (1999), "On the Economic Consequences of Civil War", **Oxford Economic Papers**, 51, 168-183.
- Collier, Paul ve diğerleri (2001), "Flight Capital as a Portfolyo Choice", **The World Bank Economic Review**, 15(1), 55-88.
- Cuddington, John T. (1986), "Capital Flight: Estimates, Issues, and Explanation", **Princeton Studies In International Finance**, 58, Princeton, NJ: Princeton University.
- Cuddington, John T. (1987), "Capital Flight", **European Economic Review**, 31, 382-388.
- Cumby Robert M ve Levich, Richard (1987), "On The Defination And Magnitude Of Recent Capital Flight", **NBER Working Paper Series**, 2275, 1-51.
- Davies, Victor A.B. (2007), "Capital Flight and War" **World Bank Policy Research Working Paper**, 4120, 518-537.
- Deepler, Michael ve Williamson, Martin (1987), "Capital Flight: Consept, Measurement, and Issues", IMF Staff Studies for The World Economic Outlook, Washington DC.
- Demir, Firat (2004), "A Failure Story: Politics and Financial Liberalization in Turkey, Revisiting the Revolving Door Hypotesis", **World Development**, 32(5), 851-869.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (01-27)

Volume: 4 Issue: 7 (01-27)

- Dim Chukwuma ve Ezenekwe Uju (2014), "Capital Flight to Savings Gap in Nijeria: An Assessment of Sosyo-Economic Determinants", **International Journal of Economics and Finance**, 6(2), 75-86.
- Dooley, Michael P. (1986), "Country Specific Risk Premium, Capital Flight and Net Investment Income Payments In Selected Developing Countries", **IMF Discussing Paper**, Washington DC.
- _____ (1988), "Capital Flight, A Response to Differences in Financial Risks", **Staff Papers- International Monetary Found**, 35(3), 422-436.
- Duman, Anıl ve diğerleri (2005), "The Determinants of Capital Flight in Turkey, 1971-2000", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (116-131), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Eggerstedt, Harald ve diğerleri (1993), "Measuring Capital Flight, A Case Study of Mexico", **The World Bank Working Paper**, 1121, 2-45.
- Epstein, Gerald (2005), Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries: an Introduction, Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (3-14), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Erbe, Suzanne (1985), "The Flight of Capital From Developing Countries", **Intereconomics**, 20(6), 268-275.
- Eryar, Değer (2005), Capital Flight From Brazil, 1981-2000, Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (210-233), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Fatehi, Kamal (1994), "Capital Flight from Latin America as a Barometer of Political Insitability", **Journal of Business Research**, 30, 187-195.
- Gibson D. Heather ve Tsakalotos Euclid, "Testing a Flow Model of Capital Flight in Five European Countries", **The Manchester School**, 61(2), 144-166.
- Gunter, Frank R. (1991), "Colombian Capital Flight", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, 33(1), 123-147.
- Helleiner, Eric (2005), "Regulation Capital Flight", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries**, 1st Edition içinde (289-300), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.
- Henry, Akani W. (2013), "Analysis of the Effects of Capital Flight on Economic Growth: Evidence From Nijerian Economy (1980-2011)", **Europen Journal of Business and Management**, 5(17), 21-32.
- Henry, Lester (1996), "Capital Flight from Beautiful Places: The Case Of Three Caribbien Countries", **International Review of Applied Economics**, 10 (2), 263-272.
- Hermes, Niels ve diğerleri (2003), "Capital Flight: The Key Issue" Andrew Mullineux and Victor Murinde (Ed.), **Handbook of International Banking**, 1st Edition içinde (516-545), Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing.
- Hermes, Niels ve Lensink, Robert (1992), "The Magnitude and Determinations of Capital Flight: The Case Of Six Sub-Saharan African Countries", **De Economist**, 140 (4), 515-530.
- Hermes, Niels ve diğerleri (2002), "Flight Capital and its Reversal for Development Financing", **World Institute for Development Economics Research**, United Nations University.
- IMF (1993), Balance Of Payment Year Book, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf> (05.04.2012).
- Kant, Chander (1996), "Foreing Direct Investment and Capital Flight", **Princeton Studies in International Finance**, 80, 1-32.
- _____ (2002), "What is Capital Flight", **The World Economy**, 25, 341-358.
- Kar, Dev ve Freitas, Sarah (2013), "**Russian Illicit Financial Flows and the Role of the Underground Economy**", Global Financial Integrity, http://russia.gfintegrity.org/Russia_Illicit_Financial_Flows_and_the_Role_of_the_Underground_Economy-HighRes.pdf (11.10.2013).

Bahar-2015**Spring-2015****Cilt: 4 Sayı: 7 (01-27)****Volume: 4 Issue: 7 (01-27)**

Khan Mohsin S. ve Ul Haque Nadeem (1985), "Foreing Borrowing and Capital Flight", **IMF Staff Papers**, 32 (4), 606-628.

Kindleberger, Charles P. (1937), **International Short-term Capital Movements**, First Edition, New York: Columbia University Press.

Le, Quan Vu ve Zak J. Paul (2006),"Political Risk And Capital Flight", **Journal Of International Money and Finance**, 25, 308-329.

Le, Quan Vu ve Rishi, Meenakshi (2006), "Corruption and Capital Flight: An Emprical Assessment", **International Economic Journal**, 20(4), 523-540.

Lensink, Robert ve diğerleri (2000), "Capital Flight and Political Risk", **Journal Of International Money and Finance**, 19, 73-92.

Lessard, Donald R. ve Williamson, John (1987), **Capital Flight and Third World Debt**, Washington DC: Institute for International Economics.

Ljungwall, Christer ve Wang, Zijian (2008), "Why is Capital Flowing Out of The China?", **China Economic Review**, 19 (2008), 359-372.

Maski, Ghazali ve Wahyudi, Setyo Tri (2012) "Study On The Capital Flight and Its Impact On Economic Growth: A Case Study In Indonesia", **Journal Of Basic and Applied Scientific Research**, 2(7), 7168-7174.

McCaslin, William A. (2013), "Capital Flight: An Empirical Study on P.I.G.S", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Copenhag Business School, Applied Economics and Finance, http://studenttheses.cbs.dk/bitstream/handle/10417/4144/william_alexander_mccaslin.pdf?sequence=1 (10.02.2014).

McDonald, Gulay T. (1999), "International Capital Flows: An Evaluation of Turkish Capital Flight", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The City University Of Newyork, Graduate Faculty in Economics.

Mikkelsen, Jan G. (1991), "An Econometric Investigation of Capital Flight", **Applied Economics**, 23, 73-85.

Ndikumana, Leonce ve Boyce, James K. (2003), "Public Debt and Private Assets: Explaining Capital Flight from Sub-Saharan African Countries", **World Development**, 31 (1), 107-130.

Ndikumana, Leonce ve Boyce, James K. (2012), "Capital Flight from North African Countries" Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/ADP/NAfrica_capitalflight_Oct15_2012.pdf (10.11.2013).

Olopoenia, Razaq A.(2000) "Capital Flight From Uganda, 1971-94: Estimate Causes, and Consequences" Ajayi S. Ibi ve Khan Mohsin S. (Eds.), **External Debt and Capital Flight in Sub Saharan Africa** içinde (238-263), Washington DC: IMF Institute.

Pastor, Manuel Jr. (1990), "Capital Flighth From Latin America", **World Development**, 18(1), 1-18.

Patnaik, Ila ve Vasudevan, Deepa (2000), "Trade Misinvoicing and Capital Flight From India", **Journal of International Economic Studies**, 14, 99-108.

Patnaik ve diğerleri (2010), "Determinants of Trade Misinvoicing", National Institue Public Finance and Policy, 2010-75 http://www.nipfp.org.in/newweb/sites/default/files/wp_2010_75.pdf (10.11.2012).

Quazi, Rahim M. (2003), "Determinants of Capital Flight: an econometris case study of Bangladesh", **International Review of Applied Economics**, 17 (1), 84-103.

_____(2004), "Foreing Aid And Capital Flight In Bangladesh", **Journal of Asia Pasific Economy**, 9 (3), 370-393.

Rojas-Suarez, Liliana (1990), "Risk and Capital Flight in Developing Countries", **IMF Working Paper**, 90 (64), 1-22.

Salisu, Mohammed (2005), "The Role of Capital Flight and Remittances in Current Account Sustainability in Sub-Saharan Africa" **African Development Review**, 17(3), 383-404.

- Smorodinskaia, Nataliya (1998), "Capital Flight as the Object of International Research", **Problem of Economic Transition**, 40 (11).67-82.
- Tornell, Aaron ve Velasco, Andres (1992), "The Tragedy of the Commons and Economic Growth: Why Does Capital Flow from Poor to Rich Countries?", **Chicago Journals**, 100(6), 1208-1231.
- Vos, Rob (1992), "Private Foreign Asset Accumulation, Not Just Capital Flight: Evidence From Philippines", **The Journal Of Development Studies**, 28(3), 500-537.
- Wang, Zhenquan ve diğerleri (2009), "Re-Estimation of Capital Flights From China:1982-2005", **Applied Economics Letters**, 16, 971-976.
- World Bank (1985), "World Bank Development Report 1985- International Capital and Economic Development World Development Indicators", Oxford University Press, 1-163
- Yalta, Yasemin (2009), "Capital Flight: Conceptual and Methodological Issues", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 27(1), 73-94.
- Zhu, Andong ve diğerleri (2005), "Capital Flight from China", Gerald A. Epstein (Ed.), **Capital Flight and Capital Controls in Developing Countries** içinde (262-288), Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing.

AHİLİK TEŞKİLATI, OMBUDSMAN VE ETİK İLİŞKİSİ

Kadir Caner DOĞAN¹

ÖZET

Ahilik veya Ahilik Teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da büyük bir etki yaratmış olan bir yapı olarak sosyal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde önemli etkiler ortaya çıkarmış bir kurumdur. Toplum içerisinde dengeleyici konumda bulunan Ahilik Teşkilatı, ahlaki ve etik kuralların gelişmesinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu makalede ombudsman benzeri bir yapı olduğu düşünülen Ahilik ve etik arasında bir ilişki kurularak, Ahilik, etik ve ombudsman arasındaki benzer ve karşılıklı nitelik ve özellikler belirlenmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik Teşkilatı, Etik, Ombudsman, Benzer Yönler.

Jel Kodu: H83.

THE RELATIONSHIP IN AHI ORGANIZATION, OMBUDSMAN AND ETHICS

ABSTRACT

Ahi or Ahi Organization which establishment of the Ottoman Empire have a big impact in a structure an institution are that revealed significant effects in the regulation of social and economic relations. Ahi Organization in stabilizing position in this society has had a major influence in the development of moral and ethical rules. This article also established a relationship between ethics and Ahi thought ombudsman is a similar structure is desirable to identify similar and opposite qualities and characteristics between Ahi, ethics and ombudsman.

Keywords: Ahi Organization, Ethics, Ombudsman, Related Aspects.

Jel Code: H83.

1. GİRİŞ

Ahilik Teşkilatı, sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya ait bir kavramdır ve bu teşkilat, içerisinde “birbirini seven, birbirine saygı duyan, yardım eden, fakiri gözetken, yoksulu barındıran, işini, çalışmayı bir ibadet sayan, din, ahlâk ve meslek kurallarına, toplum çıkarlarına” son derece bağlı esnaf ve sanatkârların oluşturduğu sağlam bir yapı anlamına da gelmektedir (Sancaklı, 2010: 2). Ahilik, “üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını tüketmeye, israfa, güçlünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları kandırmaya” karşı olan bir taban üzerine bina edilmiştir (Tatlılıoğlu, 2015). Ahilik, bu özellikleri ile adalet kavramı ile özdeşleşmekte ve ahlak kurallarına dayanmaktadır. Bu bağlamda da Ahilik ve ona mensup olan üyeler, meslek ve toplum hayatında geçerli olan belirli etik kural ve kaidelere göre çalışmaktadırlar.

Ahilik ve ombudsman arasında, çok önemli bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim günümüzün moda kavramlarından veya anlayışlarından biri olan ombudsman da temelinde eşitlik, adillik ve etik ilkeler üzerine kuruludur. Dolayısıyla ombudsmanın ilk köklerinin Ahilik Teşkilatı'nda aranması gerekmektedir. Nitekim adalet ve etik ilkeler üzerine faaliyet ve eylemlerde bulunma girişimi, Ahilik ve ombudsman arasında önemli bir bağ kurmaktadır.

Bu çalışmanın temel tezi, Ahilik ve ombudsman arasında ahlak anlayışına dayalı etik kural ve kaideler çerçevesinde önemli bir ilişki olduğu önermesine dayanmaktadır. Bu makalede, Ahilik, ombudsman ve etik kavramları arasında bir ilişki kurularak, bu kavramların birbirine benzeyen ve ortak yönlerinin ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde Ahilik Teşkilatı açıklanmış, ikinci bölümde ombudsman kavramı ele alınmış, üçüncü bölümde etik kavramına değinilmiş ve son bölümde de çalışmanın amacına uygun bir biçimde her üç kavram arasındaki ilişki belirtilmiştir.

2. AHİLİK TEŞKİLATI

Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu, Ahi Evran'dır (Demir, 2002: 72) ve teşkilatın adı da bu şahsiyetten gelmektedir. Ahilik, Türklerin Anadolu'da sosyal ve ekonomik zorluklara karşı göğüs gerebilmek ve yerli Bizans ekonomisi ile mücadele edebilmek amacıyla ortaya çıkan bir teşkilattır (Demir, 2013). Bu şekilde Ahilik Teşkilatı ve

¹ Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kadicancerdogan@gumushane.edu.tr

birlikleri, Türk toplumu içerisinde çatışma içerisindeki görüş ve düşünceleri uzlaştırmak, zayıflayan aşiret bağlarını yerleşik hayata uygun şekilde yeniden düzenlemek ve dolayısıyla toplumun refaha kavuşmasında etkili olmak için ortaya çıkmış bir kurumdur (Gülerman ve Taştekil, 1993: 4). Ahilik, XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başına kadar geçen süre diliminde Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen bir isimdir (Bayram, 2012: 83). Ahiliğin 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nde ortaya çıktığı bilinmektedir (Arı, 2008: 41). Diğer yandan Ahi kelimesi, iki farklı görüş çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Birinci görüş, Ahi kelimesinin Arapça "kardeşim" manasına gelen "ahi" tabiri sonrasında Türkçe'ye dahil olduğunu ifade etmektedir. İkinci görüş ise Ahi kelimesinin, Türkçe'de "cömert, yiğit, eli açık" gibi manalara gelen "akı" kavramının geçen zaman süresi içinde biçim değiştirerek "ahi" şeklinde telaffuz edildiğini ileri sürmektedir (Elkatmış ve Demirbaş, 2013: 721; Köksal, 2007b: 15). Ayrıca Ahilik kelimesi ve kültürünün İslam'ın ilk asırlarında ortaya çıkan genç sanatkâr ve zanaatkarların çabalarıyla meydana gelmiş olan "fütüvvet"² anlayışının bir devamı olduğunu savunan görüşler de vardır (Gündüz vd., 2012: 38). Burada fütüvvet kavramı ve anlayışı, İslamiyet'ten sonra aşiret hayatından yerleşik hayata geçişte Arap toplumunda (Güllülü, 1977: 26) misafirperverlik, cömertlik, yiğitlik gibi anlamları ifade etmektedir (Durak ve Yücel, 2010: 152; Karasoy, 2003: 20). Dolayısıyla Ahilik anlayışı, kültür ve geleneğinin eski Türk-İslam devletlerinde görülmekte olan akı (cömertlik) geleneğinin İslami fütüvvet anlayışı ve geleneği ile bütünleşmesi neticesinde meydana geldiği ifade edilebilmektedir (Güneş, 2011: 207).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Ahilik Teşkilatı'nın büyük rolü bulunmaktadır (Demir, 2000: 217; Çağatay, 1989: 2). Ahi birlikleri ve teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde merkezî idarenin kuruluşu sırasında devlet kadrolarının bütünüyle adalet ve hak ölçüsünde meydana getirilmesinde ve ilk Osmanlı ordusunun kurulmasında büyük katkıda bulunmuştur (Hülagü, 2013). Ahilik Teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın ortalarına doğru askeri, siyasi ve idari işlevlerinin yanı sıra sosyal ve ekonomik işlevleri çerçevesinde kurumsallaşmıştır (Mahiroğulları, 2008: 140). Ahilik Teşkilatı'nın amacı, zenginle fakiri, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak "sosyal adaleti" gerçekleştirmektir ve bu amaca ulaşabilmek için de sağlam bir teşkilatlanma modeli ve köklü bir eğitim sistemi aracılığıyla görevlerine devam etmiştir (Öztürk, 2002: 1). Ahilik Teşkilatı, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu Türkleri arasında sanat, ticaret ve iktisadi alanlarda, toplum yaşamının neredeyse tümünde yaklaşık 630 yıl etkisini sürdürmüştür (Karagül, 2012: 4). Nitekim Ahilik Teşkilatı Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının düzenlenmesinde önemli görevler üstlenmiştir (Sarıkaya, 1999). Osmanlı Devleti'nde Ahiler, her türlü koşul ve durum altında halka severek hizmet etmiş (Köksal, 2007b: 134) ve halkın sorunlarının çözülmesinde söz sahibi olmuştur. Bu bağlamda Ahilik Teşkilatı, zaman zaman kethüda ve yiğitbaşı gibi devlet görevlilerinin liderliğinde yapılan toplantılarda halkın ve devlet yönetimine ilişkin problemlerin ve anlaşmazlıkların çözümü için Hükümet görevlilerinin dikkatini çekmiştir (Uçma, 2011: 50). Dolayısıyla Ahilik Teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde hem toplum yapısı içerisinde iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkilerin düzene girmesinde hem de vatandaşların devlet organları ve kurumları karşısında sorunlarına bir çare bulunmasında çok yönlü bir etkide bulunmuştur. Nitekim Ahilik Teşkilatı, bir şikâyet kurumu gibi de çalışarak vatandaşların toplum düzenine ilişkin sorunlarına çözümler aramıştır.

3. OMBUDSMAN

İsveççe bir kelime olarak halkın sözcüsü veya temsilcisi anlamına gelen (Seneviratne, 2002: 1) ombudsman, genel anlamıyla bir kamu hakemi, vatandaş ve kamu yönetimi arasında bir arabulucudur (Özden, 2010: 23). Bu bağlamda ombudsman, genel olarak yasama organı tarafından atanmakta, kamu yönetiminin faaliyet, işlem ve davranışlarını denetlemekte, hukuka ve hakkaniyete aykırı bulduğu faaliyet ve işlemlerin çözümü için öneriler getirmekte, Parlamento'da yıllık bir rapor sunmaktadır (Avşar, 1988: 30-31). Nitekim arabulucu özelliğine de bağlı olarak ombudsman, kamu yönetimi ve vatandaşlar arasında karşılıklı ilişkiler kurarak mevcut sorunların çözümüne çalışmakta, öneriler yapmakta ve bu sayede de hem vatandaşlara hem de kamu yönetimlerine katkılar sunmaktadır.

Ombudsman, kamu yönetiminin denetlenmesinde mevcut olan denetim yöntemlerinin ve yöneticilerinin yetersizliğinden ortaya çıkmıştır (Köksal, 2007a: 32). Bu bakımdan da ombudsman, diğer kamu yönetimi denetim yöntemlerinin bir tamamlayıcısı veya yardımcısıdır. Ancak ombudsman, sözü edilen diğer yönetsel denetim yöntemlerinin alternatifi değildir. Nitekim ombudsmanı diğer kamu yönetimi denetim yöntemlerinden ayıran çeşitli yönleri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde şunlar bulunmaktadır (Fendoğlu, 2011: 28):

- ✓ Etkin bir denetim kurumudur,
- ✓ Denetim organlarının yetersiz kaldığı noktalarda bireye çözüm sunmaktadır,
- ✓ Gecikmiş adaletin zulüm olması nedeniyle yargının çözüm getiremediği konularda çözüm getirebilir,
- ✓ Bürokrasinin bürokratizme dönüştüğü durumlarda gerçeği bulur,

² Fütüvvet kelimesi etimolojik çerçevede, "gençlik, buluş çağı, delikanlılık" anlamlarına gelmektedir ve diğer yandan "gençliğin en parlak zamanı, delikanlıca tavır" olarak da karşılık bulabilmektedir. Bu kavram Batı'daki şövalyelik, İran'daki civanmertlik, Eski Türklerdeki alplık ve akıllık kavramlarının karşılığı olarak "cömertlik, mürüvvet, asalet" gibi ahlâki yön ve özellikleri de ifade etmektedir (Gemici, 2010: 72).

- ✓ Siyasal denetim yetersizse gerçeği bulabilir,
- ✓ Ülkelerde biri birbirinden değişik biçimlerde uygulanabilir.

Ombudsman, yukarıda da ifade edildiği üzere kamu yönetiminin denetlenmesinde klasik yöntemler olarak nitelendirilen; “*idari denetim, siyasi denetim, yargı denetimi ve kamuoyu denetimi*” gibi yöntemlere yardımcı bir kurumdur. Ombudsman, hızlilik, açıklık, hesap verebilirlik ve bir halkla ilişkiler mekanizması olarak kamu yönetimi ve vatandaşlar arasında etkili bağlar kurmakta ve bu bağlar sayesinde iki taraf arasında sağlıklı bilgi akışı sağlamaktadır. Nitekim ombudsman, “*kolay erişilebilirliği, sadakati, kararlılığı ve güveni*” sayesinde vatandaşların devlet ve kamu yönetimi karşısındaki meşruiyet düzeylerini üst noktaya taşıyarak siyasi boyutta demokratik kanalların yolunu da açmaktadır. Bu durum ise ombudsmanın “hukuk devleti” ve “katılımcı demokrasi”ye olan katkılarını ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede ombudsman, hem kamu yönetimlerinin hukuk kuralları çerçevesinde faaliyette bulunmasını sağlayarak hukuk devletine katkı yaparken, vatandaşların kamu politikalarının kararlaştırılması ve uygulanması sürecine katılımını sağlayarak katılımcı demokrasiye katkılar sunmaktadır.

Ombudsman, ilk olarak 18. yüzyılda İsveç’te ortaya çıkmıştır (Rowat, 1973: 2). İsveç’ten sonra ombudsman, öncelikle diğer İskandinav ülkelerine yayılmış ve buradan da diğer Avrupa ülkelerine ve sonrasında dünyaya yayılarak gelişimini sürdürmüştür. Nitekim yirminci yüzyılın ikinci yarısında, ombudsman kurumu birçok ülkeye yayılım göstermiştir. Bunlar içerisinde; 1919’da Finlandiya’da, 1955’de Danimarka’da uygulamaya başlanmıştır (Satyanand, 1999: 20). 1962 yılında Yeni Zelanda’da, 1966 yılında da İngiltere’de kurulmuş ve bu şekilde de Anglo-Sakson hukuk sistemlerini de etkilemiştir. 1973 yılında Fransa sayesinde Kara Avrupası hukuk sistemlerine de giren kurum, Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi’nin 1975 tarihli ve 457 sayılı tavsiye kararıyla üye devletlere tavsiye edilmiştir. 1980’li ve 1990’lı yıllarda Afrika ve Doğu Avrupa’ya da yayılan ombudsmanlık, günümüzde de son derece hızlı bir şekilde yayılımını sürdürmektedir (Kestane, 2006: 133). Diğer yandan farklı siyasal, hukuksal ve yönetsel kültüre sahip ülkelerde uygulama olanağı bulunan ombudsman veya ombudsmanlık kurumu, uygulanmaya başlanan her ülkede farklı isimler almaktadır. Örneğin, İspanya’da “Halkın Savunucusu” (Defensor del Pueblo), Avusturya’da “Halk Avukatı” (Volksanwalt), Fransa’da “Cumhuriyet Arabulucusu” (Mediator of Republic), Kanada’da “Vatandaş Koruyucusu”, Portekiz’de “Adalet Temsilcisi” (Provedor de Justica), İtalya’da “Sivil Savunucusu” (difensore civico), Polonya’da “İnsan Hakları Savunucusu” (Human Rights Defender) ifadeleri kullanılmaktadır. Türkiye’de de ombudsman için “kamu denetçisi” kavramı tercih edilmiştir (Efe ve Demirci, 2013: 51).

4. ETİK

Etik kelimesi, Yunanca’da “karakter” olarak anlam bulan “ethos” sözcüğünden türetilmiştir. Bu çerçevede Ethos’tan türetilen “ethics” kavramı, ideal ve soyut olana işaret etmekte, ahlak kurallarının ve değerlerinin incelenmesi sonrasında meydana gelmektedir (Aydın, 2015). Etik, insanların toplum içerisinde birey ve topluluk olarak kurdukları ilişkilere dayanan değer ve yargıları; iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları, ahlâksal bağlamında ele alan bir felsefi disiplin olarak ifade edilebilmektedir (Kaplan, 2009: 344). Nitekim Cevzici (2008: 1), geniş bir biçimde etiği şu şekilde tanımlamaktadır:

“Etik, belirli bir ahlaklılık idesine sahip, belli bir yaşama idealini hayata geçirmek için mücadele eden bireyin yaşayışı açısından, ikinci olarak da, çağının gidişatını, üyesi olduğu toplumun yaşayışını ya eleştiren, hatta mahkûm eden ve dolayısıyla, mevcut değerler silsilesi yerine alternatif değerler, yaşama kuralları veya ilkeler vazetmeye kalkışan ya da onu açık seçik olarak tanımlamayıp, içerimlerini gözler önüne sererek meşrulaştırmaya veya haklılandırmaya kalkışan filozofun tavrı bakımından ve nihayet ahlaklılığın dilini analiz eden, ahlaki kavram ve yarguların niteliğini tartışan, kısacası tıpkı olgusal dünyayı konu alan fizikçi gibi, kendisine değer dünyasını konu edinen teorik bir araştırma içine giren felsefecinin çalışması açısından, en azından şimdilik ve uzlaşımalsal olarak, değeri konu alan, kapsamında insanın değer biçici deneyimi, kısaca hayata anlam katan her şey bulunan düşünüş tarzı, ahlaki ilkeler teorisi veya felsefe disiplini diye tanımlanabilir”.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, etik, bir toplum içerisinde insanların ahlâksal açıdan daha iyiye, daha güzele ulaşmasını sağlayan felsefi bir disiplindir. Bu bağlamda etik, ahlak kurallarının bilimselleştirilmiş veya teorileştirilmiş kısmını meydana getirmektedir. Sıkça vurgulandığı üzere, etik en kısa ifadesiyle ahlaki felsefi bir disiplindir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde felsefenin bir disiplini olan etik, ahlaki eylemin bilimi olarak ortaya çıkmakta ve ahlakilik kavramını açıklamak üzere insan davranış ve yönetimini var olan ahlakilik koşulları açısından incelemektedir (Mahmutoglu, 2009: 229). Bunun tersinden ifade edildiğinde ise ahlak, bir disiplinler çalışma alanı olarak etiğin toplumsal yaşama yansımış kurallar bütünüdür (Sam, 2010: 7). Dolayısıyla bir bilim alanı olarak etik, toplum içerisinde ahlaki olarak en iyiye, en güzele, en yararlıya ulaşılmasını gösteren sistematik, evrensel ve tutarlı kurallar bütününden meydana gelmektedir.

5. BİR OMBUDSMAN BENZERİ YAPILANMA OLARAK AHİLİK TEŞKİLATI VE ETİK

Ombudsman, çalışmanın daha önceki bölümünde de ifade edildiği üzere temel olarak vatandaşların devlet ve kamu yönetimi kurum veya organları karşısında koruyuculuğunu veya savunuculuğunu yapmaktadır. Ancak ombudsman bu görevlerini yerine getirirken son derece ahlaki, dürüst, güvenilir ve dolayısıyla etik kural ve kaideler çerçevesinde hareket etmektedir. Dolayısıyla hakkaniyet ve güven unsuru, ombudsmanın temel yönlerinden ve özelliklerinden birini meydana getirmektedir. Bu bağlamda ombudsman benzeri bir yapılanma olarak Ahilik veya Ahilik Teşkilatı da ahlakilik çerçevesinde etik kural ve kaideleri temel politika veya ilke olarak benimsemektedir. Bu doğrultuda Ahilik, ombudsman ve etik arasında büyük bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

5.1. Ahilik ve Ombudsman

Dünyada 19. yüzyılda bir anayasal düzenlemeye bağlı olarak ombudsmanlık kurumunun kurulduğu ilk ülke, İsveç olmuştur. İsveç'te bir ombudsmanlık kurumunun hangi şartlar veya nedenler altında kurulduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Nitekim ombudsman veya ombudsmanlık kurumunun, Osmanlı'daki Ahilik Teşkilatı'ndan esinlenerek kurulduğuna dair çeşitli görüşler ve kaynaklar vardır (Demir, 2003b). Bu çerçevede 1709 yılında İsveç Kralı XII. Şarl (Charles), Poltova Meydan Savaşı'nda Deli Pedro komutasındaki Rus ordusuna yenilmiş ve Osmanlı'ya sığınmıştır. Kral, Osmanlı topraklarında zorunlu olarak kaldığı beş yıllık süre boyunca tutsak ile konuk arası bir durumda yaşamıştır. Ancak Kral, her ne kadar ülkesinden uzak olmasına ve ulaşım olanaklarının sınırlı olmasına rağmen, uzaktan da olsa ülkesini yönetmeye devam etmiştir. İsveç Kralı, Osmanlı Devleti'nin idari yapısını, halkla devlet arasındaki ilişkileri bizzat halkın içine girerek ve onlarla sohbet ederek öğrenmiş ve bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari yapısından etkilenmiştir (Özgül, 2013). Dolayısıyla İsveç Kralı XII. Şarl, Osmanlı topraklarında bulunduğu zaman aralığında buradaki Ahilik Teşkilatı'ndan ve diğer devlet kurumlarından etkilenmiş ve bunun sonrasında kendi ülkesinde de devletin ve idarenin adaletli işleyişine yön vermek istemiştir (Küçüközyiğit, 2006: 91). Kral, Osmanlı'daki sürgün dönemi bittiğinde ve ülkesine döndüğünde kendi yokluğunda meydana getirmiş olduğu kurumun etkinliğini beğenmiş ve sürekli bir devlet kurumu olmasını istemiştir. Bunun üzerine İsveç'te ombudsman, gelişimini ve yasalaşma sürecini devam ettirmiştir.

Ahilik ve ombudsman arasındaki en büyük ilişki, yukarıda da ifade edildiği üzere İsveç'te kurulan ilk ombudsmanın Osmanlı Devleti'ndeki kurum veya düzenlemelerden esinlenerek oluşturulmasıdır. Gerçekten de Osmanlı'da devletin idare edilmesinde yargı ve adalete büyük önem verilmiştir (Akbulut, 2000: 219). Nitekim Osmanlı'da, adalet kavramı, yönetici seçkinleri tarafından siyasi ve yönetsel sistemin temeli kabul edilmiştir (Okumuş, 2005: 46). Osmanlı'da iktidar ve adalet arasında karşılıklı bir ilişki kurulmuş ve iktidarın keyfiyete yol açması adalet açısından gayri meşru kabul edilmiştir (Öz, 1999: 30). Dolayısıyla İsveç Kralı, Osmanlı'da bulunduğu süre boyunca, Osmanlı'nın "*adalet, hak ve ölçülülük*" anlayışından önemli oranda etkilenerek kendi ülkesinde böyle bir kurumun oluşturulması için girişimlerde bulunmuştur. Kral, bu girişimiyle hiç şüphesiz ki yokluğunda devletin düzenli, adalet ve hakkaniyet ölçülerinde işlemesi için bunu elzem olarak görmüştür. Çünkü, halkı devlet ve kamu yönetimi kurumları adına tarafsız, adil ve güvenilir olarak koruyan ve savunan ombudsman, iktidarın keyfişerek yozlaşmasına da engel olabileme potansiyeline sahiptir.

5.2. Ahilik, Ombudsman ve Etik

Ahilik'te insan, yaratıcının yeryüzündeki halifesi ve yaratılmışların en üstünü olarak görülmektedir. Bu şekilde bütün yaratılmışlardan üstün tutulan insanın, dünya ve ahiret mutluluğu için, Ahi ahlak ve ilkelerini geliştirerek olgun (mükemmel) insan tipi meydana getirilmek istenmiştir (Durak ve Yücel, 2010: 159). Nitekim Ahilik'in asıl amacı, insanların dünya ve ahiret hayatında huzur ve refah içinde olmalarını sağlamak üzerine kurulmuştur (Tatlıoğlu, 2015). Ahilik, ülke kaynaklarını etkin, verimli ve daha insancıl bir biçimde yönlendiren, adalet ve hak ölçülerine dayalı bir sosyal adalet içerisinde gelir dağılımını sağlayan, sosyal dayanışma ile toplumda barış ve kardeşliği tesis eden, ulusal bütünlüğün ekonomik temellerini meydana getiren, dengeli bir iktisadi-sosyal-siyasal bir tabana dayanmaktadır (Demir, 2000: 319). Ahilikte insani değerler çerçevesinde emek gücünün, tüketicinin ve tabiatın sömürülmemesi, bunların aralarında adalet ve denge ilkelerinin konulması suretiyle bireysel ve toplumsal refah ve huzurun sağlanması esas tutulmuştur (Soysal, 2013: 9). Anadolu'da uzunca bir süre faaliyet göstermiş bir kurum olarak Ahilik, çok yönlü bir teşkilat içerisinde çeşitli fonksiyonlar yerine getirmiştir. Bu fonksiyonlar içerisinde; iş hayatı ile ilgili, ahlaki, eğitim ve dayanışma, sosyal güvenlik ve arabuluculuk, gençlikle ilgili ve siyasi ve askeri konular bulunmuştur (Solak, 2009: 11). Nitekim Ahilik, üretim birlikleri, ahlak ve sanat okulu, sivil toplum kuruluşu, esnaf ve sanatkârlar ve iş adamları birliği, sosyo-ekonomik bir kurum, gençlik kulübü gibi çok farklı işlevlerle donanmıştır (Demir, 2002: 377). Bu fonksiyonlar çerçevesinde Ahilik, kimi zaman halk arasında meydana gelen uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Bu bağlamda nefret, kıskançlık ve çekememezlik gibi durumların meydana gelmesi durumunda bu olumsuz yargılar ortadan kaldırılarak toplumsal düzenin devamı sağlanabilmiştir (Demir, 2003a: 61). Bunlara ek olarak Ahilik Teşkilatı'nda liderin seçimi demokratik usullere göre yapılır, göreve getirilen kişide de, "*dürüstlük, liyakat, tarafsız olma*" gibi nitelik ve özellikler aranır. Bağımsız ve tarafsız bir kurum olarak faaliyette bulunan ve bunun yanında bir sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilebilecek olan

Ahilik, devlet ile vatandaş arasındaki sorunların çözümünde, hakların korunmasında halkın vekilliği görevini yerine getirmiş, halkın gözlemcisi durumuna gelmiştir (Demir, 2003b).

Ahiliğin dayanmış olduğu temel politikalar ve ilkeler şunlardan meydana gelmiştir (Köksal, 2007a: 20):

- ✓ Karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü,
- ✓ Adalet, doğruluk, ahlaklılık ve idealistlik,
- ✓ Kalite, standart, üretici ve tüketici haklarının korunması.

Ahilik, iş birliğine dayalı olarak, mutlu iş ve yaşam anlayışıyla, daha dürüst, daha sade, daha sakin, daha özgün hareket kabiliyeti içerisinde evrensel etik ilkelere ve kaidelere sahip bir yaklaşımdır (Soysal, 2013: 17). Ahilik genel olarak meslek kuruluşu olarak açıklansa da temelinde güçlü bir ahlak öğretisi bulunmaktadır. Bu teşkilata bağlı Ahi'ler, Fütüvvet adı verilen öğretilerden yararlanarak ahlak kurallarını meslek yaşamına uygulamışlardır. Nitekim Ahiler'e göre "*doğrulukla yapılmayan iş bereket getirmez, getirse de bu sürekli olmaz*" (Demirez, 2015). Buna benzer biçimde Ahi kültüründe insan, "*iki kürekli bir kayığa*" benzetilmektedir. Bir kürek üretim, ticaret, ekonomi sanat gibi işleri temsil ederken, diğer kürek ise insan ilişkileri ile ahlâki değerleri temsil etmektedir. Buna göre kayığın düzgün ve hızlı hareket etmesi için her iki küreğin de aynı güç ve ritimde çekilmesi gerekmektedir. Küreklerden biri çekilmez ise ya da az çekilir işe kayık olduğu yerde dönecektir ve hiçbir mesafe kat edilemeyecektir (Aydın, 2014). Yine bunlara ek olarak Ahiler'in "*elini, dilini ve belini bağlı tut; kapını, keseni ve sofranı açık tut*" düsturuyla yetişmeleri, kendi aralarında güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma oluşturduğu gibi aynı zamanda yerli ve yabancı tüccar ve sanatkârlarla rekabet edebilecek duruma gelmelerine yol açmıştır (Kantarci, 2014: 186). Ahiler, ticaret konusunda ahlaklılığı temel prensip olarak yerleştirmeyi benimsemişlerdir (Köksal, 2007a: 16). Ahilikte meslek ahlâki her şeyin üzerinde kabul edilmekte, oto-kontrol sistemi mükemmel bir şekilde işlemekteydi. Bu anlayış çerçevesinde müşteriyi veya halkı aldatmamak, malı överek yalan söylememek, hileli ölçüp tartmamak, karaborsacılık yapmamak, müşteriyi kızdırmamak çok önemli ahlaki ilkelerdi (Soysal ve Tan, 2011: 191). Ahilik, hem esnaf ve sanatkârlar arasında işbirliği, dayanışma ve yardımlaşmayı sağlarken, hem de üretimin muhatabı durumunda olan tüketicileri korumuş ve gözetmiştir. Bunun sonucunda bir esnaf teşkilatı, kendisini kendi haklarının yanı sıra, çalışanların, tüketicilerin ve genel olarak toplumun haklarını gözetmekten sorumlu tutmuştur (Özdemir, 2009: 328). Anlaşıldığı üzere Ahilik, öncelikle bir meslek kuruluşuna dayanan ve buna göre bu meslek grupları içerisinde ve daha sonrasında tüm toplumda belirli ahlaki ve etik kural ve kaideleri yerleştiren bir anlayışa sahiptir. Ahiler öncelikle meslek adabına uygun olarak görev ve işlemlerde hile yapılmaması, rüşvete başvurulmaması gibi temel dürüstlük ve güvenilirlik gibi ahlaki kurallara uyum göstermeyi ilke edinirken, uygulamış oldukları bu ilke, politika ve anlayış ile de toplumda farklı gruplar arasında bir sosyal denge kurmayı amaç edinmişlerdir.

Ahilik Teşkilatı, öncelikle bir sivil toplum kuruluşu olarak, mesleki bir örgütlenme altında üyelerinin karşılıklı hoşgörü, işbirliği ve sadakat duyguları içerisinde görev ve faaliyette bulunduğu bir kültüre dayanmaktadır. Dolayısıyla bu teşkilat içerisindeki ve toplumdaki diğer insanlar, buradaki kural ve nizamlara uyum gösterirler ve bir uyumsuzluk ya da kötü yönetim uygulamasına tanık olduklarında konuyu şikâyet adı altında teşkilatın yönetim kademesine bildirmekteydiler. Bu teşkilat içerisinde genel ahlak kurallarına dayalı mesleki etik ve kaideler geçerli olmaktadır. Dolayısıyla bu özellikleri başta olmak üzere, başkan seçimi gibi konularda da Ahilik Teşkilatı, açıkça ombudsman benzeri görev ve yetkilerde bulunmuştur (Demir, 2004). Nitekim Ahilik Teşkilatı, aşağıdaki yön ve özellikleri ile ombudsman benzeri bir görünüm meydana getirmiştir (Köksal, 2007a: 27):

- ✓ Halkın şikâyetlerini dinlemesi,
- ✓ Halk-esnaf-devlet arasında arabuluculuk rolü oynaması,
- ✓ Şikâyetle hemen kendiliğinden harekete geçmesi,
- ✓ Şikâyet konusunu, 1 hafta ile 1 ay içinde çözüme kavuşturup karara bağlaması,
- ✓ Şikâyet hakkında verdiği kararları taraflara duyurması,
- ✓ Her türlü haksızlığı önlemesi,
- ✓ Kişi hak ve hürriyetlerini koruması,
- ✓ Ürünün halka ucuz ve kaliteli satılmasını sağlaması.

Ahilik, iktisadi-sosyal-siyasal bir teşkilatlanma olarak öncelikle bünyesinde faaliyette bulunan üyelerin ve daha sonrasında da toplumdaki tüm vatandaşların huzurlu, sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmesi için ahlaki düzenlemelere dayalı etik kural ve kaideleri kabul etmiş ve benimsemiştir. Bu teşkilat, İslami adalet anlayışı çerçevesinde haktan, hakkaniyetten yana olmuş, toplumda esnaf-tüccar, zengin-fakir, siyasi iktidar-halk arasında bir arabulucu, köprü vazifesi görmüştür (Köksal, 2007b: 27). Bu özellikleri ile Ahilik, sosyal adaletin dengeli bir biçimde gerçekleştirilmesi, gelir dağılımının işler hale getirilmesi ve bu şekilde de ekonomi başta olmak üzere siyasi ve toplumsal yaşamın bir düzen içerisinde işleminde etkili olmuştur. Bu bağlamda Ahilik, ombudsman benzeri özellikler göstermiş ve halkın sorunlarıyla ilgilenmiş, kötü yönetim uygulamalarını çözmeye çalışmış, halk ve devlet arasında bir halkla ilişkiler kanalı vazifesi görmüştür. Ahilik,

tıpkı günümüzdeki ombudsman gibi, toplum içerisindeki ekonomik, sosyal ve siyasal şikayetleri alarak, bunları öncelikle kendi olanaklarıyla çözmeye çabalamış, daha ciddi sorunları devlet yöneticilerine bildirmiş ve dolayısıyla halk ve kamu yönetimi arasında iletişim kaynağı haline gelmiştir. Bunlara ek olarak tüm bu yetki ve görevleri yerine getirirken Ahilik, ahlaka dayalı etik kural ve kaideleri kendisine referans almış, kimsenin hakkını kimsede bırakmamaya gayret göstermiştir.

6. SONUÇ

Ahilik Teşkilatı'nın, ombudsman kavramının veya uygulamasının ilk kökü olduğu konusunda çeşitli bilimsel kaynaklar bulunmaktadır. Dolayısıyla ombudsmanın ilk köklerinin bu teşkilat olarak gösterildiği böyle bir durumda, iki kavram arasında bir ilişki aramak bir zorunluluk arz etmektedir. Nitekim eski Türk-İslam Devletleri ve Osmanlı'da uygulanmış bir teşkilat olarak Ahilik, özünde "adalet ve ahlak" ilkelerine dayanmıştır. Ombudsman da, etik ilke ve kaidelere bağlı, arabulucu, vatandaş savunucu ve kolay erişebilir bir konumda bulunarak halkın yanında yer almaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada, araştırmanın temel tezine, yöntemine ve amacına uygun bir biçimde Ahilik, ombudsman ve etik arasında ilişki kurularak, Ahilik ve ombudsman arasında etik kural ve kaidelerin savunulması bağlamında büyük düzeyde benzerlik olduğu görülmüştür. Hem Ahilik hem de ombudsmanlık, halk ve siyasal iktidar arasında iletişim köprüsü vazifesi görmüş, halkın kişisel hak ve özgürlükleri korunmuştur. Diğer yandan her iki yapılanma da adalet ekseninde ahlak kurallarına bağlı bir biçimde etik anlayışına dayanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, İlhan (2000), "Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi-AÜEHFD**, IV(1-2), 219-256.
- ARI, Mehmet (2008), "Ahiliğin Siyasal Boyutları ve Günümüzde Yeniden Yorumlanması", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(16), 38-55.
- AVŞAR, B. Zakir (1988), **Ombudsman (Kamu Hakemi)**, Ankara: Hak-İş Yayınları.
- AYDIN, İnyet (2015), **Kamuda Etik**, [Erişim Adresi: http://www.tbmm.gov.tr/etik_komisyonu/belgeler/makale_KamudaEtik-InayetAydin.pdf, Erişim Tarihi: 04.01.2015].
- AYDIN, Mahmut (2014), **Ahilik Teşkilatı**, [Erişim Adresi: http://mebk12.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/26/09/966043/dosyalar/2013_01/21071308_mesleketii.pdf, Erişim Tarihi: 04.09.2014].
- BAYRAM, Selahattin (2012), "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 21, 81-115.
- CEVİZCİ, Ahmet (2008), **Etiğe Giriş**, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- ÇAĞATAY, Neşet (1989), **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- DEMİR, Galip (2000), **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik**, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı.
- DEMİR, Galip (2002), **Ombudsman Aranyor**, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı.
- DEMİR, Galip (2003a), **Ahilik ve Demokrasi**, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı.
- DEMİR, Galip (2003b), **Ombudsmanlık 'yolsuzluklara' çare olabilir mi?**, [Erişim Adresi: http://www.ahilik.net/index.php?view=article&id=66%3Aahilik-makale7&option=com_content&Itemid=41, Erişim Tarihi: 12.11.2014).
- DEMİR, Galip (2004), **Ombudsmanlığın Esin Kaynağı: Ahilik**, [Erişim Adresi: http://www.zaman.com.tr/yorum_ombudsmanligin-esin-kaynagi-ahilik_45373.html, Erişim Tarihi: 13.02.2014).
- DEMİR, Galip (2013), **Ahilik ve Yükselen Değerler**, [Erişim Adresi: <http://www.ahilik.net/images/stories/makaleler/ahilik.pdf>, Erişim Tarihi: 13.09.2013].
- DEMİREZ, Ayşe (2015), **Ahilerde Ahlak Anlayışı**, [Erişim Adresi: <http://www.ahilik.net/index.php?vw=article&id=127%3Aahilik->, Erişim Tarihi: 13.01.2015].
- DURAK, İbrahim ve Atilla YÜCEL (2010), "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(2), 151-168.

- EFE, Haydar ve Murat DEMİRCİ (2013), “Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler”, **Sayıştay Dergisi**, 90, 49-72.
- ELKATMIŞ, Metin ve Murat DEMİRBAŞ (2013), “Ahi Evranı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları”, **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8/3, 719-728.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2011), **Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- GEMİCİ, Nurettin (2010), “Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 8(19): 71-105.
- GÜLERMAN, Adnan ve Sevda TAŞTEKİL (1993), **Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 194, Feryal Matbaası.
- GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1977), **Ahi Birlikleri**, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- GÜNDÜZ, Ali Yılmaz; Mehmet KAYA ve Cahit AYDEMİR (2012), “Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, XIV(II), 37-54.
- GÜNEŞ, Mustafa (2011), “Geçmişten Günümüze Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, iç. Ali Çavuşoğlu (Ed.), **Ahilik Uluslararası Sempozyumu “Kalite Merkezli Bir Yaşam” Bildiri Kitabı**, Kayseri: Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, 205-218.
- HÜLAGÜ, Metin (2013), **Ahi Evran ve Ahilik**, [Erişim Adresi: http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120302110400_0.pdf, Erişim Tarihi: 22.02.2013].
- KANTARCI, Zeynep (2014), “Etik Bir İş Dünyası İçin Sosyal Sorumluluk ve Toplam Kalite Yönetimi: Ahilik Örneği”, **Route Educational and Social Science Journal**, 1(2), July, 177-190.
- KAPLAN, Çetin (2009), “Kamu Yönetiminde Etik ve Kamu Çalışanlarının Etik Kavramını Algılayışları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14(3), 343-355.
- KARAGÜL, Mehmet (2012), “Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, 32, 1-16.
- KARASOY, Yakup (2003), “Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 14, 1-23.
- KESTANE, Doğan (2006), “Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği)”, **Maliye Dergisi**, 151, 128-142.
- KÖKSAL, Mustafa (2007a), **Ombudsman: “Kamu Hakemi”**, Ankara: Işık Eğitim Kültür Yayınları.
- KÖKSAL, Mustafa (2007b), **Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü**, Ankara: Kırşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı Yayınları.
- KÜÇÜKÖZYİĞİT, H. Galip (2006), “Ombudsmanlık Kurumu-Hukuksal ve Siyasal Bir İnceleme-”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 2(5), 90-111.
- MAHİROĞULLARI, Adnan (2008), “Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 54, 139-154.
- MAHMUTOĞLU, Abdülkadir (2009), “Etik ve Ahlak: Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler”, **Türk İdare Dergisi**, 463-464, 225-249.
- OKUMUŞ, Ejder (2005), “Osmanlılar’da Siyasal Bir Kurum Olarak Adâlet Dairesi”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi-SBArD**, 5, 45-51.
- ÖZ, Mehmet (1999), “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 12(1), 27-33.
- ÖZDEMİR, Süleyman, “Günümüz Türkiye’inde Akademik İş Ahlakı Çalışmalarına Genel Bakış”, iç. Sabri ÖRMAN ve Zeki PARLAK (Ed.), **İşletmelerde İş Etiği**, İstanbul: İTO Yayın No: 2009-23, 302-336.
- ÖZDEN, Kemal (2010), **Ombudsman: Türkiye’deki Tartışmalar**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ÖZGÜL, A. Mecit (2013), **Demokratik Hukuk Devletine Bir Katkı: Ombudsman**, [Erişim Adresi: <http://www.ombudsman.gen.tr/makale/detay.asp?id=35>, Erişim Tarihi: 10.03.2013].
- ÖZTÜRK, Nurettin (2002), “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7, 1-12.

- ROWAT, D. Cameron (1973), **The Ombudsman Plan: the Worldwide Spread of an Idea**, The Carleton Library No. 67, Canadian Publishers, Canada: McClelland and Stewart Limited.
- SAM, Rıza (2010), **Siyasi Değer ve Siyasi Etik (Kuramsal ve Uygulamalı Bir Perspektif)**, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- SANCAKLI, Saffet (2010), “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”, **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1(1), 1-28.
- SARIKAYA, Saffet (1999), “Osmanlı Devletinin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, [Erişim Adresi: <http://www.msaffets.com/wpcontent/uploads/Ahili%C4%9Fininan%C3%A7yap%C4%B1s%scC4.pdf>, Erişim Tarihi: 12.04.2013].
- SATYANAND, Judge Anand (1999), **The Ombudsman Concept and Human Rights Protection**, 29, VUWLR, [Erişim Adresi: http://www.victoria.ac.nz/law/NZACL/PDFS/Vol_4_1998/Satyanand.pdf, Erişim Tarihi: 03.01.2015].
- SENEVIRATNE, Mary (2002), **Ombudsmen: Public Services and Administrative Justice**, London: Cambridge University Press.
- SOLAK, Fatih (2009), **Ahilik: Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları**, İstanbul: İTO Yayın No: 2009-56.
- SOYSAL, Abdullah (2013), “İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme”, **Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası**, 27(2), 6-19.
- SOYSAL, Abdullah ve Mehmet TAN (2013), “Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi Sitesi İşletmeleri Örneği”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(1), 186-202.
- TATLILIOĞLU, Kasım (2015), **Ahi Evran'ın Öğretileri Bağlamında Günümüzün Sosyo-Ekonomik Sorunlarına Genel Bir Bakış Açısı**, [Erişim Adresi: <http://acikarsiv.yok.gov.tr/handle/YOK/38623>, Erişim Tarihi: 04.01.2015].
- UÇMA, İsmet (2011), **Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik**, İstanbul: İşaret Yayınları.

E-DEVLET UYGULAMALARINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

Canan ÇAKIR²

ÖZET

21. Yüzyıl değişim çağı olarak görülmektedir. Söz konusu değişimin temel nedenlerinden biri bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim, devlet kurumlarını da etkilemektedir. Bu gelişmelere paralel olarak, kamu yönetimleri daha hızlı, daha kolay ve daha az maliyetle çalışan yeni bir yapıya doğru yönelmiştir. Bu yeni yapı elektronik devlet adıyla anılan “e-devlet” yapısıdır. Değişim çağında, devletler geleneksel devlet anlayışlarını terk edip, e-devlet yapısına geçmektedir. Bu çalışmada e-devlet kavramı tanımlanmış ve e-devlet uygulamalarında yaşanan sorunlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: E-devlet, Elektronik Devlet, Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar.

Jel Kodu: G18, O30, O38.

THE PROBLEMS ENCOUNTERED IN E-GOVERNMENT APPLICATION AND SOLUTION OFFERS

ABSTRACT

21. Century as the age of difference is seen. One of the main causes of such changes experienced in information and communication technology developments. The rapid development of information and communication technology, public institutions are also affected. In paralel with this development, public administration, faster, easier and less costly work has been directed toward a new structure. The new structure of electronic states known as “e-government” is the structure. In the age of change, the states switch to the structure of e-government leaving their traditional methods. In this study, the concept of e-state is defined and what is problems on practices of e-government are evaluated.

Keywords: E-government, Electronic Government, The Problems Encountered in Application.

Jel Code: G18, O30, O38.

1. GİRİŞ

Değişim çağının yaşandığı dünyamızda, ekonomiden siyasete, sosyal ve kültürel değerlerden bilim ve teknolojiye ve daha pek çok alanda değişimler yaşanmaktadır. Tüm bu değişimler kamu yönetimi alanını da etkilemekte ve kamu yönetimi sürekli kendini yenileme eğilimindedir. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle; toplumların devletlerden beklentileri artmış, bu durum devletlerin kamu hizmetlerinin sunumunda farklı yollar ve hizmetlere başvurması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Elbette bu değişim ve kendini yenileme de bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bilgi ağlarının kurulması ve yaygınlaşması etkili olmuş ve devletler bilgiyi işleyen, üreten, dönüştüren ve halkın taleplerine daha hızlı karşılık veren bir role bürünmüştür. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan e-devlet ile halkın bilgilere ulaşmasını sağlama ve aktif katılım ile halkın her konuda danışabileceği bir ortam sağlama amaçlanmıştır. Kamu kuruluşları, vatandaşlar ve ticari kurumlar arasındaki bilgi, hizmet ve mal alışverişinde teknolojinin kullanımı ve bu sayede performans ve verimlilik artışının sağlanması olarak tanımlayabileceğimize-devlet, iyi bir kamu yönetimini sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı olarak da ifade edilmektedir. E-devletin kamu kurum ve kuruluşlarında etkin bir şekilde kullanılması ve yaygınlaşması geleneksel devlet anlayışından kaynaklanan pek çok sorunu ortadan kaldıracaktır. Ancak e-devlet uygulamalarının hayata geçirilmesinde halen önemli aksaklıklar mevcuttur. Bu

¹ Bu çalışma “Hemşehrilerin E-Belediye Uygulamalarına Bakış Açısı ve Farkındalığı: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği” isimli yüksek lisans tezinden hazırlanarak üretilmiştir.

² Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, canancakir@sdu.edu.tr

sorunlar: güvenlik, hukuki alt yapı, alışkanlıklar ve erişim sorunu, e-devletin finansmanı, lider inisiyatifi, eğitim/yetenek geliştirme/adaptasyon ve sosyal bir sorun olan dijital uçurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. E-DEVLET KAVRAMI

“E-devlet” kavramı, “elektronik devlet” kavramının kısaltılmışı olarak kullanılmaktadır. “Akıllı devlet”, “dijital devlet” olarak da isimlendirilen e-devlet kavramı, devletin kendi iç işleyişinde ve sunduğu hizmetlerde bilişim teknolojilerinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2006: 84). E-devlet kavramından anlaşılması gereken; devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetlerle vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir (Saruç, 2007: 192-193).

Gartner Grubu, elektronik devlet kavramını “kamu hizmetlerinin sunumunun sürekli optimizasyonu, vatandaşların kamuya katılımı, teknoloji, internet ve yeni medya araçları aracılığıyla içsel ve dışsal ilişkilerin dönüşümünün sağlanarak yönetim olgusunun tesis edilmesi” olarak ifade etmektedir (Güngör, 2007: 127).

Means ve Schneider, e-devleti devlet kuruluşları ile bu kuruluşların bilgi ve hizmetlerinin üreticiler (diğer devlet kurumları, özel şirketler, vatandaşlar) ve tüketiciler (yine diğer devlet kurumları, özel şirketler vatandaşlar) arasında bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) aracılığıyla kurulan ve sürdürülen ilişkiler olarak adlandırmaktadır. Hernon ise e-devleti haftanın 7 günü ve 24 saati bilgi teknolojileri yoluyla kamusal hizmetleri vatandaşlarına ya da müşterilerine ulaştıran devlet olarak görmektedir (Yıldız, 2003a: 306).

Birleşmiş Milletler ve Amerikan Kamu Yönetimi Topluluğu elektronik devleti, kamunun gündelik işleyişini hızlandırmak için kullanılan faks makineleri başta olmak üzere kablosuz araçlara kadar tüm bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmak olarak değerlendirmektedir. Yaygın kullanılan bir diğer tanımda ise e-devlet, vatandaşın devletin sunduğu hizmetlere ve devletin sahip olduğu bilgilere ulaşmasını kolaylaştıran, vatandaşın devletin faaliyetlerine katılmasını ve bu faaliyetlerden memnuniyetini sağlayan yoğun biçimde internet odaklı faaliyetler bütünü olarak görülmektedir (Kösecik ve Karkin, 2004: 120).

Geleneksel devletin yerini alması düşünülen e-devlet ile geleneksel devlet anlayışının karşılaştırılması aşağıda Tablo 1’de verilmiştir. Geleneksel devlet ile e-devlet arasındaki en önemli farklılığı hizmeti sunan ile hizmetten yararlananların ilişkileri oluşturmaktadır. Ayrıca e-devlet modelinin hizmeti sunma ve hizmetten yararlanma maliyetinin düşük olması, hizmet kalitesinin yüksek olması, hizmetten faydalananların memnuniyet, güven ve katılım düzeylerinin fazla olması gibi açılardan önemli üstünlüklerin olduğu görülmektedir (Şataf vd., 2014: 1). Tablo 1’de ayrıca geleneksel devlette ve e-devlette vatandaş-kamu yönetimi ilişkisi gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Geleneksel Devlette E-Devlette Vatandaş-Kamu Yönetimi İlişkisi

Geleneksel Devlet	E-Devlet
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri-Yurttaş
Kâğıt-Temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey Hiyerarşik Yapılanma	Yatay Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yükleme	Yurttaşın Veri Yükleme
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi vb
Eleman Yardımı	Kendi Kendine Yardım Uzman Yardımı
Eleman Temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tek Tıp Hizmet	Kişiselleştirilmiş Farklılaştırılmış Hizmet
Bölümlenmiş Kesintili Hizmet	Bütünsel Sürekli Tek-duraklı Hizmet
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: Parlak ve Sobacı, 2005: 229.

3. E-DEVLET KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

E-devlet kavramının ortaya çıkması 1960'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Bu tarihlerde Amerikan Ordusu veri toplama amacıyla organizasyon içindeki bilgi ve öz kaynakların paylaşımına imkân veren intranet uygulamasını geliştirmiştir. Daha sonra bilgi alış verişi eyaletler arasında da kurulan sistemle ağ üzerinden sağlanmaya başlanmıştır (Ulusoy ve Karakurt, 2002: 134).

Dünyadaki e-devlet uygulamaları ise ilk olarak yerel yönetimlerde uygulanmaya başlanmıştır. Genellikle batı toplumlarında var olan güven esasına dayalı devlet ve vatandaş arasındaki ilişki, e-devlet'e geçiş sürecini kolaylaştıran bir etken olmuştur. Kurulan güvenlik sistemi yalnızca bilgilerin yetkili olmayanlarca kullanılmaması üzerine ya da bozulmaları önlemek üzerine tasarlanmıştır (Arifoğlu vd., 2002: 37).

E-devlet girişimlerinin gelişimi bu olgunun kamu kurumları üzerindeki potansiyel rolü ile ilgilidir. E-devletin kamu örgütlerinin hizmete dönük yapılanması üzerindeki potansiyel rolünün farkına varılmasının en erken örnekleri, elektronik devleti daha iyi ve daha az maliyetli hizmet üreten bir kamu yönetimi yöntemi olarak tanımlayan 1993 Gore Raporu ve İngiltere'de 1996 yılında yayınlanan Kamu Hizmetlerinin Elektronik Sunumu İçin Yeşil Kitap adlı çalışmalardır (Güngör, 2007: 129).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler ve internet uygulamalarının yaygınlık kazanması e-devlet uygulamalarının çabuk yayılmasında etkili olmuştur. E-devlet uygulamalarının gelişimini sağlayan başlıca etken ise, özellikle, kamu harcamaları içinde cari harcamaların, cari harcamaların içinde de personel harcamalarının giderek daha yüksek paya sahip olması ve buna bağlı olarak kamu idaresinin yeniden yapılandırılması çabalarıdır. Bununla birlikte bireylerin kamu hizmetlerini daha fazla talep etmeleri, devletin her alanda ileri teknoloji ve bilgisayar imkânlarının kullanması sonucunu doğurmuştur (Enes, 2006: 7).

4. E-DEVLETİN TEMEL UNSURLARI

Geleneksel devlet anlayışındaki unsurlar e-devlet anlayışında da yerini korumaktadır. Ancak bilgi çağının gereği olarak bu unsurların tamamı farklı bir içerik ve boyutta ele alınmaktadır. E-devlet ağ üzerinde yapılandırıldığından e-devleti oluşturan unsurlar da ağ mantığıyla çalışmakta ve devletin her unsuru birbirine bağlı olarak çalışarak çeşitli kurum ve kuruluşlar arasında eşgüdüm kolaylaşmaktadır. Vatandaş-devlet ilişkilerinde büyük ölçüde zaman ve maliyet tasarrufu sağlanarak, işlemlerin tekrarı ortadan kalkmakta, hizmetler etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmektedir. E-devletin unsurları aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır (Kırçova, 2003: 17).

4.1. Kamu Kurum ve Kuruluşları

Geleneksel devlet, kamu kurum ve kuruluşlarının tüm hizmetlerini ağa taşınmaları ile e-devlet konumuna geçmekte, ağ yardımıyla kamunun etkinlik ve verimliliği artırılmaktadır (Özbek, 2007: 19).

4.2. Kamu Çalışanları

Kamu çalışanları e-hizmetlerin sunulmasında kilit konumdadır. Hizmetlerin ağ ortamına geçmesiyle kamudaki istihdam sayısı azalacaktır. Buna rağmen kamu hizmetlerinin üretilip sunulmasında insan faktörünün önemi yadsınamaz (Özbek, 2007: 19-20). Çünkü her zaman bilgi teknolojilerine hâkim, ağ teknolojisi üzerinde çalışma yeteneğine sahip, nitelikli kadrolara olan gereksinim olacaktır.

4.3. Vatandaş

Vatandaşların ağ sistemlerinden faydalanan olmaları, e-devlet sisteminin etkili çalışabilmesinin ön şartlarından biridir. Bu durumda ağ'a bağlı her vatandaş elektronik ortamda sunulan her türlü hizmete erişebilecektir (Kırçova, 2003: 18).

4.4. Firmalar

Özel sektörde faaliyet gösteren firmalar kamu kurum ve kuruluşlarına göre yenilikleri daha çabuk benimseyerek uygulamaya geçmektedirler. Hatta e-ticaretin bugünkü durumuna gelmesinde firmaların ağ ortamına geçişi etkili olmuştur. Bugün itibarıyla Türkiye’de de birçok firma ağ ekonomisinin sunduğu olanaklardan hızla yararlanmaya başlamış ve ekonomide itici güç konumuna gelmişlerdir (Özbek, 2007: 20). Şirketlerin yarattığı olumlu etki ağın diğer unsurlarına göre daha önemlidir. Dünyadaki web sitesi ve internet kullanıcı sayısının yüksek olması, büyük ölçüde internetin ticari amaçla kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca yoğun rekabet nedeniyle şirketler birbirlerine üstünlük sağlayabilmek amacıyla internet ve ağ teknolojilerinden yararlanmaktadırlar (Kırçova, 2003: 20).

5. E-DEVLET MODELİNİN OLGUNLAŞMA AŞAMALARI

E-devlet modelinin olgunlaşma aşamaları şunlardır:

5.1. Bilgi Aşaması

Bilgi aşamasında kurumlar bir web sayfasına sahiptir ve bu web sayfasında kurum ve hizmetleriyle ilgili geniş bilgiler yer almaktadır. Başka bir deyişle, bu bilgiler kurumun amaçları, stratejileri, iletişim bilgileri ve çalışma saatleri hakkındadır. Kullanıcılara sadece okuma ve erişim olanağı verilmektedir. Ayrıca web sayfasındaki bilgiler işlemsel olmayıp basit, sade, daha çok broşür ve kitapçık formatında olup vatandaşları bilgilendirmek amaçlıdır. Bilgiler tek yönlüdür. Bu yüzden herhangi bir etkileşim imkânı söz konusu değildir (Şahin, 2008: 50).

5.2. Etkileşim Aşaması

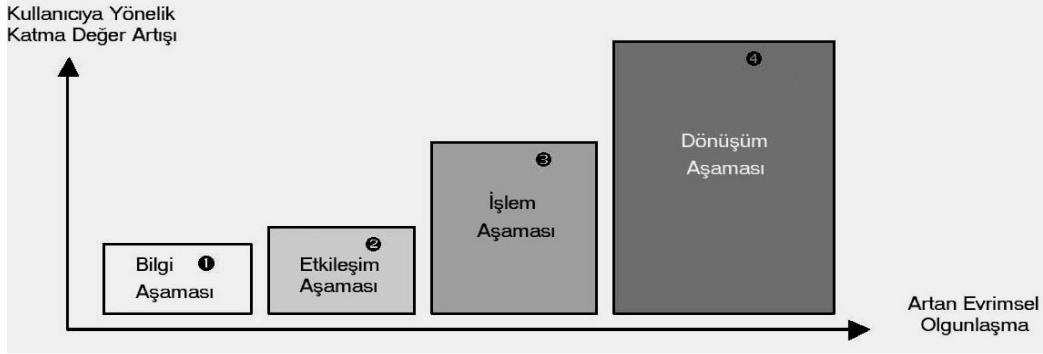
Kullanıcıyla etkileşimli bir ilişki söz konusudur. Kullanıcılar yetkililere e-posta gönderebilir, site içi arama motorlarında istedikleri kişisel ya da genel bilgiyi sorgulayabilir (vergi borcu, nüfus kayıtları, ihale bilgileri vb) resmi işlemler için kullanılan çeşitli form ve belgeleri indirebilirler. Gerekliğinde uzman yardımı alabilmektedirler (Uçkan, 2003: 49).

5.3. İşlem Aşaması

Bu aşamada kamu yönetim biriminin web sitesinin etkileşim düzeyi artmıştır ve daha bütünsel bir işlevsellik kazanmıştır. Bu aşamada, kullanıcılar çeşitli resmi işlemleri (vergi ödeme, ehliyet başvurusu ve yenilemeleri, uçak bileti rezervasyonları ve ödemeleri, sosyal yardımlar, kamu alımı ihalelerine katılım vb.) çevrimiçi (online) olarak yapabilmektedirler (Uçkan, 2003: 49).

5.4. Dönüşüm Aşaması

Son aşamada ise elektronik kamu yönetimi yerel, bölgesel, ulusal tüm kamu yönetim birimlerinin, tek bir noktaya yönlendiği, genel bir kamu ağ yörüngesi üzerinden birbirine bağlandığı, bütünsel ve kesintisiz hizmet sunabilen, tek duraklı bir yapıdır. Vatandaşlar ya da kuruluşlar tek bir adresten istedikleri tüm hizmetlere ulaşabilmektedirler. Dönüşüm aşaması, hizmet sunmada etkinliğin yanı sıra, geliştirilmiş katılım platformuyla vatandaşların izleme ve denetim imkânlarını arttıracak, kamu yönetimini daha katılımcı bir temele konumlandıracaktır (Uçkan, 2003: 49). Aşağıda Şekil 1’de elektronik devlet uygulama aşamaları gösterilmektedir.

Şekil 1. Elektronik Devlet Uygulama Aşamaları

Kaynak: Uçkan, 2003: 50.

6. E-DEVLET OLUŞUMUNUN AMAÇLARI VE BEKLENEN YARARLARI

E-devlet uygulamasının başlıca amaçları ve yararları şunlardır:

6.1. Harcamalarda Tasarruf Sağlanması

Devlet bütçesinde yük olan harcamalar e-devlet sisteminin faaliyete geçmesiyle büyük oranda düşürülebilecektir (Şeyhanlıoğlu, 2007: 91). Özellikle personel ihtiyacının azalmasıyla birlikte kamu kurumlarında istihdam edilen çalışan sayısında azalmalar olacak dolayısıyla bu durum cari harcamaları düşürecektir (Özbek, 2007: 22). Örneğin; Amerika Birleşik devletlerinde eyalet hizmetlerinin on-line sunulması maliyetlerde %70 tasarruf yapılmasını sağlamıştır. Arizona eyaletinde ruhsat, ehliyet vb. işlemlerin geleneksel olarak sunulmasının maliyeti 7 dolar iken, bu işlemlerin on-line yenilenmesinin maliyeti işlem başına 2 dolara düşmüştür (Ulusoy ve Karakurt, 2002: 137).

6.2. Kâğıt İşlemlerinin Kontrol Altına Alınması

E-devlet uygulamaları ile birlikte, belgelere dayalı ve kişiler arası etkileşim yerini elektronik ortam üzerinden uzaktan etkileşime bırakacaktır. E-devlet ile beraber, kâğıt üzerinde yapılan (oy verme, sağlık, vergi, nüfus, gümrük ve belediye hizmetleri vb.) her türlü işlem elektronik ortama aktarılacak ve bu bilgiler üzerinde çeşitli analizler yapılabilecektir (Demirel, 2006: 87).

6.3. Şeffaflık

E-devlet uygulamalarının en temel amaçlarından olan şeffaflık, devlet vatandaş ilişkilerini farklı boyuta taşıyarak "halk için var olan devlet" kavramının yerleşmesini sağlayacaktır. Şeffaflık, kamu kurumlarının yaptığı işlemlerle ve sunduğu hizmetlerle ilgili olarak gizlilik sınırlamalarını mümkün olan en alt düzeylere indirebilmektedir. Ayrıca, bilgi edinme hak ve özgürlüğünün önünün açılmasını da kolaylaştırmaktadır (Şeyhanlıoğlu, 2007: 92).

6.4. Devlet Hizmetlerinin Kalitesi ve İyileştirilmesi

Geleneksel devlet modelinde, vatandaş ile kamu kurumu arasındaki etkileşim resmi daire ortamında gerçekleşmektedir. E-devlet uygulamaları ile yeni ortaya çıkan bilgi ve iletişim teknolojileri, hizmet merkezlerinin vatandaşın ayağına kadar gitmesini sağlamaktadır. Bunlar; başlarında devlet memuru bulunmayan kiosks'lar (kamu bilgi işlem noktası, KABİN³), vatandaşın evinde ya da iş yerinde kullanabileceği

³ Yabancı bir kelime olan "kiosk" kelimesine karşılık gelmek üzere K.A.B.İ.N (Kamu Bilgi-İşlem Noktası) kelimesi kullanılmaktadır.

bilgisayarlar ve internete bağlanılabilen cep telefonları olabilir. Bu sayede belirli standart ve kalitede hizmet, internet ortamında isteyen herkese eşit olarak sunulacaktır. Böylece, vatandaşın işlemlerini hızlandırmak için rüşvetle iş yaptırma devri sona erecektir. Bu durum ise kamu kurumlarındaki rüşvet sorununu ortadan kaldıracığı gibi kırtasiyeciliği de önemli ölçüde azaltacaktır (Altınok, 2003a: 513).

6.5. 7 Gün 24 Saat Kamu Hizmeti

Devlet sistemlerinde en çok eleştirilen bürokrasi ve kırtasiyecilik e-devlet uygulamalarıyla önemli ölçüde azalacaktır (Kırçova, 2003: 25). Böylece, hizmet kalitesinin artması sağlanacaktır. Ayrıca devlet, zaman ve mekân kavramını da ortadan kaldırarak vatandaşlara 7 gün 24 saat hizmet verecektir. Bu durum kamu hizmetlerindeki işleyişten memnun olmayanlar için, radikal bir değişim olacak ve devletin vatandaşları ile her an iç içe olmasını sağlayacaktır (Demirel, 2006: 88).

6.6. Vatandaşın Katılımının Artırılması

Ağ teknolojileri kullanıcıların birbirleriyle, kurumlarla, devlet kuruluşlarıyla hızlı ve kolay bir şekilde iletişim kurabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca iletişimin hızlı ve düşük maliyetli olması ağ teknolojilerinin getirdiği en önemli faydalardan biridir (Kırçova, 2003: 28). İletişimin hızlı ve özellikle de düşük maliyetli olması, devlet hizmetlerinden yararlanacak vatandaş sayısının artmasına yol açacaktır.

6.7. Kolay, Hızlı ve Rahat Erişim Olanığı

Kamu hizmetlerinin sunumunda internet teknolojilerinin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte “devlet kapısı” bir “devlet portalı”na dönüşecektir. Böylece daha fazla insan kamu hizmetlerinden kolay, ucuz ve az zaman harcayarak yararlanabilecektir. Sadece yurt içindeki vatandaşlar değil, yurtdışındaki vatandaşlar da kamu hizmetlerinden, kolay, hızlı ve rahat erişim imkânına sahip olacaklardır. E-devletin sunduğu teknoloji destekli olanaklar, “hizmet ve vatandaş odaklı” bir anlayışla desteklendiğinde ise hizmet kalitesinin artırılması fırsatını sunacaktır (Çoban, 2006: 14).

6.8. Ekonomik Gelişmeye Katkı

E-devlet hizmetleri ekonomik gelişim sürecini hızlandırmaktadır. Ayrıca e-devlete büyük miktarda kaynak aktarılması ve özellikle anahtar konumdaki projelerin hayata geçirilmesi ülke yararına olacaktır. E-devlete yapılan yatırımlar özellikle kamu hizmetlerinde büyük bir verimlilik artışı ve kamu harcamalarında önemli bir düşüş sağlayacaktır. Benzer bir verimlilik artışı, vatandaş ve şirketlerin bürokratik işlemlerini azaltacak ve bu zaman tasarrufu tüm ülkeye yansıtacaktır. Devletin bilişim teknolojilerine yatırım yapması ekonomiyi olumlu yönde etkileyecektir. Böylelikle ekonomik büyüme, verimlilik artışı, işsizliğin azalması ve enflasyonun düşmesi gerçekleşecektir. Bütün bunlara ek olarak, yabancı sermaye yatırımlarında da artış olacak ve böylece ihracatla ithalatta önemli ilerlemeler sağlanacaktır (Özsağır ve Küllük, 2003: 570).

E-devlet uygulamaları, devlet harcamalarının azalması sonucunu doğurmakta aynı zamanda vatandaş daha az vergi ödemektedir. Bu sayede hem devlet hem vatandaş karşılıklı yarar sağlamaktadır. Örneğin, ABD’de Gelirler Kurumu (IRS) vergiyi elektronik ortamda sunulan formlarla toplayarak tasarruf sağlamaktadır. Bu yolla daha önce geleneksel yönetimde 1040 doküman için 3,17 dolar harcama yaparken bu rakam aynı sayıda dokümanın elektronik ortamda işlenmesiyle, 1.76 dolara düşmüş ve yaklaşık 1,5 dolarlık tasarruf sağlanmıştır (Bensghir, 2000: 51).

Geleneksel devletten, e-devlet uygulamalarına geçilmesi durumunda kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınacak, bu durumda vergi kaçığı önlenecek, kayıt dışı istihdam kayıt altına alınacak ve kaçak işçi istihdamının önüne geçilecektir. Ekonominin kayıt altına alınmasıyla devletin geliri artacaktır (Özsağır ve Küllük, 2003: 574).

⁴ Portal; Elektronik ortamda bilgiye kolayca ve hızlıca ulaşmak için tablolar, dizinler ve arama motoru olanaklarıyla desteklenmiş bir başlangıç sayfası veya giriş noktası gibi işlem yapan kapsamlı web siteleridir.

6.9. Vatandaş – Devlet Etkileşiminin Sağlanması

Geleneksel devlet yapısında devlet organizasyonu tek yönlü olarak düzenlenmekte ve yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir yapı arz etmektedir. Bu durumda vatandaşların yönetim süreçlerine katılımı ve ortaya çıkan bilginin paylaşımı konusunda sorunlar yaşanmaktadır. E-devlet anlayışının yerleşmesiyle, geleneksel devlet anlayışında var olan vatandaş-devlet etkileşimi yaratılmasında karşılaşılan güçlükler ortadan kalkabilecektir.

E-devlet ile vatandaşlar, kamu kurum ve kuruluşlarına yakınlaşabileceklerdir. Vatandaş ile devlet arasındaki iletişim ağ ortamında çift yönlü bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır. Bu etkileşimle geleneksel devlet organizasyonuna göre, kamu hizmetlerinin sürekli iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması karşılaştırılmayacak biçimde hızlı ve kolay sağlanabilmektedir (Kırçova, 2003: 29).

Vatandaşlar e-devlet uygulamalarıyla kamu hizmetlerinin yeni olanakları ile (bilgisayar ekranları, konuşan makineler, bilgi veren kiokslar ve telefonla yönlendiren servisler) karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin ABD'nin Arizona eyaletinde hukuksal sorunları olan vatandaşlar, bir avukata gitmek yerine üç değişik şehre yerleştirilen kiosklara başvurarak en çok karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi sahibi olabilmekte, mahkemeye başvuruda kullanılabilecek dilekçeleri yazdırabilmekte ve iflas konusunda tavsiyeler alabilmektedirler. Diğer bir eyalet olan California'da ise iş imkânlarının düzenli olarak sunulduğu, doğum sertifikalarının temin edilebildiği, eyalet kamu hizmetleri hakkında bilgi alınabildiği başka bir kioks sistemi hizmet sunmaktadır. Massachusetts'de ise vergi mükellefleri beyannamelerini ev telefonlarının tuşlarını kullanarak doldurabilmektedirler (Balcı, 2008: 321)

E-devlet hizmetleri, vatandaşların, her türlü talepleri, düşünce, öneri, istek ve beklentilerini kamu kurum veya kuruluşlarına iletebilmeleri, hizmetlerin kişiselleştirilmesi, özelleştirilmesi gibi üstünlüklerin de yaratılmasını sağlamaktadır. Vatandaş-devlet etkileşiminin artması aynı zamanda devlete olan güveni artırarak, vatandaş-devlet ilişkilerini geliştirmektedir (Kırçova, 2003: 29).

6.10. Politika Oluşturma Süreçlerinin İyileştirilmesi

Devletin tüm kurum ve kuruluşuna zaman, mekân farkı gözetmeden ulaşabilen, isteklerini ifade eden, kendisine sunulan hizmetlere erişebilen vatandaşlar politika oluşturma süreci içinde daha fazla yer almaktadır (Demirel, 2006: 94).

Geleneksel devlet yönetiminde önemli sorunlardan birisi, politika oluşturma süreçlerine vatandaş katılımının sağlanmasıdır. Ağ ortamında ise, vatandaş, baskı grupları ve kamu kurumlarının katkısı ile yaratılan tartışma grupları, haber grupları, çevrimiçi sohbet (chat) odaları, çevrimiçi anketler gibi çalışmalar geleneksel politika oluşturma süreçlerini tamamen sona erdirmiştir. Vatandaşın söz hakkı, katılıma dayalı yeni politika sürecinde, daha fazladır. Türkiye'de de bazı yerel yönetimler bu tür uygulamalara yer vermektedir. Örneğin; belediye başkanları ile yapılan canlı sohbetler, görüş bildirme platformları gibi çalışmalar yürüten belediyelerin, elde ettikleri sonuçlar geleceğe yönelik politikalar oluşturulmasında kullanılmaktadır (Kırçova, 2003: 30).

Şu ana kadar e-devletin amaçlarına ve genel yararlarına değinilmiştir. Tablo 2' de ise e-devletin, vatandaş ve kamu personeli için yararları özet halinde sunulmaktadır.

Tablo 2. E-Devletin Vatandaş ve Kamu Personeli İçin Yararları

VATANDAŞ İÇİN	KAMU PERSONELİ İÇİN
Self servis: Kendi kendine bilgiye erişim	Self servis: Dış görevler ve iletişimde azalma
Daha iyi erişim: Bilgiyi bulma ve kullanmada kolaylık	Daha iyi erişim: Klasik yöntemlerle bilgi temininde azalma
Derhal servis: Hızlı çözümler ve sonuç	Derhal servis: Gecikmelerin azalması
Artan iyi niyet: Vatandaş devlete pozitif bakacak	Artan vatandaş memnuniyeti: Daha iyi hizmet sunumunun sonucu
Artan hesap sorabilirlik: Vatandaşın yönetime aktif katılımı	İletişimdeki gelişme: Yönetici ve dış kurumlarla daha etkin ve hızlı gelişme

Tablo 2. E-Devletin Vatandaş ve Kamu Personeli İçin Yararları (Devamı)

Zaman ve mekân bağımsızlığı: İstenilen yer ve zamanda bilgiye erişim	İç işlemlerdeki gelişme: İş yapma biçimlerinde değişim
---	---

Kaynak: (Şahin, 2008, 62).

7. E-DEVLET UYGULAMALARINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

E-Devlet uygulamasının başlıca sorunlar ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler şunlardır:

7.1. Güvenlik

Devlet-vatandaş ilişkisinde tarafların birbirlerine güvenmesi ilişkileri kolaylaştıran ve zenginleştiren bir unsurdur. Vatandaşın devlete güvenmediği bir ortamda sanal bilgi ve hizmetlerin geliştirilemeyeceği kolayca öngörülebilir (Fıstıkçıoğlu, 2007: 26). Çünkü bilginin kurumlar arasında güvenli bir şekilde paylaşılması, işlemlerin elektronik ortamda güvenle yapılabilmesi ve yaygınlaşabilmesi son derece önemlidir. Kurumların bilgi sistemleri, internete bağlı olmanın gerektirdiği güvenlik risklerine karşı koruma sağlayacak şekilde tasarlanmalı ve yapılandırılmalıdır. Bu sayede bireyler, kamu kurumları ve iş çevreleri arasında güvenli bir iletişim sağlamış olacaklardır (Kızılyel, 2007: 69-70).

E-devletin temelini oluşturacak bilgi iletişim ağı, yeterli önlem alınmaması durumunda gizliliğin ortadan kalkmasına yol açacaktır. Bu durumda elektronik bilgi iletişim ağı üzerinden gönderilen bilgiler, üçüncü kişilerin çıkarlarına göre değiştirilebilecektir. İletişimin bu tür tehlikelere maruz kalması, kullanıcıların sisteme olan güveninin sarsılmasına yol açacaktır (İnce, 2001: 35).

E-devlet uygulamalarında vatandaşların özlük bilgilerinin korunması ve yapılan işlemlerin güvenli olması en önemli unsurdur. İyi bir güvenlik, sistemi sağlam ve denenmiş bir güvenlik politikasının oluşturulması ile başlamalıdır. Oluşturulan e-devlet uygulamalarındaki her nesne veya sayfa bu güvenlik çemberi ile korunmalıdır. İyi bir güvenlik politikasının taşınması gereken üç özellik şunlardır (Arifoğlu vd., 2002: 25):

- ✓ **Koruma:** Kullanıcılar tarafından toplanan bilgilerin, kullanılma şekillerinin ve yapılan tüm işlemlerin gizli kalması ve dışarı sızdırılmaması.
- ✓ **Yeterlilik:** Kullanıcının yapmak istediği işlemle ilgili olarak yalnızca gerekli bilgileri sisteme girmesi, o anki işlemle ilgisi olmayan kişisel bilgileri girmek zorunda bırakılmaması.
- ✓ **Güvenlik:** E-devlet uygulamaları üzerinden yapılan tüm işlemlerin güvenliğinin sağlanması ve dışarıdan oluşabilecek tüm ataklara karşı güvenlik duvarının oluşturulması.

İnternet veya intranetler aracılığı ile birden çok kişinin kullanımına açılan verilerde en önemli ve oluşturulması zor, pahalı olan konu güvenlidir. Ancak bu yapılamaz veya uygulanamaz değildir. Birçok ülke tarafından kullanılan teknolojiler donanım ve yazılım bazlı birçok sistem güvenliğini en iyi şekilde sağlamaktadır. Güvenlik açısından dikkate alınması gereken husus, güvenlik alanlarının çok iyi tespit edilmesi ve verinin özelliğine göre en uygun önlemlerin alınmasıdır (Türkiye Bilişim Şurası, 2002: 36).

7.2. Hukuki Alt Yapı

E-devletin oluşturulması için hukuki altyapının oluşturulması da son derece önemlidir. Bilişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanımı, ekonomik ve sosyal hayatın her alanında yenilikler, kolaylıklar yaratmakla birlikte farklı birçok sorunu da doğurmuştur. Bu sorunların en büyük ve ciddi olanlarından biri de hukuksal sorunlardır (Yıldırım, 2007: 252). E-devlet uygulamaları ile elektronik ortamda bilgi alış-verişi gerçekleştirileceği için mutlak anlamda bilgi güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Bilgi güvenliği konusunda en yaygın uygulama ise elektronik imza uygulamasıdır. Elektronik imza aynı zamanda e-devletin hukuki altyapısını oluşturmaktadır. Bu nedenle, uygulama altyapılarının ve uygulama sonucunda ortaya çıkacak ürünlerin yasal olarak geçerliliğini sağlayacak hukuksal altyapının hazır olması gerekmektedir (Fıstıkçıoğlu, 2007: 29).

Daha öncede değinildiği gibi, bilgi güvenliği konusunda en yaygın uygulama elektronik imza konusunda görülmektedir (Arifoğlu vd., 2002: 23). Başta elektronik satın alma işlemleri olmak üzere, belge hazırlama,

onaylama gibi işlemlerin birçoğunda kullanılacak olan elektronik imza bir anlamda elektronik noter oluşumunun da temelini oluşturmaktadır (Arifoğlu vd., 2002: 24).

7.3. Alışkanlıklar ve Erişim Sorunu

E-devletin temel amaçlarından biri, vatandaşın almak istediği hizmet için ilgili kamu kuruluşuna elektronik ortamda başvurmasıdır. Vatandaşın bu uygulamalara alışması, gerekli altyapının sağlanması kadar önemli bir diğer unsurdur. Devlet işlemlerinde, başvurma, sıraya girme, harç vs. gibi işlemlerin elektronik ortamda gerçekleştirilebilmesi için öncelikle vatandaşa gerekli donanımın ve eğitimin verilmesi gereklidir. Bunun için e-devlet hizmetlerinden faydalanmak isteyen her vatandaş bilgisayar ve internet gibi teknolojileri kullanabilmelidir (Fıstıkçıoğlu, 2007: 24).

E-devlet karşısındaki bir diğer sorun ise e-devlet hizmetlerine olan erişim sorunudur. Gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye de, genellikle teknolojiyi ithal etmektedir. Bu nedenle e-devlete erişimde en çok kullanılacak olan internet teknolojisi 1993'te ülkemize gelmesine rağmen toplum genelinde henüz pek yaygın değildir (Fıstıkçıoğlu, 2007: 25).

Alışkanlıklar ve erişim sorununun çözümü için; belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının internet evleri kurarak, ücretsiz veya sembolik ücretle bilgisayar kursları vererek, halkı e-devlet konusunda bilinçlendirmesi gerekmektedir. Ayrıca gerekli yasal düzenlemeleri yapmak suretiyle, internet evlerini bir kamu politikası aracı olarak kullanma yoluyla internete erişimi teşvik etmeleri gerekmektedir (Yıldız, 2003b: 244).

7.4. E-Devletin Finansmanı

E-devlete geçişte ve sonrasında bilgi işlem harcamalarının süreklilik arz etmesi gerekir. Yeni teknolojik gelişmeleri projeye uyarlayabilmek, projenin ayakta kalabilmesi için gereklidir. Günümüzde artık bilişim teknolojisinde değişim sıklığı 3 ay gibi kısa bir süreye inmiştir. Bilgisayar teknolojilerinin ekonomik ömrü 3 yıla, teknolojik ömrü 1 yıla inmiştir. Bu yüzden e-devlette sürekli ve anında yatırım yapılabilmesi için finansal kaynaklara ihtiyaç vardır. Finansman sorununu çözmek için klasik bütçeleme yöntemleri ile birlikte yeni yöntemler de oluşturulmalıdır. Bu modellerin bazıları şunlardır (Özsağır ve Küllük, 2003: 569):

- ✓ **Reklamlar;** E-devlet servislerinin sunulduğu ortamlarda alınacak ticari reklamlarla gelir elde edilebilir.
- ✓ **Üyelik Ücreti;** Servisleri kullanmak isteyen kullanıcılar üyelik sistemiyle belirli bir ücret öderler ve bunun karşılığında çeşitli konularda kişiye/kuruma özel katma değerli hizmetler alabilirler.
- ✓ **Kullanım Ücreti;** Kamu hizmetlerini on-line alanlardan işlem başına belirli bir ücret talep edilir. Kullanıcılar on-line işlem yapmanın kolaylığını yaşarken, devlet buradan gelir elde edebilir.
- ✓ **Yap-İşlet Modeli;** Bu modelde yazılım, danışmanlık ve diğer servis hizmetleri üzerinden ücret elde ederek yapılan yatırımın geri dönüşümü sağlanır. Bu sayede diğer birimlere hizmet verilebilir.

E-devlet yatırımlarının tümünü sadece devletin kaynaklarıyla yapmaya çalışmak gerçekçi olmaktan çok uzaktır. Kamunun faydası gözetilerek özel sektörün de yatırım yapmasını sağlayacak modeller mutlaka uygulanmalıdır. Ayrıca (yurtdışı krediler) Dünya Bankasının bu yöndeki kredilerinden yararlanmak mümkündür. Diğer taraftan Avrupa Birliği'nin bu konulardaki fonları kullanılabilir (Özsağır ve Küllük, 2003: 569).

7.5. Lider İnisiyatifi

Lider inisiyatifinin bir sorun odağı olarak tanımlanması tesadüfi değildir. Çünkü liderlik unsuru, ideal bir idari sistemde, pek çok gelişmenin sağlanabilmesi açısından gerekli koşulların başında gelmektedir. Kamu yönetiminin işleyişini geleneksel usullerden çıkartarak, çağın gereklerine uygun bir sisteme kavuşturmak için öncelikle liderlerin e-devlet fikrini kabullenmesi gerekmektedir. Bu konuda ilerlemiş birçok ülkede, elektronik devlet uygulamalarına geçiş lider inisiyatifi ile başlamış ve sürdürülmüştür (İnce, 2001: 30).

Lider olarak sadece kamu yönetiminin üst sıralarındaki yöneticiler düşünülmemeli, orta ve alt kademe yöneticileri de aynı derecede önemli görülmelidir. Geliştirilecek politika ve stratejilerinin seçimi, uygulama plan ve programları ve uygulamanın yürütülmesinde her kademenin ayrıca sorumluluğu olacaktır (İnce, 2001: 30).

Elektronik devletin gelişiminde ortaya çıkan liderlik sorunu, çoğunlukla liderlik pozisyonunda olanların alışılmış düzeninin dışına çıkmakta gösterdikleri isteksizlikle belirgin hale gelmektedir. Lider de yeni atılımları yapabilme, belirgin bir dinamizm ve risk alabilme özelliğinin bulunmasını gerektirmektedir. Ayrıca planlama, organizasyon, koordinasyon gibi genel yöneticilik özelliklerinin bulunması da ön koşuldur. Bu bakımdan, lider inisiyatifinin en üst kademedeyen başlamak üzere, yönetimin daha alt kademelerine doğru yaygınlaşması ve lider pozisyonunda bulunanların ikna olmaları ve ilgilileri teşvik etmesi gerekmektedir (İnce, 2001: 31).

Gerek politik liderlik ve gerekse üst düzey bürokrasi kararlı bir biçimde e-devlet politika ve projelerine sahip çıkmalıdır. Çünkü politik liderler, e-devlet vizyonunun yayılmasına hizmet ederek, ona toplumsal düzeyde artı değer vermektedir. Her alanda olduğu gibi e-dönüşüm projesinin de siyasi destek sağlanmadan başarıya ulaşması son derece zordur. Bu duruma örnek olarak Türkiye'deki Merkezi Nüfus İdare Sistemi (MERNİS) projesi verilebilir. 30 yıldır siyasi destek bulamadığı için geliştirilemeyen bu projenin uygulanmasına ancak son yıllarda geçilebilmiştir (Şahin, 2008: 120).

7.6. Eğitim/Yetenek Geliştirme/Adaptasyon

Geleneksel devlette olduğu gibi elektronik devlette de her şey insan içindir. E-devlet sisteminin iki tarafında da insan unsuru bulunmaktadır ve gelişim iki yönlü olmalıdır. Dolayısıyla, hem kamu hizmeti sunan kamu çalışanlarının, hem de bu hizmete erişmek isteyenlerin eğitime, yeteneklerini geliştirmeye ve yeni sisteme adapte olmak için zamana ihtiyaçları vardır. Eğitim; bilgilendirme ve bilinçlendirmeyi de içine alan uzun bir süreçtir. E-devlet açısından ise eğitim, aynı zamanda kullanıcılar ve uygulayıcılar için yeni sisteme uyum süreci olup, zaman ve finansman boyutlarını da içeren bir unsurdur (İnce, 2001: 31-32).

Kamu birimlerinin teknik ve bilgi olarak hazır olmaları sistemin başarıyla işleyebilmesi için yetmeyecektir. Özellikle geleneksel bürokrasinin yöntemleri ve araçları ile çalışmaya alışmış bir kitlenin, yeni sisteme kısa sürede tümüyle uyum sağlaması beklenemez. Bu bakımdan, eğitimin sürekliliği sağlanmalı, uygulayıcıların eğitim ihtiyacı yoğun ve sistemli hizmet içi programlarla giderilmelidir (İnce, 2001: 32).

Vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneklerinin geliştirilmesi daha uzun bir süreçtir. Çünkü eğitilecek kitle uyum yeteneği bakımından daha heterojendir. Bilgisayar okur-yazarlığı-devletin işleyişine katılım ve bunun sağlayacağı hizmet kolaylıklarından daha fazla yararlanmakla birlikte bilgi çağının bir gereğidir. Her vatandaş, kamu çalışanı olsun ya da olmasın, aynı zamanda e-devletin kullanıcısı, yani e-devlet hizmetini talep eden kişidir. Eğitilebilir yaşta olan vatandaşların eğitim süreçleri ile sistematik eğitim yaşının üzerinde olan vatandaşların eğitim süreçleri farklı olacaktır. E-devletin sağladığı kolaylıklar fark edilmeye başlandıkça, kullanıcıların eğitim süreci de hızlanacaktır (İnce, 2001: 32).

7.7. Sosyal Bir Sorun: Dijital Uçurum

İnternet imkânlarından yüksek düzeyde faydalanan varlıklı kesim ile internet imkânlarına sahip olmayan yoksul kesim arasında bir uçurum vardır. Literatürde bu uçuruma dijital uçurum denmektedir. Bu problem çözülmez veya önlemleri düşünülmezse sosyo-ekonomik yönü fakir olan pek çok kırsal topluluk ve bireyler bu teknolojik açılımın gerisinde kalacaktır (Altınok, 2003b: 33).

Bazı insanlar oldukça hızlı erişim imkânına sahipken bazıları da oldukça yavaş erişim imkânına sahiptirler. Hatta bu imkânı hiç sahip olmayan insanlar da bulunmaktadır. Bu durum ekonomik, eğitim, adalet gibi alanlarda insanlar arasındaki eşitliği bozmaktadır. Ayrıca bilgiye erişim sorunu sadece ekonomik imkânların yetersizliğinden değil, insanların teknolojik araçları kullanma yeteneklerinin az olmasından kaynaklanabilir. Teknolojiyi kullanamayan veya teknolojiden faydalanamayan insanlar günümüzdeki okuma yazma bilmeyen insanların yaşadığı zorlukları, hatta onlardan daha fazlasını yaşayacaktır (Yıldırım vd., 2003: 41). Bu durumda vatandaşların bilgisayar kullanmaya yatkınlığını artıracak, eğitimin çalışmalarının yapılması gerekliliği anlaşılmaktadır.

8. SONUÇ

Dünyada, bilgi ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim ve gelişim, ülkelerin yönetim anlayışlarını, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatını etkilemektedir. Bu gelişmeler, günümüzde "e-devlet" olarak adlandırılan yeni bir yönetim olgusunun geliştirilmesine neden olmuştur. E-devlet ile kamusal hizmetlerin daha etkin, hızlı ve

kaliteli sunulabilmesi olanağı elde edilirken, merkezi ve yerel yönetimler düzeyinde tercih edilen bir uygulama halini almıştır. E-devlet, kamunun görev ve faaliyetlerini tüm yönleriyle elektronik işlem ve iletişim ortamında ele alan kapsamlı bir yaklaşım olarak gelişme göstermektedir. 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisiyle bilgi toplumuna geçiş süreci başlamış ve devletlerde e-devlet uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır. E-devletin kamu sektöründe yaygınlaşması devletin vatandaşlarına daha etkin bir şekilde hizmet götürmesini sağlamış ve devletin hızını ve iş yükünü azaltmıştır.

E-devlet dünyada bu şekilde giderek yaygınlaşmakta ancak; e-devlet uygulamalarında bilginin elektronik ortamda paylaşılmasından kaynaklanan güvenlik, devletlerin hukuki altyapılarının yetersizliği, geleneksel devlet anlayışı anlayışının vatandaşa kazandırdığı alışkanlıklar, ağ problemlerinden ve kaynaklanan e-devlet uygulamalarına erişim sorunu, e-devlet uygulamalarını ve projelerini gerçekleştirmek; dolayısıyla yeniden yapılanmayı sağlamak için finansman ihtiyacı, geleneksel devlet anlayışının etkilerinden uzaklaşamayan liderler, e-devlet hizmetlerine erişmek isteyenlerin eğitime, yeteneklerini geliştirmeye ve yeni sisteme adapte olabilmeleri ihtiyacı ve toplumda sosyo-ekonomik yönü fakir ve zengin insanlar arasındaki dijital uçurum e-devletin mevcut sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.

E-devlet uygulamalarında görülen bu sorunların ortadan kaldırılması durumunda; kamu hizmetlerinin büyük çoğunluğunda e-devletin kullanılmasının yaygınlaşması ve kamu hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artması, kamu yönetiminde devlet-birey etkileşiminin sağlanması, kamu hizmetlerinin yaygınlaşması, kamu kuruluşlarının çalışmalarında verimliliğin artması, devletin hızlı ve etkin bir şekilde işleyişinin sağlanması, kamu hizmetlerinin kalitesinin artması, vatandaşların saat ve gün sınırlaması olmaksızın kamu hizmetlerine ulaşımının sağlanması, mali tasarrufun ve ekonomik gelişimin sağlanması, kamu yönetiminde ve kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde hata oranının azalması, dünyadaki gelişmelere özellikle de teknolojik gelişmelere daha hızlı adaptasyon sağlanması ve kamu yönetiminde denetimin artması, şeffaf ve güvenli bir ortam oluşmasının sağlanması gibi avantajlar ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- ALTINOK, A. Ramazan (2003a), "Kaliteli Hizmet Sunumunun Bir Aracı Olarak E-Devlet", **Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi**, İçinde, Todaie Yayın No: 319, Ankara.
- ALTINOK, A. Ramazan (2003b), **Bilgi Çağında Yeni Yönetim Vizyonu Belediyelerde Hizmet Etkinliğinin Artırıcı Bir Araç Olarak: Elektronik Devlet**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, Ankara.
- ARİFOĞLU, Ali; Abdullah KÖRNES; Ali YAZICI; Kemal AKGÜL; Ahmet AYVALI (Der), (2002), **E-Devlet Yolunda Türkiye**, Türkiye Bilişim Derneği (TBD) Yayınları/Kamu-BİB.
- BALCI, Asım (2008), "E-Devlet: Kamu Yönetiminde Yeni Perspektifler, Fırsatlar ve Zorluklar", Asım Balcı; Ahmet Nohutçu; Namık Kemal Öztürk; Bayram Coşkun (Ed), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, İçinde, Ankara: Seçkin Yayınları, 317- 336.
- ÇARIKÇI, Oğuzhan (2009), **Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Sunumu ve E-Devlet Uygulamaları: Isparta İli Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- ÇOBAN, Gökhan (2006), **E-Devlet ve İstanbul Valiliği Uygulaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- DEMİREL, Demokan (2006), "E-Devlet ve Dünya Örnekleri", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 61, Nisan-Haziran, 83-117.
- ENES, M. Olgun (2006), **Yönetim Açısından E-Devlet Uygulamaları ve İstanbul İlçe Belediyesi Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- FİSTİKÇIOĞLU, Reşit (2007), **E-Devlet Uygulamaları ve E-belediye: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- GÜNGÖR, Servet (2007), "Kamu Hizmetlerinin Sunumu Yeni Bir Olgu: E-Devlet", **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 457, Aralık, 125-140.
- İNCE, N. Murat (2001), **Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar**, DPT Yayını.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (37-48)

Volume: 4 Issue: 7 (37-48)

KAYA, Bensghir Türksel (2000), “Devlet Vatandaş İlişkisinde E-Posta”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 4, Aralık, 49-61.

KIRÇOVA, İbrahim (2003), **E-Devlet Uygulamaları ve Ekonomiye Etkileri**, Yayın No: 38, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

KIZILYEL, Serkan (2007), “E-Devlet Güvenliğinin Sağlanmasında İdari Sorumluluk ve Yetki Paylaşımı”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 456, Eylül, 55-79.

KÖSECİK, Muhammet ve Naci KARKIN (2007), “Belediye Yöneticilerinin ve Meclis Üyelerinin E-Devlete Bakışı Denizli Belediyesi Örneği”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 456, Eylül, 119-139.

KURAN, N. Hüseyin (2005), **Devlet Baba’dan E-Devlet’e Türkiye İçin E-Devlet Modeli Analizi ve Model Önerisi**, Birinci Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.

ÖZBEK, Mahmut (2007), **E-Devlet ve Türkiye’de Uygulamaları Kapsamında “VEDOP” Projesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

ÖZSAĞIR, Arif ve Metin KÜLLÜK (2003), **E-Devlet Yatırımlarının Geri Dönüşümü ve Ekonomik Büyümeye Etkisi**, II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Tebliğleri Bildiriler Kitabı, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F Yayını, İzmit, 17-18 Mayıs.

PARLAK, Bekir ve Zahid SOBACI (2005), **Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi Ulusal ve Global Perspektifler**, Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık.

SARUÇ, Tolga Naci (2007), “E-Devlet Hizmetlerinden Yararlanma Derecesi ve Algılanan Hizmet Kalitesi: Ampirik Bir Çalışma”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi**, C.IX, Sayı: 1.

ŞAHİN, Ali (2008), **Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet**, Birinci Basım, Konya: Çizgi Kitabevi.

ŞATAF, Ceyda; Hüseyin Güçlü ÇİÇEK ve Süleyman DİKMEN (2014), “Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında E-Devlet Uygulamalarının Toplumsal Algı Düzeyi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Bilgi ve Ekonomisi ve Yönetim Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: II.

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin (2007), “Postmodern Kamu Yönetiminde E-Devlet”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:456, Eylül, 81-106.

TÜRKİYE BİLİŞİM ŞURASI (2002), **e-Devlet**, Çalışma Grubu Raporu, 10-11 Mayıs, Ankara.

ULUSOY, Ahmet ve Birol KARAKURT (2002), **Türkiye’nin E-Devlete Geçiş Zorunluluğu**, I. Ulusal Bilgi Ekonomi ve Yönetim Kongresi Tebliğleri Bildiriler Kitabı, Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F Yayını, İzmit, 10-11 Mayıs.

UÇKAN, Özgür (2003), **E-Devlet E-Demokrasi ve Türkiye Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması İçin Strateji ve Politikalar-I**, Birinci Basım, Literatür Yayınları.

YILDIRIM, Şükrü (2007), **Kamu Hizmetlerinde Etkinliğin ve Verimliliğin Artırılmasında E-Devletin Rolü ve Bir E-Devlet Uygulaması: Kimlik Paylaşımı Sistemi (KPS)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

YILDIRIM, Hakan; Volkan KAPLAN; Tuncay ÇAKMAK ve C. Cihangir ÜSTÜN (2003), **Her Şeyi E-Leştirdik**, Ankara: Başkent Klşe Matbaacılık

YILDIZ, Mete (2003a), “Elektronik (E)- Devlet Kuramı ve Uygulamasına Genel Bir Bakış ve Değerlendirme”, M. Acar; H. Özgür (Ed), **Çağdaş Kamu Yönetimi-I**, İçinde, Ankara: Nobel Yayıncılık.

YILDIZ, Mete (2003b), “Yerel Yönetimlerde İnternet Uygulamaları ve E-Devlet”, Bekir Parlak; Hüseyin Özgür (Ed), **Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler**, İçinde, İstanbul: Alfa Yayınları.

**KENT KONSEYLERİ İLE YERİNDEN YÖNETİLEN KATILIMCI KENT YÖNETİMLERİ:
YEREL YÖNETİŞİM KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME¹**

Konur Alp DEMİR² Hikmet YAVAŞ³

ÖZET

Bu çalışmada yerel yönetim ilkesi kapsamında Kent Konseylerinin yerinden yönetilen katılımcı kent yönetimleri üzerindeki önemli fonksiyonları ve görevleri vurgulanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın temel çıkış noktası Kent Konseylerinin yerel yönetim ilkesini hayata geçirebilecek somut yapılanmalar olduğu öngörüsüdür. Bu bağlamda kent yönetimlerinde katılımcı, demokratik ve çok aktörlü yönetimin Kent Konseyleri aracılığı ile sağlanacağı öngörüsü irdelenmeye çalışılacaktır.

Bu amaçla Türkiye’de kent yönetimleri olarak bilinen belediyeler, katılımcı yönetim, yönetim, yerel yönetim ve yönetimde çok aktörlülük gibi kavramlar Kent Konseyleri kapsamında incelenerek ortak aklın somut şekli biçiminde ortaya çıkan yerel yönetime dayalı katılımcı kent yönetimlerinin mevcut durumlarının yerel demokrasi ile hangi ölçüde uyduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Kent Konseylerinin yerel yönetime ve yerel demokrasiye olan katkıları incelenecektir. Bu çalışmanın sonucunda yerel demokrasinin geliştirilebilmesi için Kent Konseylerinin varlıklarının zorunlu olduğu görüşü temel alınarak yerel ve dolayısıyla ulusal demokrasinin bu yapılanmalar kapsamında güçlendirilmesi gerekliliği vurgulandıktan sonra bu alanda yapılan tartışmalara katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent Yönetimleri, Kent Konseyleri, Yönetişim, Yerel Yönetişim, Yerel Demokrasi.

Jel Kodu: O18, H39, H79, H83.

**LOCAL RULED PARTICIPATORY CITY ADMINISTRATIONS BY CITY COUNCILS: AN
ASSESSMENT OF WITHIN THE FRAMEWORK OF LOCAL GOVERNANCE**

ABSTRACT

In this article, the functions and duties of city councils on the participant city administration governed in local level will be emphasized within the framework of local governance. The main point of this article is the foresight that the city councils are the concrete structures of implementing the principle of local governance. In this context, it will be scrutinized that the foresight of participatory, democratic and multi-level administration in the city administration will be provided through the city councils will be scrutinized.

To that end, the municipalities, which are known city administrations in Turkey, the concepts such as participatory administration, governance, local governance, multi-level in administration will be scrutinized within the framework of the city councils and the current stance of participatory city administrations, which is based on local governance on the concrete framework of common mind, will be tried to determine whether it is compatible with local democracy or not. Furthermore the contributions to local governance and local democracy of the city councils will be assessed. At the end of this article, the opinion that is necessary for the existence of the City Council for the development of local democracy is based. At the same time, the necessity of strengthening local and national democracy within the scope of these structures is emphasized. As a result, it is aimed to contribute to the debate in this area.

Keywords: City Administrations, City Councils, Governance, Local Governance, Local Democracy.

Jel Code: O18, H39, H79, H83.

¹ Bu makale, 10-11 Nisan 2015 tarihinde II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu’nda Konur Alp Demir ve Doç. Dr. Hikmet Yavaş tarafından sunulmuş bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

² Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, konuralpdemir@yahoo.com.tr

³ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, hikmetyavas@comu.edu.tr

1. GİRİŞ

Yerel yönetimler köy, kent, kasaba ve il gibi sınırları belirli bir coğrafi alanda yaşayan insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan kamusal hizmetleri sunan yerel yönetsel birimlerdir. Yerel yönetimlerin karar organları belirli aralıklarla yapılan demokratik seçimler sonucunda belirlenmektedir. Yerel yönetimler kanunlar çerçevesinde kendilerine verilen görevleri sahip oldukları bütçe ve personel ile yerine getirmektedirler. Bu kapsamda yerel yönetimler yerel ortak hizmetlerin karşılanması amacıyla ortaya çıkmış demokratik kamusal hizmet birimleri (Kaypak, 2011: 136) olarak ifade edilmektedirler.

Bu noktada demokrasi olarak adlandırılan olgu, ulusal düzeydeki uygulanması ile karşılaştırıldığında yerel düzeyde daha kolay bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Diğer bir deyişle demokrasi küçük yönetim birimlerinde daha kolay bir biçimde işlevsellik kazanabilmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler en genel çerçevede devlet kurumu ile karşılaştırıldığında daha küçük yönetsel birim olmalarından dolayı demokrasinin yerel seviyede uygulanması daha olası görülmektedir. Eğer demokrasi en klasik tanımı ile halkın yönetimi şeklinde tarif edilebilecek ise, kavramsal olarak bu şekilde yapılan bir anlamlandırma demokrasinin özünü açıklamaya yetmemektedir (Görmez, 1997: 59-60).

Bununla birlikte demokrasi kavramının, farklı toplumlarda farklı anlamlandırılması sonucunda ortak bir tanımın yapılması zorlaşmaktadır. Demokrasi bu çerçevede değerlendirildiği takdirde bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerinin yanı sıra birey-devlet ilişkisini de güvence altına alan bir niteliğe sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla demokrasi kavramının özünün bireyin birey ve kamu kurum ve kuruluşları karşısındaki hak ve özgürlüklerini savunabilmesi özgürlüğünde saklı olduğu ifade edilmektedir (Ural, 1999: 451-452).

Türkiye’de kentleri yönetme yetkisi kural olarak karar organları serbest seçimlerle göreve gelen ve bir yerel yönetim birimi olan belediyelere verilmiştir. Belediyeler veya kent yönetimleri kent halkına kentsel kamu hizmetlerini sunan yerel demokratik yönetim birimleridirler (Yavaş ve Demir, 2014: 890-891). Ancak süreç içerisinde Türkiye’de yerel yönetim tartışmaları özellikle 1970’li yıllardan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Bu tartışmaların genellikle yerel yönetim birimlerinin demokrasi ile doğrudan bağlantılı olduğu düşüncesi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Çiççi, 1996: 5).

Dünyanın her alanda hızlı bir biçimde yaşadığı dönüşüm demokratik değerlerin yönetime kazandırılmasını zorunlu bir hale getirmiştir (Özer, 2006: 59). Bu nedenle yönetimin vatandaşa daha fazla yaklaşması ihtiyacı/zorunluluğu, demokrasi olgusunun da uygulamaya geçirilmesi kapsamında yönetim ilkesi formülü ile çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Ortak bir amacı gerçekleştirmek için tek özneli, merkezi yönetime dayanan, yönetim sürecinde ortak kabul etmeyen, araçların rasyonel bir biçimde kullanılması gerekliliğine inanan ve yalnızca hiyerarşik iş bölümü ile üretmek amacını taşıyan eski yönetim anlayışı yerini çok aktörlü, yönetim sürecine çok farklı ortakları kabul eden, insan haklarına dayalı performans ölçütlerini içeren, yerel ağlar içerisinde iletişime özen gösteren, bireyleri yönetmek yerine yönlendiren ve kaynakların en verimli bir biçimde kullanılmasını öngören yönetim anlayışı benimsenmiştir (Özer, 2006: 60).

Değişen yönetim anlayışı kapsamında demokrasi, demokrasinin yerel düzeyde uygulanması sonucunda ortaya çıkan yerel demokrasi, temsil, yönetime katılım ve çok aktörlü yönetim modeli olan yönetim ilkesi kapsamında yönetimin tabana yayılmasını sağlamak suretiyle bu konuda işlevsel bir araç niteliğine sahip olan ve temsili demokrasiden doğrudan ve katılımcı demokrasiye geçişi kolaylaştıran Kent Konseyleri oluşturulmuştur (Kaypak, 2011: 134-135).

Bu çalışmada Türkiye’de yerel yönetim birimleri içerisinde işlevsel bir niteliğe sahip olan kent yönetimlerinin demokrasi ve yerel demokrasi kapsamında yönetimin tavandan tabana yayılması girişimleri yönetim ve yerel yönetim kurgusu altında incelenmiştir. Bu kapsamda, çalışmada, Kent Konseyleri’nin yerel yönetim ilkesinin kavramsal boyuttan somut gerçekliğe dönüşmüş hali olduğu kurgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Kent Konseyleri ile temsili demokrasiden doğrudan ve katılımcı demokrasiye yerel yönetim ilkesi çerçevesinde geçilmesinin mümkün olabilirdiği tartışılmıştır. Dolayısıyla Kent Konseyleri’nin çok aktörlü yapısı ile yerel yönetim ilkesinin uygulamaya geçirileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, çalışmada, demokrasi, yerel demokrasi ve yerel yönetim olguları bir bütün halinde değerlendirilerek soyut bir düşünceden somut bir gerçekliğe Kent Konseyleri aracılığı ile geçilebileceğinin tartışılması yapılmaktadır.

2. KENT KONSEYLERİ

Kent Konseyleri yerel düzeyde örgütlenmiş demokratik yapılar olarak yerel misyon ve hedeflerin belirlenmesi aşamasında “ortak aklın” bir sonucu olacak biçimde halkın katılımının sağlanmasında önemli görevlenen üstlenen ve demokrasinin yerel düzeyde temsil edilebildiği aracı unsurlardır. Kent Konseyleri kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve örgütlenmemiş halkın katılımı sonucunda meydana gelen “çok aktörlü” bir yapıya sahiptir. Bu kapsamda Kent Konseyleri yönetimde ortaklık modelinin uygulamaya geçirildiği, demokrasinin yerel düzeye indirildiği ve yönetim ilkesinin yerel boyutunu oluşturan yerel yönetim uygulamalarının yerel yönetim birimlerine uyarlanmaya çalışıldığı çok aktörlü bir katılımçılık modelidir (Bozkurt, 2014: 235).

Kent Konseyleri'nin özünü yönetim ile yönetilenin karşılıklı iletişim kurması olanağı oluşturmaktadır. Bu noktada sivil toplum kuruluşları gibi örgütlü halk toplulukları da Kent Konseyleri'nin oluşturmuş olduğu katılımçı ve demokratik yönetim alanında yönetim ile doğrudan iletişim kurabilmektedirler (Bozkurt, 2014: 235).

Kent Konseyleri yapılanmaları Türkiye için yeni sayılabilecek bir tarihe sahiptir. Kent Konseyleri'nin temel varlık sebebi katılımçı yönetim modelini uygulamaya geçirebilmektir (Demirci, 2010: 22). Bu kapsamda Kent Konseyleri kent halkının yönetime katılımını sağlamak için gerekli uygun ortamı sağlamaktadır. Kent Konseyleri aynı zamanda kent yaşamında ve yönetiminde uzlaşmacı bir kültürün benimsenmesi için de önemli bir araç niteliğindedir (Deniz, 2013: 399).

Kent Konseyleri 03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesi ile hükme bağlanmıştır. Buna göre Kent Konseyleri “...kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.” denilerek aslında kent yönetimlerinin çok aktörlü bir model kapsamında yönetilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Yerel yönetimler alanında yapılan düzenlemeler dikkatli bir biçimde incelendiği takdirde, “yönetime katılım” konusunun anahtar kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda 5393 sayılı Belediye Kanunu belediye hizmetlerine gönüllü katılım olanaklarının vurgulanmasının yanı sıra yönetime kent konseyleri ve ihtisas komisyonları gibi katılımçı mekanizmaların kazandırılması için de farklı hükümler içermektedir (Kerman vd., 2011: 21).

Türkiye’de Kent Konseyleri 08.10.2006 tarih ve 26313 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Kent Konseyi Yönetmeliği” ile düzenlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanununun 76 ncı maddesine dayanılarak hazırlanmış olan bu yönetmelik, Kent Konseyleri'nin oluşumu, yapısı, organları, yönetim ilkeleri, görev ve yetkileri ve çalışma usul ve esasları bu yönetmelik kapsamında şekillendirilmiştir.

Kent Konseyleri belediye teşkilatı olan yerlerde yerel yönetim seçimlerini takip eden üçüncü ayın ilk haftasının ilk iş gününde kurulmaktadır. Kent Konseyleri yapısal olarak şu temsilcilerden meydana gelmektedir:

- a) Mahallin en büyük mülki idare amiri veya temsilcisi,
- b) Belediye başkanı veya temsilcisi,
- c) Sayısı 10’u geçmemek üzere illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri,
- ç) Mahalle sayısı yirmiyeye kadar olan belediyelerde bütün mahalle muhtarları, diğer belediyelerde belediye başkanının çağrısı üzerine toplanan mahalle muhtarlarının toplam muhtar sayısının yüzde 30’unu geçmemek ve 20’den az olmamak üzere kendi aralarından seçecekleri temsilcileri,
- d) Beldede teşkilatını kurmuş olan siyasi partilerin temsilcileri,
- e) Üniversitelerden ikiden fazla olmamak üzere en az bir temsilci, üniversite sayısının birden fazla olması durumunda her üniversiteden birer temsilci,
- f) Kamu Kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baroların ve ilgili dernekler ile vakıfların temsilcileri,
- g) Kent konseyince kurulan meclis ve çalışma gruplarının birer temsilcisi.

Günümüzde hızla büyüyen ve gelişen kentlerin yaşamış olduğu sorunların sayısında artış gözlenmektedir. Bu sorunlar kent halkını doğrudan ilgilendirmektedir. Bu kapsamda kent halkının yaşamış olduğu sorunlara çözüm önerileri sunmaları ve bu sayede de yönetimin birer parçası olması ihtiyacı Kent Konseyleri ile hayat bulmaktadır. Bu noktada yaşanan sorunlara birlikte çözüm önerileri sunmak ve ortak bir akıl geliştirmek Kent Konseyleri'nin yerel demokrasi ile bütünleşmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları gibi örgütlü halk toplulukları da Kent Konseyleri kapsamında yönetime katılım imkânı bulabilmekte ve böylece yerel yönetim modeli yerel yönetimlerde uygulanabilmektedir. Bu noktada Kent Konseyleri'nin halkın kendisini ifade edebileceği, kentsel mekânda yaşamış olduğu sorunlarını dile getirebileceği, sorun, şikâyet ve çözüm önerilerini paylaşabileceği demokratik yapılanmalar olduğu dile getirilmektedir (Özdemir, 2011: 32-33).

Kent Konseyleri'nin oluşturulmasının temel amacı yerel düzeyde katılımın ve yerel demokrasinin uygulamaya geçirilmesini ve çok aktörlü yönetim modeli olan yönetim ilkesinin yerel düzeyde uygulanarak yerel yönetimi kent yönetimlerinin en temel yönetsel ilkesi haline getirilmesini sağlamaktır. Bu sayede yerel yönetimler merkezi yönetim, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın katılımı sonucunda yerel yönetime dayalı kalkınma politikalarını yerel düzeyde uygulayan yönetsel birimler olma imkânına kavuşmuş olacaklardır. Kent Konseyleri bu hedeflere erişebilmek için yerel halkı bir araya getirerek ortak bir aklı ortaya çıkartmak zorundadırlar. Bu sayede kentlerde sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı gelişecek ve yönetime katılım konusunda bilinçli toplulukların ortaya çıkması sağlanabilecektir (Özdemir, 2011: 38).

Kent Konseyleri'nden beklenen faydalar görevleri kapsamında Kent Konseyleri Yönetmeliği'nin 6. maddesinde sıralanmıştır. Buna göre Kent Konseyleri'nin görevleri şunlardır:

- a) Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,
- b) (Değişik: RG-6/6/2009-27250) Sürdürülebilir gelişmenin sağlanması ve bu konuda ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik planların hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,
- c) Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmasına katkıda bulunmak,
- ç) Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,
- d) Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,
- e) Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,
- f) Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,
- g) Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,
- ğ) Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,
- h) Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak,
- ı) Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamaktır.

3. KENT KONSEYLERİ KAPSAMINDA YÖNETİME KATILIM

Yönetime katılma konusunda ortaya çıkan yaklaşımların temelinde temsili demokrasinin karşı tarafına geçerek katılım yollarının çeşitlendirilmesi ihtiyacı ve katılımı toplumun tamamına yayma ve yönetsel çevre dışında kalan bireylerin de yönetimde söz sahibi olabilmelerini sağlama düşüncesi yer almaktadır (Demirci, 2010: 22).

Günümüzde yönetim, geleneksel örgütlenme yapısından sıyrılarak vatandaş odaklı ve çok aktörlü yönetim ilkeleri kapsamında yeni bir kimliğe sahip olmuştur. Yönetimde yaşanan yönetsel boşluklar, ekonomik krizler, ağır bürokratik şartlar, kamu hizmetlerinin çekiciliğinin azalması ve finansal alanda yaşanan değişimler yönetimi olduğundan farklı bir konuma taşınması için zorlamıştır. Bu süreç sonucunda yönetimin kendine yeten ve kendisini yönlendiren bir anlayışa kavuşması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bununla birlikte vatandaşın yalnızca yönetilen veya müşteri konumunda bulunan bir unsur olmaktan uzaklaşarak doğrudan

yönetimin içinde yer alması gereken etkin bir özne olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak bu gereklilik bürokratik yöntemlerin tamamen dışlanması sonucunu ortaya çıkartmamaktadır. Yerel yönetimler kendilerine verilen görevleri belirli kurallar ve örgütlenme yapısı içerisinde gerçekleştirmektedirler. Bu durumun en azından günümüz şartları altında değiştirilmesi öngörülmekle birlikte, yönetimde anlayış değişikliğine gidilebilmektedir. Bu sayede yerel yönetimler çok aktörlü yönetim anlayışına kavuşabileceklerdir. Bu anlayış yönetim literatüründe vatandaş odaklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Yönetime bürokratik yapılanma haricinde vatandaş referans alan bir iletişim modelinin hâkim olması bu sürecin temel unsurunu oluşturmaktadır (Çukurçayır, 2003: 7).

Yönetimde yaşanan bu değişim sürecinde “bürokrasi” eleştiri konusu haline gelmiştir. Bürokrasinin ağır işleyen süreci ve kuralcı yapısı her ne kadar sorunlara sebebiyet verse de bürokrasinin tamamen ortadan kaldırılması da olanaklı gözükmemektedir. Öyleyse nasıl bir düzenlemenin veya yapılanmanın bürokrasiyi toplumsal değişime uyumlu hale getirebileceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır (Çukurçayır, 2003: 7).

Bu sorunun cevabını değişen yönetim anlayışının yansımalarında bulmak olanağı vardır. Dünya yönetsel anlamda farklı süreçlerden geçmektedir. Küreselleşme kavramı devleti yalnızca kamu düzenini sağlamak ve kamu hizmetlerini yürütmekten sorumlu tutmakta veya diğer bir ifadeyle sınırlandırmakla birlikte demokratikleşme yönetimin vatandaş ile bütünleşmesini öngörmektedir. Bu kapsamda demokratikleşmenin araçları olarak devletin güçlendirilmesi olgusu ve yerelleşme ilkesi gündeme gelmektedir. Yerelleşme ilkesi devletin güçlendirilmesini vatandaş odaklı olmak üzerine kurgulamıştır. Bu süreç içerisinde tüm dünyada olduğu gibi temsili demokrasiden doğrudan veya katılımcı demokrasiye geçiş yolları aranmaya başlanmıştır. Temsili demokrasi kapsamında özellikle kent yönetimlerinde başarılı sonuçlar elde edilememesi kent yönetimlerinde katılımcı yönetsel olanakların araştırılması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu konuda bir sınırlılık oluşturan karar alan ve kararı uygulayan ikiliği yerine farklı kamusal alanların oluşturularak katılımcı modellerin ortaya çıkartılmasına çalışılmıştır. Katılım kavramı bireyin geleceğini başkalarının ellerine bırakmak yerine doğrudan birey tarafından şekillendirilmesi anlamını taşımaktadır (Adıgüzel, 2003: 46-47). Bununla birlikte katılım olgusu demokrasi olgusuna işlevsellik kazandıran bir boyuta sahiptir. Katılım olmadan demokrasinin uygulamaya geçirilmesi oldukça zor görülmektedir. Diğer bir ifadeyle demokrasinin uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli olan en temel unsur katılımdır (Kaypak, 2012: 172).

Diğer taraftan küreselleşme süreci ile birlikte de yerel yönetimler için yönetim anlayışı değişkenlik göstermiş, karar alma, uygulama ve denetim süreçlerinde çok aktörlü yönetim anlayışını benimsemiştir. Dolayısıyla kent halkı ve örgütlü sivil toplum kuruluşları yerel yönetimlerin yeni yönetsel modelinde önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Bu anlayış “beraber yerinden yönetim ortaklığı” ile açıklanabilmektedir. Aynı zamanda kenti daha yaşanabilir bir çevreye dönüştürebilmek için merkezi yönetimden ayrı olarak farklı unsurların bir araya gelmesi ve ortak hareket etmesi öngörülmektedir. Bu sayede kentlilik bilinci de sağlanmış olacaktır. Bu bilincin oluşturulması için katılımı geliştirebilecek farklı yapılanmaların uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. (Adıgüzel, 2003: 48). Bu farklı uygulamalar içinde en fazla göze çarpan yapılanmanın ise Kent Konseyleri olduğunu ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır.

Katılımcı yönetim, yalnızca demokrasinin gelişmesinde değil, aynı zamanda kent yönetimlerinin işlevsellik kazanmasında, kent halkının bir araya gelerek bir bütün oluşturmasında ve siyasal duyarlılığın ve bilincin artırılmasında önemli görevler üstlenmektedir. Yönetime katılım olgusunun işlevsellik kazanabilmesi için toplumun her kesiminden bireylerin örgütlü veya bireysel olarak yönetime katılımın sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde kent yönetimlerinde temsil edilememe sorunu gündeme gelebilecektir (Yavaş ve Demir, 2014: 891-892).

4. YEREL DEMOKRASİ

Kent yönetimleri günlük hayatımızı ilgilendiren hizmetleri sunan birimlerdir. Bununla birlikte kent yönetimlerini sadece günlük ihtiyaçları karşılayan dar çerçeveli yönetsel birimler olarak algılamak da gerekmektedir. Zira kent yönetimleri merkezî devlet yönetimi anlayışının ortaya çıkarmış olduğu sorunları demokratik katılımcı yöntemlerle çözüme kavuşturmaya çalışan, sivil toplumcu zihniyete sahip yönetsel birimlerdir (Kaypak, 2011: 136).

Demokrasi yaşayan bir süreç olarak sürekli olarak gelişme göstermektedir. Demokrasi, varlığını devam ettirebilmek ve dönüşümünü sağlayabilmek için kendi potansiyelini üzerinde bulundurmaktadır. Çağdaş toplumlarda vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını sağlayan mekanizmalar demokrasi süzgecinden

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (49-62)

Volume: 4 Issue: 7 (49-62)

geçmekte veya bizzat demokrasinin icadı olarak ortaya çıkmaktadırlar. 20. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan bir süreç içerisinde yönetimde yalnızca siyasetçilerin ve uzmanların yer alması fikri dönüşüme uğramış ve yönetime daha fazla aktörün dâhil edilmesi ihtiyacı ve düşüncesi doğmuştur. Bu ihtiyaç ise temsili demokrasinin yetersizliği ve doğrudan demokrasinin daha fazla popüler bir hale gelmesi ile açıklanabilmektedir (Demirci, 2010: 22-23).

Demokrasi en basit tanımı ile aslında bir karar verme sürecidir. Çoğulcu ve katılımcı demokrasi ise vatandaşların yerel düzeyde alınan kararlara katılması, yerel üretim ve hizmetler hakkında fikir beyan etmesi ve denetlemesidir. Yerel halkın yalnızca seçim dönemlerinde oy kullanarak yönetime aktif bir biçimde katılması ve bir sonraki seçime kadar pasif bir biçimde beklemesi şüphesiz ki demokrasi anlayışı ile uyumsuzdur. Bu uyumsuzluktan kaynaklanan ve vatandaş ile yönetim arasında örülen aşılabilir gibi duran duvarlar aktif katılım yollarının bulunması ile aşılabilmektedir. Katılım yollarının çeşitlendirilmediği ve aktif bir biçimde uygulamaya konulmadığı bir süreçte, yalnızca demokrasiden ve halkın yönetime katılımından bahsetmek gerçekçi sonuçların elde edilebilmesi için yeterli olmayacaktır (Pektaş ve Akın, 2010: 25-26).

Demokrasinin “halkın kendi kendisini yönetmesi” şeklindeki en genel anlamıyla dikkate alındığında, yerel demokrasi de yerel halkın yerel yönetsel birimler aracılığıyla kendi kendisini yönetmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yerel demokrasinin uygulama alanı olan yerel yönetimlerin kendi varlık sebeplerine uygun şekilde demokrasiyi en kolay bir biçimde uygulamaya geçirebilecekleri de dile getirilmektedir (Kaypak, 2012: 172).

Yaşam mekânlarının nüfuslarının ve coğrafi olarak yüzölçümlerinin artması sonucunda bireylerin kendilerini doğrudan temsil etmesi zorlaşmış ve bu zorluğu aşmak için kendi aralarından seçtikleri belirli sayıdaki kişilere kendilerini temsil etme görevi vermişlerdir. Diğer bir ifadeyle zaman içerisinde değişen koşullardan kaynaklanan sebeplerden dolayı doğrudan demokrasi yerine temsili demokrasi anlayışı benimsenmiştir. Dolayısıyla yerel demokrasi temsili demokrasinin işlevselliğinin sınırlı olmasından kaynaklanan sorunları en aza indirebilmek için temsil edilebilirliği yerel düzeye indirgemıştır (Koçak, 2009: 138).

Yönetime siyasal yönden katılım ise halkın yönetimin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler kapsamındaki duruşunu ifade eden bir kavramdır. Siyasal katılım seçim dönemlerinde yalnızca oy vermek şeklinde olabileceği gibi halkoylaması, bireysel girişimler, forumlar, anketler, halk toplantıları, internet üzerinden başvurular, dilekçe vermek, telefon üzerinden veya doğrudan şikâyet etmek gibi çeşitli yolları da bulunmaktadır (Pektaş ve Akın, 2010: 26).

Sonuç itibarıyla bir yönetsel birimde yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kendileri adına alınan kararlara katılabilme seviyeleri ve bu konuda itiraz etme haklarının varlığı o yerde yerel demokrasinin kuvvetli olduğunu bize göstermektedir (Çetinkaya ve Korlu, 2012: 96).

5. KENT KONSEYLERİ KAPSAMINDA YEREL DEMOKRASİNİN YERELLEŞMESİ

Türkiye’de katılımcı bir kent yönetimi modelinin geliştirilebilmesi için seçim zamanları dışına taşan katılımcı modellerin uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bu durum bir eksiklik olarak değerlendirilmekte ve bu alanda eksiklikleri kapatacak yeni reformlar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kent yönetimleri olarak da adlandırılan belediyelere Kent Konseyleri kurma yetkisi verilmiştir (Aygen, 2014: 219).

Yukarıda da kısmen ifade edildiği gibi demokrasi olgusunun yalnızca belirli aralıklarla yapılan seçimler sonucunda siyasal gücü kimin kullanacağını belirleyen bir araç olarak görülmesi temsili demokrasiyi yıpratmıştır (Göymen, 2010: 87). Bununla birlikte yerel seçimlerin sonuçlarına göre oluşturulan ve temsili demokrasi modeline göre faaliyet gösteren meclislerin kent halkını hangi ölçüde temsil ettiği ve kent halkının ihtiyaçlarının hangi gerçekçi ölçütler kapsamında karşılandığı tartışmalı bir konuyu gündeme getirmektedir. Bu tartışmalar kent yönetiminin farklılaşmaması ve kent halkının çeşitlenmesi kapsamında boyut değiştirmektedir. Dolayısıyla yaşanan değişimler temsili demokrasi anlayışının sorgulanmasına sebep olmaktadır. Çünkü temsili demokraside halk adına sınırlı sayıdaki kişilerin göreve gelmesi ve büyük bir topluluğu bu azınlığın temsil etmesi durumu söz konusudur. Bu durumun bir sorun olarak değerlendirilmesi ile girişilen uğraşlar sonucunda kent yönetiminde halkın etkin bir biçimde söz hakkına sahip olabileceği yapılanmaların gerekliliği ortaya çıkmıştır (Çetinkaya ve Korlu, 2012: 102-103). Bu gerekliliğin karşılanabilmesi için Kent Konseyleri’nin oluşturulması gündeme gelmiştir.

Mekânsal yakınlık birey ile yönetim arasındaki ilişkileri kolaylaştırmakta ve demokratik bir katılımın olması için gerekli olan zemini hazırlamaktadır. Demokratik yönetim, halk katılımı ve temsil yerel gelişmenin

tetikleyici unsurlarını oluşturmaktadırlar. Bu ilkelerin gerçek anlamda uygulamaya geçirilmesi ulusal düzeyde demokrasinin ve dolayısıyla da yerel düzeyde yerel demokrasinin varlığından söz edebilmek için önem taşımaktadır (Çitçi, 1996: 6).

Türkiye’de Kent Konseyleri ile birlikte demokrasinin yerelleştirilmesi, kurumsallaştırılması ve yönetimin tabana yayılması bir süreç olarak uygulamaya geçirilmiştir. Kent Konseyleri kapsamında halka kentlilik bilincinin kazandırılmasına, yerel politikaların oluşturulmasına ve yönetime katılım anlayışının geliştirilmesine çalışılmaktadır. Böylece yerel politikaların geliştirilmesi aşamasında halkın düşünce üretme imkânının da artırılmasına çalışılmaktadır. Kent yönetimi ile kent halkı arasındaki ilişki salt hemşehrilik ilişkisinden daha fazla anlam ifade etmektedir. Kent yönetimleri demokrasiyi geliştirmek, yönetimi tabana yaymak, yerel demokrasi alanında yaşanan eksiklikleri gidermek, halkın yönetime katılım araçlarını arttırmak ve kent yönetiminin daha etkili ve verimli bir biçimde faaliyet göstermesinin yollarını aramak ile mükellefler (Erkul vd., 2013: 90).

Demokrasinin yerelleştirilmesi için yönetimin tabana inmesi zorunluluğu ve gerekliliği bulunmaktadır. Bu amaçla halkın kent yönetimine katılımını sağlamak ve kamu hizmetlerinden en etkili bir biçimde faydalanmalarını temin etmek için bir takım yenilikler getirilmiştir. Bu yeniliklerin başında halkın uzman kişiler ve sivil toplum örgütleri ile birlikte yönetime katılımını sağlayacak ihtisas komisyonlarının ve Kent Konseyleri’nin oluşturulması gelmektedir. Demokrasinin yerelleştirilmesi aşamasında önemli bir yere sahip olan Kent Konseyleri bu hedefe yerel yönetim anlayışını kent yönetimlerine uyarlamak çabası ile sonuçlandırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Kent Konseyleri çok aktörlü yönetim anlayışı kapsamında kent sorunlarının tartışıldığı, çözüm önerilerinin sunulduğu ve ortak bir akıldan çıkan uzlaşma sonucunda rasyonel çözümlerin üretildiği demokratik yapılanmalardır. Dolayısıyla yerel demokrasinin kurumlaşması ve yerelleşmesi Kent Konseyleri’nin işlevselliği ile doğrudan ilişkilidir (Erkul vd., 2013: 90, 96-97). Bu açıdan Kent Konseyleri’nin yerel demokrasinin uygulamaya geçirilmesi aşamasında kent halkının “ihtiyaç-hizmet-maliyet” ilişkisinin gerçekleştirilmesi ve katılımcılık olgusu hakkında kent halkının bilinçlendirilmesi konusunda işlevselliğe sahip oldukları görülmektedir (Çetinkaya ve Korlu, 2012: 98).

6. YÖNETİŞİMİN VE YEREL YÖNETİŞİMİN UYGULAMA ARACI OLARAK KENT KONSEYLERİ

İngilizce’de “Governance” olarak ifade edilen kavram, çeviri konusunda pek çok tartışmayı barındırmakla birlikte, Türkçe’ye “Yönetişim” şeklinde tercüme edilmiştir. Kavramın anlamı da tercümesi gibi Türkçe’ye aktarma yolu ile uyarlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kavramın kökeninin Türkiye ve Türkçe olmamasından dolayı ortaya çıkartmış olduğu anlam yalnızca aktarma yolu ile anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Kavramın kökenine ulaşmak için girilen çalışmalar çok fazla olumlu bir sonuç ortaya çıkartmamıştır. Kavramın etimolojik incelemesinin sonucunda kavramın anavatanı olan İngilizce’de yer alan “government” kelimesi ile örtüştüğü ifade edilmiştir. Araştırmalar sonucunda kavramın ilk olarak 1904 yılında yayımlanan ve Sidney Low’a ait olan “*The Governance of England*” adlı kitabının başlığında yer aldığı, ancak kitabın içinde tanımlamanın yapılmadığı tespit edilmiştir (Güler, 2009: 94).

Yönetişim kavramının anlamlandırılması aşamasında tereddütler yaşanmakla birlikte genel olarak kamu ve özel kesim arasındaki ilişkilerin ve etkileşimin tanımlanması konusunda referans bir kelime olarak kullanıldığı rahatlıkla gözlemlenmektedir. Ancak en genel anlamı ise devletin yeniden şekillendirilmesi veya yapılandırılmasıdır. Akademik yazın yönetişim kavramının kuramsal boyutunu oluşturmakta geç kalmış ve bu görev uluslararası mali bir kurum olma özelliğine sahip olan Dünya Bankası’na düşmüştür. Dolayısıyla akademik yazın ise Dünya Bankası’nın anlamlandırdığı ve kuramsal bir temel oturttuğu yönetişim kavramını destekleyen türde çalışmalar üretmekle sınırlı kalmıştır (Güler, 2009: 95, 101-102).

Yönetişim toplum, siyasal güç ve ortak amaç varlığı unsurlarından meydana gelen klasik yönetim yapısından (Göymen, 2010: 87) katılımcı kimliğine sahip yeni bir yönetim modeline geçiş sürecini ifade etmektedir; yönetimde yaşanan değişimi vurgulamaktadır. Bu kapsamda yönetişim, yönetimde yeni bir örgütlenme anlayışı olarak yorumlanabilmektedir. Diğer bir deyişle yönetişim klasik ve katı hiyerarşik yapılanmayı dışlayan bir yapıya ve anlayışa sahip görünmektedir (Lamba, 2012: 496). Nitekim Kent Konseyi Yönetmeliği’nin 4. maddesinde yönetişim kavramı, “Saydamlık, hesap verebilirlik, katılım, çalışma uyumu, yerindenlik ve etkinlik gibi kriterlere dayanan, çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı yönetim anlayışı” şeklinde tanımlanmıştır.

Yönetişim yeni bir yönetim algılaması olarak yönetimin merkezinde devletin değil, toplumun tamamının yer almasını öngörmektedir. Bununla birlikte kamu yönetiminde ve hizmetlerin gerçekleştirilmesinde imkânsızın veya zorun yerine yapılabilir kılma temel hedeflerden birisi haline gelmiştir (Palabıyık, 2004: 64).

Yönetişim kavramı yerel düzeydeki ilişkileri ve iletişimi farklı bir boyuta taşımakta ve “birlikte yönetim” anlayışının yönetim sürecine dâhil edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu vurgu iletişim kanallarını dikey düzeye yatay düzeye indirerek ortaklık ilişkisini yönetime uyarlamaya çalışmaktadır (Emrealp, 2005: 39). Dolayısıyla yönetişimin anlamsal olarak kent halkının kendi adlarına alınacak kararlara doğrudan kendilerinin katılmalarını içermektedir. Bu noktada katılımın ise anahtar bir kavram olarak yönetişim ile bütünleştiği görülmektedir (Palabıyık, 2004: 64).

Yönetişimin ulusal boyutu dışında yerel boyutu da söz konusudur. Bu noktada yerel yönetişim, yerel yönetim sürecinin yönetişim kavramı ile bütünleştiği bir olguyu ifade etmektedir. Dolayısıyla “yerel demokratik yönetişim” kent yönetimlerinin yönetişim kavramı ile anlamlandırıldıktan sonra yerel demokrasinin uygulanmasını açıklamaya çalışan bir kavramdır. Bu kavram demokrasinin yerel düzeye indirilmesi adına önem taşımaktadır. Daha açık bir ifadeyle yerel demokratik yönetişim yönetim yetkisinin kamu idarelerinden halka aktarıldığı ve vatandaşların yönetime kısıtlama olmaksızın erişebildiği hesap verilebilir bir sistemi hedeflemektedir (Palabıyık, 2004: 73-74).

Dolayısıyla demokrasi ve katılım kapsamında değerlendirildiği takdirde kent yönetimleri, kent halkının kendisini ilgilendiren konularda karar alma aşamasına doğrudan katılabileceği, yerel kuruluşların ve bireylerin bilgi ve tecrübelerini yönetime en kolay bir biçimde aktarabilecekleri bir yönetim biçimidir. Bu yönetim biçiminde demokrasinin uygulamaya geçirilmesi ve sınırları içerisinde yer alan bireylerin yönetimde söz sahibi olabilmeleri ülkenin genel yönetimine göre daha kolay bir süreci anlatmaktadır (Emrealp, 2005: 40).

Kent Konseyleri yönetimde yönetişim modelinin somutlaşmış biçimidirler. Dolayısıyla Kent Konseyleri'nin yönetişim modelinin uygulanması yönünde bir araç oldukları ifade edilebilmektedir. Kent Konseyleri'nde katılımcılar sınıfsal ve toplumsal kimliklerinden ve farklılıklarından arındırılarak bireysel olarak kendi çıkarlarının farkında olan, kent yönetimi hakkında fikir beyan eden, şikâyetlerini dile getiren ve bu alanda girişimci olarak nitelenebilen bireylerden oluşmaktadırlar. Bu noktada katılım toplumsal farklılıkların ifade edildiği bir alan olarak değil, ortak çıkarlar kapsamında uzlaşmanın sağlanması gerektiği bir ortam olarak anlamlandırılması gerekmektedir (Akdoğan, 2008: 8).

Kent Konseyleri'nin 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun yerel yönetişime yönelik önemli bir düzenlemesi olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan yönetişim kavramının gelişmesi ve kendisine uygulama alanı bulabilmesi için çok geniş bir alandan üyesi bulunan sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve kent yönetimleri arasında doğrudan bir etkileşimin mevcut olması zorunludur. Bu etkileşimin somut şekli ise Kent Konseyleri olarak ortaya çıkmaktadır (Aygen, 2014: 223).

7. YEREL YÖNETİŞİM İLE KENT KONSEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yönetişim devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından meydana gelen çok aktörlü bir yönetim sürecini kurgulayan bir ilkedir. Bu noktada sivil toplum kuruluşları bireyi yönetsel sürece dâhil eden örgütlü bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetime dahil olmak veya diğer bir ifadeyle katılımın söz konusu olabilmesi için her şeyden önce bireylerin yönetim sürecinin nasıl işlediğini bilmesi gerekmektedir (Keskin vd., 2011: 308).

Yerel yönetişimden algılanan sonuç, bütüncül veya müşterek eylemlerin ve kamu hizmetlerinin yerel düzeyde yerel halk tarafından yönetilmesidir. Bu süreç aynı zamanda yönetimin yerel halka hesap verebilirliğini de içermektedir. Bununla birlikte yerel yönetişim kurullarıyla yönetilen bir sistemde halkın kendilerini yöneten sürece dâhil olması gerekliliğini de vurgulamaktadır (Olowu and Wunsch, 2004: 1-2, 5). Bu vurgunun yerel yönetişim ile Kent Konseyleri arasında var olan ilişkiyi gösterdiği açıktır.

Yerel yönetişim yönetsel bir model olarak değerlendirildiği takdirde farklı unsurların bir araya gelmesi sonucunda yeni bir yönetim algısının ortaya çıkartılması gerekliliğini de gündeme getirmektedir. Bu gündem devlet, yerel yönetimler (kent yönetimleri) ve sivil toplum kuruluşlarının ortaklaşa giriştikleri faaliyetler sonucunda belirlenmektedir. Bu çok aktörlü yapı yerel yönetişim modeli olarak algılanmakla birlikte, yerel yönetişimin uygulama aracı olarak Kent Konseyleri gündeme gelmektedir. Çünkü Kent Konseyleri yerel düzeyde katılımı sağlayan bir araç niteliğindedir. Yerel yönetişimin hedefinde de farklı unsurları yönetime dahil etme çabası olmasından dolayı Kent Konseyleri ile yerel yönetişim kavramı arasında doğrudan bir ilişki

bulunmaktadır (Erkul vd., 2013: 87). Nitekim bu ilişkiyi Kent Konseyi Yönetmeliği'nde yer alan tanım ile bütünleşmek de mümkündür (Keskin vd., 2011: 308).

Yerel düzeyde örgütlenen Kent Konseyleri, kent yönetimlerinde yerel demokrasinin geliştirilebilmesi için önemli görevler üstlenen yapılanmalardır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ve Kent Konseyi Yönetmeliği'nde belirtilen ifadeler dikkate alındığında, Kent Konseyleri'nin kent yönetimlerinde yerel demokratik yönetim ilkesinin uygulamaya geçirilebilmesi adına önemli görevler üstlendiği ifade edilebilmektedir. Kent Konseyleri kenti ilgilendiren hemen her konuda çok farklı aktörleri bir araya getirerek ortak bir aklın ortaya çıkmasında ve çözümsel sonuçların üretilmesinde eylemsel bir fonksiyon üstlenen ve yerel yönetim ilkesini kavramsal boyuttan işlevsel boyuta geçiren bir görev üstlenmektedirler (Keskin vd., 2011: 309).

Yerel kararların yerel halkın talep ve şikâyetleri doğrultusunda şekillendirilmesi kuşkusuz yerel demokrasinin sağlanabilmesi adına önem taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda ideal bir demokrasinin de yöntemini oluşturmaktadır. Kent halkının kent sorunlarını çözmek için bilgi ve birikimlerini yönetim sürecine aktarması düşüncesi her geçen gün daha fazla önem taşımaya başlamaktadır. Dolayısıyla "sorunları birlikte çözme iradesi" kent yönetimlerinin demokratik yapılar olarak algılanmasında işlevsel bir görev üstlenmektedir. Bu kapsamda yerel yönetimin özünde kent yönetimi ile kent halkı arasında etkileşimin gerçekleştirilmesi amacı yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle yerel düzeydeki paydaşlar arasındaki etkili iletişimi, ortaklık faaliyetlerini ve işbirliğini ifade eden yerel yönetim yerel düzeyde paylaşımcı politikaların belirlenmesinde kilit bir görev üstlenmektedir. Bu amaç kapsamında kent sorunlarına çözüm üretmek adına siyasi, ekonomik ve yönetsel iradenin, sivil toplum kuruluşlarının, vatandaşların ve diğer toplulukların ortaklaşa karar alabilmelerini olanaklı kılan sistemlerin geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu öngörünün somut şekli ise Kent Konseyleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent Konseyleri yerel yönetim ilkesinin etkin bir hale getirilebilmesi için işlevsel bir araç niteliğine sahiptir. Bu alanda önemli olan husus Kent Konseyleri'nin yönetim ve yerel yönetim ilkeleri kapsamında toplumun çeşitli kesimlerini "müzakereci" bir yapılanma içinde toplayabilmesidir. Aynı zamanda Kent Konseyleri yerel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için merkezi yönetim, kent yönetimleri, kent halkı ve sivil toplum kuruluşları arasında oluşturulabilecek iş birliği kapsamında yerel yönetime dayalı bir kalkınma politikasının meydana getirilebilmesi için faaliyet göstermektedirler (Özdemir, 2011: 32-33, 35-38).

8. KENT YÖNETİMLERİNDE ÇOK AKTÖRLÜ YÖNETİM MODELİ

Yönetimde yönetim anlayışının dünya genelinde yaygınlık kazanması ile birlikte yerel yönetim birimlerinde halkın karar alma sürecine aktif bir biçimde katılması düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu kapsamda hem yurt dışında hem de Türkiye'de yayımlanan ve halkın yönetime aktif bir biçimde katılmasının yollarının araştırıldığı bilimsel çalışmalarda farklı yöntemlerin denenmesi yönünde görüş birliğine varılmıştır. Ancak Türkiye'deki uygulamada halkın kent yönetimlerine aktif bir biçimde katılımını sağlayan kent konseyleri modelinin "neoliberal iktisadi anlayışı meşrulaştıran araçlar olmaktan" daha fazla anlam ifade etmediği yönünde fikir beyan edilebilmektedir (Akdoğan, 2008: 1).

Yönetim kapsamında değerlendirilebilecek "çok aktörlü yönetim" anlayışı yönetimin anlamlandırdığı ikinci araç konumundadır. Gerçekte çok aktör kavramı ile şekillendirilmeye çalışılan çerçevenin genel kapsamı devlet haricinde meydana gelen özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından meydana gelmektedir (Güler, 2009: 110).

Yönetime katılım devletin siyasal ve yönetsel alanlarda almış olduğu kararlara devlet haricinde yer alan unsurların ortak olması ve kendilerine kararları etkileyebilecek düzeyde faaliyet alanı yaratılması şeklinde tanımlanıyor ise yönetimin yönetsel bir model olarak katılımcı bir kimliğe sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Ancak yönetim kavramı ile kuramsal bir temele oturtulmaya çalışılan çok aktörlü yönetim anlayışının gerçekten demokratik bir yönetim modeli olup olmadığı sorulmaktadır (Güler, 2009: 113-114). Bu sorunun cevabı Kent Konseyleri başta olmak üzere diğer demokratik yönetim modellerinin işlevselliğini de vurgulaması açısından önem taşımaktadır.

Bu noktada "çok aktörlü yönetim modeli"nin demokratik bir model olduğunu ifade edebilmek için aktörlerin kimlerden meydana geldiğine bakmak gerekmektedir. Önemli olan aktörlerin hiç birisinin bir diğeri üzerinde baskı kurmasına izin vermeyecek bir yapılanmanın oluşturulmasıdır. Bunun için de aktörlerin kimlerden oluştuğunun ifade edilmesi gerekmektedir. Bu amaç kapsamında aktörler sıralamasında birinci sırada devlet yer alırken, ikinci sırada piyasanın ana unsuru olan özel sektör ve üçüncü sırada da sivil toplum kuruluşları yer almaktadır. Ancak sivil toplum kuruluşları denilince toplumun hangi kesiminin ifade edilmeye çalışıldığı net değildir. Sivil toplum kavramı toplumun her katmanında yer alan gençleri, yaşlıları, kadınları, çocukları,

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (49-62)

Volume: 4 Issue: 7 (49-62)

engellileri, köylüleri, doğaseverleri, işçileri, emeklileri, hekimleri vs. gibi yüzlerde grubu içine alan geniş bir alana ve anlama sahiptir. Bu geniş alanı sayarak bitirmek hem zahmetli hem de gereksiz bir uğraş olmaktan öte bilinmesi gereken gerçek, sivil toplum kavramının toplumun her bireyini ve her bireyin dâhil olduğu grubu içerdiğidir (Güler, 2009: 114).

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Kent Konseyleri'nin "sürdürülebilir kalkınma" ilkeleri kapsamında "yönetişim" ilkesini kent yönetimlerine uyarlamaya çalışan çok aktörlü bir yapılanma olduğunun vurgusu rahatlıkla yapılabilmektedir. Gerçekte Kent Konseyleri kent yönetiminde yönetişim ilkesinin ve çok aktörlülüğün uygulamaya geçirildiği bir model denemesidir. Bu model kent halkının kent yönetimine katılımını sağlamayı amaçlamaktadır (Göktürk, 2008: 2).

Kent Konseyleri'nin çalışma şekilleri her kentte farklılık göstermekle birlikte çok aktörlü yönetim hedefi kapsamında en önemli fonksiyonu kent yönetiminde "ortak akıl" oluşturulmasını sağlamaktır. Kent yönetiminde ortak akıl oluşturabilmek için ise kent sınırları içerisinde yaşayan her bireyin örgütlü ve bireysel olarak yönetimde söz sahibi olması gerekmektedir (Emrealp, 2005: 65).

9. KENT KONSEYLERİNİN KATILIM KONUSUNDA ELEŞTİREL DEĞERLENDİRMESİ

Katılım konusunda ortaya çıkan geniş literatür çoğunlukla katılımın olumlu yanlarını vurgulasa da katılımın olumsuz yanlarını inceleyen eleştirel yaklaşıma sahip çalışmalar da yok değildir. Günümüzde temsili demokrasiden uzaklaşarak vatandaşların yönetime doğrudan katılımını sağlayan ve vatandaşları birer politika belirleyicisi konumuna yükselten katılım mekanizmalarının işleyiş süreçleri soru işaretleri ile doludur. Bu soru işaretlerini gündeme getiren görüşler çoğunlukla katılımcı mekanizmaların çıkmazları üzerine yoğunlaşmaktadırlar (Demirci, 2010: 22-25).

Kent yönetimlerinde katılımcı yönetim modelini temsil eden Kent Konseyleri işleyiş süreçleri bakımından tamamen kusursuz bir yapılanma değildir. Bu yapılanmada da çok sayıda sorun ortaya çıkmaktadır. Kent yönetimlerinin yöneticileri ile yönetime katılmak isteyen vatandaşlar arasında katılım düzeyi ve miktarı konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü yöneticiler ile vatandaş arasında yönetime katılım konusunda algı farklılıkları bulunmaktadır. Vatandaş kendisini ilgilendiren konular hakkında fikir beyan etmek, şikâyetlerini dile getirmek, kendisine zarar verebileceğini düşündüğü kararların uygulamaya geçirilmesine engel olmak ve gerekli gördüğü yerde yönetime danışmak amacıyla yönetimde söz sahibi olmak isterken, yöneticiler mevcut durumun devam ettirilebilmesi için vatandaşların kendilerine destek vermelerini beklemektedirler. Dolayısıyla bu durumun devam ettiği sürece yerel düzeyde yönetime katılım yalnızca yetkili birimlere ve kişilere ulaşma imkânı olan vatandaşlar ile sınırlı olacaktır. Böylece çok aktörlü yönetim modeli anlayışı uygulamaya geçirilemeyecektir. Bununla birlikte kabul etmek gerekir ki kent halkının tamamını yönetim sürecine doğrudan dâhil etmenin imkânı bulunmamaktadır. Temsili demokrasi bu noktada işlevsel bir araç niteliği kazanmaktadır. Bu gerçek ile hareket edildiği takdirde Kent Konseyleri'nde halkın tamamının yer alamayacağı bilincine ulaşmak gerekmektedir. Ancak böyle bir durumda da Kent Konseyleri'nde kimin veya kimlerin yer alacağı ve bu unsurların hangi ölçütler kapsamında belirleneceği sorunsalı gündeme gelmektedir. Yönetime doğrudan katılma konusunda adaletin nasıl sağlanacağı sorunsalı da çözüme kavuşturulması gerekenler arasında yer almaktadır. Bu noktada şu gerçek de ifade edilmesi gerekir ki vatandaşların tamamının yönetime doğrudan katılabilecek bilgi ve bilince sahip olmadıklarıdır. Bu sorunu aşmak için ise öncelikle vatandaşa eğitim vermek gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kabul edilmesi gereken bir diğer gerçek ise vatandaşların kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen soyut meseleler hakkında yönetime katılma konusunda isteksizce davranmalarıdır. Aynı zamanda yönetimde çok fazla kişinin söz sahibi olması herhangi bir konuda uzlaşma sağlanmasını da güçleştirmektedir. Karar alıcılar arasında çok fazla sayıda bireyin olması karar sürecine yapılacak katkıyı sorgulamaya açmaktadır. Bir diğer sıkıntı ise Kent Konseyleri'nde yer alamayan "gençler, işsizler, yoksullar, engelliler ve yeni göçmenler" gibi grupların söz hakkının kimler tarafından üstlenileceği sorunsalıdır. Yönetime katılım konusunda teknik bilgi isteyen meselelerin çözüme kavuşturulması veya karar alınması aşamasında uzman kişiler ile ilgili konu hakkında hiçbir bilgisi olmayan vatandaşların karşılıklı olarak ve sonucunda nereye varılacağı bilinmeden girilen tartışmaların yaşandığı bir ortamın varlığı Kent Konseyleri'nin toplumun her kesimine kucak açan yapısını sorgulamaya açmaktadır (Deniz, 2013: 399-400).

Yönetime çok fazla aktörün katılımı karar almayı zorlaştırabileceği gibi siyasi çatışmaların yaşanmasına da sebebiyet verebilecektir. Bu çatışmalar siyasi istikrarı bozucu etkileri ile toplumsal huzursuzluğun kaynağını da meydana getirmektedirler. Çünkü her birey birbirinden farklı özelliklere, düşüncelere ve ideolojilere sahip olduğundan, çok fazla bireyin yalnızca bir mesele üzerinde uzlaşma durumunun olasılığı oldukça düşüktür. Bu

durum ise karar alamama sorununu ortaya çıkartmaktadır. Bununla birlikte yönetime katılma olanağı bulan vatandaş denetim sürecinden ve sonuçlarından muafır. Alınan ve uygulanan bir kararın herhangi bir olumsuz sonucunda yönetime katılan halkın kendisinden değil, kararı uygulayan resmi yöneticilerden hesap sorulmaktadır. Bu da karar alırken fikir beyan eden, ancak olumsuz bir sonuç ortaya çıktığında kendisinden hesap sorulamayan katılımcıların yönetime katılmasının gerekliliğini ve gerçekliğini sorgulamaya açmaktadır (Demirci, 2010: 28-29).

Bununla birlikte Kent Konseyleri'nde temsilcilik görevi üstlenen sivil toplum kuruluşlarının hangi ölçütler dikkate alınarak davet edildiği belirsiz bir konuyu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bir genelleme yapılacak olunursa Kent Konseyi Yönetmeliği'nde belirtilen katılımcılar listesinin hangi ölçütler dikkate alınarak konseylerde katılımcı kimliğine kavuştuğunun ölçütlerinin açıkça ifade edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Kent Konseyleri'nin kentte yaşayan bütün bir halkı homojen bir biçimde temsil ettiğini ifade etmek oldukça zor olmaktadır (Akdoğan, 2008: 9).

10. SONUÇ

Kent Konseyleri, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesinde ifade edildiği şekliyle "kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye" çalışan, kent yaşamının katılımcı boyutunun geliştirilmesi, kentte hukuk ilkesinin korunması ve yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi hedeflerini yerel yönetim ilkesi kapsamında kurgulayan katılımcı bir yönetim modeli aracıdır.

Kent Konseyleri yerel düzeyde kent yönetimlerinin hedeflerinin belirlenmesinde ve yönetime yol gösterilmesinde "ortak aklın" bir sonucu olarak ortaya çıkmış "çok aktörlü" yönetsel bir modeldir. Aynı zamanda yerel düzeyde yaşanan sorunların çözümünde hemşehrilik bilincini oluşturarak alınan kararların benimsenmesini sağlayan ve "bu benim kararım, sorumlulukta da ortağım" düşüncesini oluşturan demokratik yapılanmalardır. Dolayısıyla bu anlamda Kent Konseyleri düşünce üreten, tartışan ve ortak bir sonuca varan yapılanma modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent Konseylerinde çok rahatlıkla hayat bulabilecek yönetim formatı, yönetsel düzeyde alınan kararlara devletin yanında özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da katılımını öngören çok aktörlü bir yönetim ilkesidir. Dolayısıyla yerel yönetişimin, kamu yönetiminde yönetim sürecinin yerel yönetimler ekseninde sürdürülmesi olduğu görülmektedir.

Yerel demokrasinin yerel yönetişim ilkesi kapsamında gelişebilmesi için Kent Konseyleri önemli görevler üstlenmektedirler. Dolayısıyla yönetime katılımın, yerel demokrasinin ve yönetişimin ortak hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için Kent Konseylerinin varlıkları gereklidir. Bu ortak hedefler yerel düzeyde katılımı ve iyi yönetimi sağlamak, halkın yönetime karşı yabancılaşmasının önüne geçebilmek, alınan kararların ortak bir aklın ürünü olmasını sağlamak, yönetimin halk tabanında denetlenmesini garanti altına almak ve halkı yönetim ile bütünleştirmek kapsamında şekillenmektedir.

Kent Konseylerinin temel amacı yerel düzeyde katılımcılığı geliştirmek, demokrasinin düşünsel boyutundan uygulayıcı konumuna geçiş yapmasını sağlamak, sivil toplum kuruluşlarını karar alma aşamalarına en kolay bir biçimde dâhil etmek ve özel sektör, devlet ve sivil toplum üçgeninde yer alabilecek bir yönetim anlayışını kurgulayarak yerel yönetişimi etkin bir hale getirmektir. Farklı bir anlatım ile Kent Konseyleri devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan çok aktörlü yönetim modelini yerel düzeyde aktif hale getirerek ortak bir aklı meydana getirmeyi ve yönetimi tavandan tabana indirmeyi amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla yerel yönetişimin ruhunu oluşturan çok aktörlü yönetim kurgusu Kent Konseyleri ile hayata geçirilebilmektedir. Böylece yerel yönetişimin somut halinin Kent Konseyleri olduğu ifade edilebilmektedir.

Bu yönüyle katılımcı bir yönetim unsuru olarak Kent Konseylerinin, yerel düzeyde yerel yönetişim ilkesine dayalı bir yönetim modelini ve kalkınma politikasını merkezi yönetim, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve yerel halk arasında oluşturulacak ortaklık sonucunda meydana getirmeyi amaçladığı görülmektedir.

Türkiye'de belediye örgütlenmesi altında anılan kent yönetimleri, halkın günlük olarak ihtiyaç duyduğu kentsel hizmetleri (mahalli müşterek ihtiyaçlar) sunan yönetsel birimlerdir. Ancak kent yönetimlerini yalnızca çöp toplamak, kanalizasyon açmak, park ve bahçe yapmak gibi rutin işler ile uğraşan yönetsel birimler olarak algılamak eksikliklerdir. Aksi takdirde kent yönetimlerinin ifade ettiği anlam daraltılmış olacaktır. Kent

yönetimleri bireylerin yönetime doğrudan katılabileceği yönetsel birimlerdir. Dolayısıyla ulusal düzeyde uygulanması imkânsız olan doğrudan demokrasinin kent yönetimleri sayesinde yerel düzeyde uygulanabilmesi uzak bir ihtimal değildir.

Bu hayal olmayan gerçek kapsamında dünya, eskisine göre her alanda büyük bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim teknoloji, sağlık, eğitim, ulaşım vs. alanlarında olduğu gibi yönetim alanında da ortaya çıkmaktadır. Günümüzde artık tek boyutlu klasik yönetim anlayışı yerini çok boyutlu veya çok aktörlü yönetim modeline bırakmıştır. Bu olgu yönetişim kavramı ile gerçeklik kazanmaktadır. Yönetişim, yönetimde çok aktörlülüğü ifade eden bir kavramdır. Bu kavram devlet, piyasa ve birey üçgeninde yer alan ve doğrudan katılımcılığın uygulamaya geçirilmesini öngören bir düşün sonucunda ortaya çıkmıştır. Çünkü artık bireyler de yönetimde doğrudan söz sahibi olmak istemektedirler. Yönetimde “ben de varım” düşüncesi yönetişim kavramının özünde yer almaktadır. Bununla birlikte yönetişim demokrasi ile doğrudan bağlantılı bir kavramdır. Demokrasinin “halkın kendi kendisini yönetmesi” anlayışı kapsamında çerçevelendirilmesi sonucunda yönetişim çok aktörlü yapısı ile demokrasiye destek vermektedir. Kanımızca soyut bir gerçek olan demokrasi yönetişim ilkesi ile somut bir degere dönüşürülmeye çalışılmaktadır.

Demokrasi ulusal düzeyde uygulanmakla birlikte yerel seviyeye indirilmesi sonucunda daha işlevsel bir hale gelmektedir. Demokrasinin yerel düzeyde uygulandığı şekline de yerel demokrasi adı verilmektedir. Gerçekte yerel demokrasi ile yönetişim ve yerel yönetim kavramları birbirlerini tamamlamaktadırlar. Zira yerel demokrasinin soyut biçimi yönetişim ve yerel yönetişim kavramları ile kurgulanmaktadır.

Kent Konseyleri de bu noktada demokrasi ve yönetişim kavramlarının kent yönetiminde uygulamaya geçirilmesi adına aracı bir kimliğe sahiptir. Kent Konseyleri çok aktörlü yapısı ile bireylerin yönetimde doğrudan söz sahibi olabilmeleri adına etkili bir yapılanmadır. Ancak Kent Konseyleri de temsil konusunda bir takım eksikliklere sahiptir. Her şeyden önce Kent Konseyleri'nin toplantılarına katılımın gerçek anlamda sağlanıp sağlanmadığı tartışmalıdır. Bununla birlikte Kent Konseyi Yönetmeliği'nde geçen katılımcı listesinin hangi ölçütler dikkate alınarak toplantılara davet edildiği veya bu katılımcıların hepsinin konseyde yer alıp almadığı önemli bir tartışma konusu haline gelmektedir.

Bazı sıkıntılara rağmen Kent Konseyleri yönetimin tavandan tabana indirilmesi aşamasında oldukça etkili yapılanmalardır. Ancak bu yapılanmanın daha işlevsel bir hale getirilebilmesi için Kent Konseyleri'nin katılım profilini genişletmek ve katılımcılığı arttırmak gerekmektedir. Konsey toplantılarına mutlaka örgütlü katılımın olmasını beklememek gerekmektedir. Kent halkından olan bir genç, bir öğrenci, ev hanımı ve engelli bir vatandaşın da konseyde yer almasının sağlanması gerekmektedir. Bunun için de kent halkına Kent Konseyleri hakkında bilgi vermek ve kent yönetimi hakkında bir fikri, önerisi veya şikâyeti olan herkesin toplantılara katılabileceği ve katılması gerektiğinin bilgilendirilmesi gerekmektedir. Zira katılım ancak bilgilendirilmiş toplumlar için söz konusudur.

Demokrasi yerel düzeyde yalnızca halkın katılımının olduğu bir ortamda gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte demokrasinin ve yönetişimin ilkesinin uygulamaya geçirilebilmesi için kent halkının tamamının yönetimde söz hakkına sahip olduğunun bilincine varılması gerekmektedir. Aksi takdirde Kent Konseyleri'nde yalnızca önceden belirlenmiş ve her defasında aynı kişilerden oluşan bir toplantı düzeni Kent Konseyleri'nin hedeflerine ulaşmasını imkânsız kılacaktır. Böyle bir durumda bu yapılanmaların Kent Konseyleri olarak değil, yönetimin hiyerarşisi içerisinde yer alan sıradan kurullar olarak adlandırılması daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Şenol (2003), “Yerel Düzeyde Yönetime Katılım ve Yerel Yönetim Sürecindeki İşlevleri Açısından “Yerel Gündem 21”: Malatya Belediyesi Yerel Gündem 21 Örneği”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 12, (1), Ocak, ss. 45-63.
- AKDOĞAN, A. Argun (2008), “Yeni Yerel Yönetim Yasalarında Katılım”, **YAYED Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği**, DOSYA-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Aralık, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, ss. 1-16 [Erişim Adresi: <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-23.pdf>, Erişim Tarihi: 04.02.2015].
- AYGEN, Murat (2014), “Kent Konseylerinin Kent Yönetimine Katkıları Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Örneği”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 29, pp. 217-236.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (49-62)

Volume: 4 Issue: 7 (49-62)

- BOZKURT, Yavuz (2014), “Yerel Demokrasi Aracı Olarak Türkiye’de Kent Konseyleri: Yapı, İşleyiş ve Sorunlar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 40, Nisan, ss. 229-240.
- ÇETİNKAYA, Özhan ve KORLU, Rükân Kutlu (2012), “Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü”, **Maliye Dergisi**, 163, Temmuz-Aralık, ss. 95-117.
- ÇİTÇİ, Oya (1996), “Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 5, (6), Kasım, ss. 5-14.
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif (2003), “Dünyada Yerel Yönetimlerin Değişen Rolü ve Yeni Kimliği”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 12, (3), Temmuz, ss. 5-21.
- DEMİRCİ, Mustafa (2010), “Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 19, (1), Ocak, ss. 21-46.
- DENİZ, Taşkın (2013), “Kentleşme, Yerel Gündem 21 ve Kent Konseyleri”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8, (12), Fall 2013, pp. 391-402.
- EMREALP, Sadun (2005), “Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı”, Yerel Gündem 21 Programı, **IULA-EMME Yayını**, İstanbul.
- ERKUL, Hüseyin; Tan Baykal ve Hüseyin Kara (2013), “Kent Konseylerinin Sorunları Üzerine Bir İnceleme: Çanakkale Kent Konseyi Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10, (22), ss. 85-105.
- GÖKTÜRK, Atilla, (2008), "Bugün Geline Yerde Kent Konseyleri ve Yerel Gündem 21", DOSYA-08: Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64, Aralık, **Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını**, ss. 1-15, [Erişim Adresi: <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-25.pdf>, Erişim Tarihi: 04.02.2015].
- GÖRMEZ, Kemal ve Harika Uçar Altınışik (2011), “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri”, Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, **Kent Konseyleri Sempozyumu**, 6-7 Mayıs 2011, ss. 30-50, Bursa.
- GÖRMEZ, Kemal (1997), **Yerel Demokrasi ve Türkiye**, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.
- GÖYMEN, Korel (2010), **Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma**, İstanbul: Boyut Yayın Grubu (Yayınları).
- GÜLER, Birgül Ayman (2009), “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis Dergisi**, 9, Düzenlemeden Yeniden Düzenlemeye: Türkiye’de Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Devletin Değişen Rolü, Kış – Bahar, ss. 93-116.
- KAYPAK, Şafak (2011), “Katılımcı Yönetim Mekanizması Olarak Kent Konseyleri”, Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, **Kent Konseyleri Sempozyumu**, 6-7 Mayıs 2011, ss. 133-157, Bursa.
- KAYPAK, Şafak (2012), “Yerel Yönetimlerde Katılımcı/Müzakereci Demokrasi Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 8, (17), ss. 171-196.
- Kent Konseyi Yönetmeliği, [Erişim Sitesi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061008-5.htm>, Erişim Tarihi: 31.01.2015].
- Kent Konseyi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, [Erişim Sitesi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090606-9.htm>, Erişim Tarihi: 31.01.2015].
- KESKİN, Enes Battal; Neslişah H. Erbey Kuşku; Yıldız Odaman Cindoruk ve Yasemin Tatlı (2011), “Kent Konseylerinin Yerel Demokratik Yönetişim Mekanizması İşlevinin Değerlendirilmesi”, Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, **Kent Konseyleri Sempozyumu**, 6-7 Mayıs 2011, ss. 306-322, Bursa.
- KOÇAK, Hüseyin (2009), “Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Yerel Demokrasi ve Kentsel Yaşam”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009/2, 10, ss. 133-142.
- LAMBA, Mustafa (2012), “Yerel Yönetişimde Farkındalık: Antalya İli Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17, (1), ss. 495-509.

Bahar-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (49-62)

Spring-2015

Volume: 4 Issue: 7 (49-62)

OLOWU, Dele and WUNSCH, James Stevenson (2004), **Local Governance in Africa: The Challenges of Democratic Decentralization**, The United States of America, Colorado: Lynne Rienner Publishers.

ÖZDEMİR, Ali Tamer (2011), “Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri”, **Sayıştay Dergisi**, 83, Ekim-Aralık, ss. 31-56.

ÖZER, M. Akif (2006), “Yönetişim Üzerine Notlar”, **Sayıştay Dergisi**, 63, Ekim-Aralık, ss. 59-89.

PALABIYIK, Hamit (2004), “Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, 37, (1), Mart, ss. 63-85.

PEKTAŞ, Ethem Kadri ve Fehmi Akın (2010), “Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak “Katılım Hakkı” ve Türkiye”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12, (2), ss. 23-49.

URAL, Şafak (1999), “Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 40, (1), ss. 451-459.

YAVAŞ, Hikmet ve Konur Alp Demir (2014). “Kent Yönetimlerinde Siyasal Katılım ve Temsiliyet Sorunu: Belediye Meclislerinin Etkililiği Üzerine Kuramsal Bir Tartışma”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7, (34), ss. 890-904.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, [Erişim Sitesi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, Erişim Tarihi: 31.01.2015].

FINANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİ VE DAVRANIŞLARI: GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖNLİSANS ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Alper Veli ÇAM¹

Abdulkadir BARUT²

ÖZET

Finansal okuryazarlık, bireylerin paranın kullanımı ve yönetimi konusunda temel bilgi ve beceri sağlayan yeterlilik düzeyini ifade etmektedir. Finansal açıdan yeterlilik önemli bir kavramdır. Zira bireyin vereceği kararları doğrudan ya da dolaylı etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, üniversite öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini ve davranışlarını tespit etmektir. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda Gümüşhane Üniversitesi önlisans programlarında kayıtlı öğrencilere anket uygulanmıştır. Çalışmada çoklu regresyon analizi kullanılmış ve üç adet model oluşturulmuştur. Çalışmada özellikle parayı harcama ve yönetme başarısını etkileyen unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin finansal okuryazar olmadıkları ve temel finansal kavramlar hakkında çok az bilgiye sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Bireysel Finansman, Davranışsal Finans, Çoklu Regresyon Yöntemi.

Jel Kodu: D14.

FINANCIAL LITERACY LEVELS AND BEHAVIOR: A RESEARCH ON GUMUSHANE UNIVERSITY ASSOCIATE STUDENTS

ABSTRACT

Financial literacy refers to the level of proficiency of individuals that provides basic knowledge and skills in the use and management of money. Proficiency is an important concept in terms of finance. Because it can affect either directly or indirectly the financial decisions of individuals. The main purpose of this study was to determine the level of financial literacy and behavior of university students. Survey method was used as data collection tool. Survey was applied to students who registered in Gumushane University associate degree programs, in accordance with the designated purpose. Multiple regression analysis used in this study and three model has been developed. In this study, especially was tried to determine the factors affecting the success of spending and managing of money. The result of this study, we observe that student have little information about basic financial concepts and furthermore students' financial literacy levels are low.

Keywords: Financial Literacy, Personal Finance, Behavioral Finance, Multiple Regression Methods.

Jel Code: D14.

1. GİRİŞ

Günümüzde gerek bireylerin gerekse işletmelerin aldıkları ya da alacakları finansal kararlara etki eden bireyler, kurumlar veya tecrübeler bulunmaktadır. Finansal danışmanlar, yatırım uzmanları, yorumlar, yönlendirmeler gibi birçok unsur alınacak finansal kararlara etki etmektedir. Özellikle gelir düzeylerinin artması finansal enstrümanların çoğalması ve karmaşık hale gelmesi, bireylerin kararları kendi başlarına vermelerinde engel teşkil edebilmektedir. Bireylerin temel düzeyde finansal kavramları bilmesi, alacakları finansal kararlardaki başarıyı da etkileyecektir. Bu sebeple literatüre “finansal okuryazarlık” düzeyi olarak giren kavramın önemi arttırmaktadır.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, alpercam@gumushane.edu.tr

² Öğr. Gör., Harran Üniversitesi, Siverek Meslek Yüksekokulu, kadirbarut@harran.edu.tr

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (63-72)

Volume: 4 Issue: 7 (63-72)

Finansal okuryazarlığın birbirine benzer birçok tanımı yapılmıştır. Finansal okuryazarlık basit tanımıyla finansal bilgi düzeyini (Hilgert ve Hogart, 2003: 310) ifade etmektedir. Bugüne kadar yapılmış temel tanımlar incelendiğinde ise finansal okuryazarlık geniş olarak bireylerin gelirlerini, birikimlerini, harcamalarını, borçlarını, yatırımları ve bütçelerini yönetebilmek için kararlar alma yeteneği (Moore, 2003: 4; Mandell, 2007: 164; Lusardi ve Mitchell, 2007: 206) şeklinde tanımlanmıştır. Finansal okuryazarlık belirli bir döneme ait bilgi birikimi değil, çocukluktan emekliliğe kadar bireylerin finansal bilgi düzeyini ifade eden bir süreçtir. Bireylerin, finansal kararlar almadan önce temel finansal bilgileri öğrenmeleri, verecekleri kararların çıktıkları ile ilişkilidir. Bu noktada bireyin ne kadar finansal okuryazar olduğu önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmalar genel manada incelendiğinde bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu ve sahip oldukları finansal bilgileri kendilerine yeterli gördükleri ortaya çıkmaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de finansal okuryazarlık farkındalığı ortaya koymak için kurumların faaliyetleri bulunmaktadır. Ancak birkaç özel teşebbüsün yanında sonuç verici çalışmalar yapılmamaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; öğrencilerin finansal okuryazarlık durumunu tespit etmek, davranışlarını ortaya çıkarmak ve yapılabilecek faaliyetlere ilişkin somut öneriler geliştirmektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Danes ve Hira (1987), Iowa State Üniversitesinde 323 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemek için kredi kartı, sigorta, bireysel krediler gibi temel bilgileri test etmişlerdir. Araştırma sonucunda erkeklerin bayanlara oranla daha fazla bilgiye sahip oldukları ve finansal okuryazarlığın üst sınıflarda daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Markovich ve DeVaney (1997), 236 lisans öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin finansal bilgilerinin finansal davranışları üzerindeki etkisini tespit edememişlerdir. Ancak çalışmada erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre daha fazla finansal bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Hogart (2002), ABD’deki yetişkinlerin finansal okuryazarlık durumunu 28 soruluk true/false testi ile belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda daha düşük eğitimli ve daha düşük gelirli yetişkinlerin daha az finansal bilgiye sahip olduklarını tespit etmiştir.

Chen ve Volpe (2002), çalışmalarında kişilerin finansal okuryazarlığını incelemek için 924 üniversite öğrencisine anket uygulamışlardır. Çalışma sonucunda finansal okuryazarlık konusunda kadınların genellikle daha az bilgiye sahip olduğu ve az bilgili öğrencilerin yanlış görüş, tutum ve yanlış kararlar eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Beal ve Delpachitra (2002), Avustralyalı öğrencilerin finansal okuryazarlığını ölçtükleri çalışmalarında, öğrencilerin finansal konularda becerikli ve bilgili olmadıklarını tespit etmişlerdir. Bunun yanında gelir düzeyi yüksek ve iş deneye mi sahibi olan öğrencilerin diğer öğrencilere oranla finansal okuryazarlık skorlarının yüksek olduğu tespit etmişlerdir.

Volpe ve diğ. (2002), çalışmalarında online yatırımcıların, yatırım okuryazarlık derecesini incelemişlerdir. Çalışmada, yatırımcıların yaş, eğitim, deneyim ve cinsiyetlerine göre farklı yatırım okuryazarlık derecelerine sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Bunun yanında bayan yatırımcıların, erkek yatırımcılara göre daha az bilgiye sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Worthington (2006), yetişkinlerin finansal okuryazarlıklarını belirlemek için logit regresyon modelini kullanmıştır. Çalışma sonunda finansal okuryazarlık çiftlik sahipleri, çalışanlar ve 50-60 yaş grubunda yüksek, çalışmayanlar, bayanlar ve İngilizce bilmeyenlerde düşük çıkmıştır.

Lusardi ve Mitchell (2007), çalışmalarında bireylerin gelecek ile ilgili emeklilik planlamaları ve finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi araştırmak için çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda finansal okuryazarlığı yüksek olan kişilerin emeklilik planlamaları için yeterli bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir.

Lusardi (2008), ABD’de farklı demografik özellikteki bireylerin finansal okuryazarlığını ölçmeye yönelik yaptığı çalışmada, Afro-amerikan, İspanyollar ve kadınların finansal okuryazarlığının düşük seviyelerde olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanında, emeklilik, borsaya katılım eksikliği ve uygun olmayan koşullarda borçlanma davranışı, planlamada başarısızlık gibi tüm temel finansal kavramların eksik olmasında düşük eğitim seviyesinin etkili olabileceği ileri sürmüştür.

Cole vd. (2008), Hindistan ve Endonezya'daki finansal okuryazarlık derecesini ölçtükleri çalışmada, finansal okuryazarlık ile finansal davranışlar arasında önemli bir ilişki olduğunu ve finansal okuryazarlığın hane halkının finansal davranışları açısından önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Al-Tamimi ve Kalli (2009), yaptıkları çalışmada UAE'deki yatırımcıların finansal okuryazarlığının olması gereken düzeyden son derece düşük olduğunu belirlemişlerdir.

Pahnke ve Honekamp (2010), yaptıkları çalışmada Almanya'da yaşayan insanların, finansal okuryazarlığının özel emeklilik hükümleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda ortalamanın üstünde geliri olan hanelerin emeklilik planlaması yaptığı ve finansal okuryazarlığın emeklilik planlaması üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Jorgensen ve Savla (2010), genç yetişkinlerin finansal okuryazarlığını ölçmeye yönelik yapılan çalışmada, genç yetişkinlerin finansal okuryazarlığında ebeveynlerin etkisi araştırılmıştır. Üniversite Öğrenci 420 kişi üzerinde yapılan anket sonucunda finansal Okuryazarlıkta ebeveyn etkisi, finansal tutum üzerinde orta önemli bir etkisi olduğu ancak, finansal bilgi üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Roj vd. (2011), bireylerin finansal okuryazarlığı ölçmek ve borsa katılımı ile ilişkisini inceledikleri çalışma sonucunda, katılımcıların çoğunluğu temel finansal bilgileri; bileşik faiz, enflasyon ve paranın zaman değeri kavramlarını bildikleri tespit etmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların bu temel kavramların ötesinde; tahvil ve hisse senetleri, tahvil fiyatları ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi ve risk ile çeşitlendirme temelleri arasındaki ilişkiyi bilmedikleri tespit edilmiştir.

Temizel ve Bayram (2011), çalışmalarında İktisadi ve İdari Bilimler öğrencilerinin temel düzeyde finansal okuryazarlık seviyesi belirlenmeye çalıştıkları çalışmalarında; öğrencilerin finansal durumlarını yönetmede kendilerini olduğundan daha başarılı olarak algıladıkları görülmüştür.

Almenberg ve Soderbergh (2011) finansal okuryazarlık ve İsveçli yetişkinlerin emeklilik planlaması arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, finansal okuryazarlık düzeyinin yaşlılar, kadınlar, düşük eğitimliler ve düşük gelirlilerde düşük çıkmıştır.

Klapper vd. (2013) Rusya'da, finansal kriz döneminde düşük düzeydeki finansal okuryazarlığın etkilerini ortaya koymak için yaptıkları çalışmalarında; borçlanma oranlarının hızlı bir şekilde yükseldiği bir ortamda bile katılımcıların sadece %41'inin bileşik faiz kavramını bildiklerini, %46'sının enflasyonla ilgili basit bir soruyu cevaplayabildikleri görülmüştür.

Duca ve Kumar (2014), ABD 'de hane halkları üzerinde yaptıkları çalışmalarında konut kredi kullanımı ve finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre finansal okuryazarlık düzeyi düşük hanelerin konut kredisinden vazgeçtiklerini tespit etmişlerdir.

Ergün vd. (2014), çalışmalarında öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ve finansal okuryazarlığın demografik özellikler ile ilişkili olup olmadığını anket yöntemi ile tespit etmeye çalıştıkları çalışmada; öğrencilerin yalnızca temel düzeyde finansal okuryazar olduklarını belirlemişlerdir. Bunun yanında öğrencilerin temel enflasyon bilgilerinin cinsiyetlerine, öğretim şekillerine ve ortalama aylık hane gelirlerine göre; borsanın temel işlevi bilgilerinin cinsiyetlerine göre değiştiği tespit etmişlerdir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel amacı; önlisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemek ve finansal davranışlarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda Gümüşhane Üniversitesi'nde önlisans düzeyinde kayıtlı 4070 öğrenciden faal olarak eğitimini sürdüren 3520 öğrenci araştırmanın ana kümesini oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmadaki Değişkenlerin Tanıtılması ve Analiz Yöntemi

Çalışmada oluşturulan modellerde kullanılan değişkenler bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Birinci modelde, bağımlı değişken olarak parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı (y_{it} (I)) kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise; kredi kartının taksit imkanı sağlaması (X_a), kredi kartının para taşıma gereksinimini ortadan kaldırması (X_b), kredi kartının geç ödeme imkanı sağlaması (X_c), kredi

kartının kampanya özelliklerinin kullanılması (X_d) ve kredi kartı kullanımının prestij sağlamsı (X_e) kullanılmıştır.

İkinci modelde, bağımlı değişken olarak aylık bütçe uygulaması (y_{it} (2)) kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise; basit faiz kavramı hakkındaki bilgi düzeyi (X_1), bileşik faiz kavramı hakkındaki bilgi düzeyi (X_2), enflasyon kavramı hakkındaki bilgi düzeyi (X_3), paranın zaman değeri kavramı hakkındaki bilgi düzeyi (X_4) ve reel faiz hakkındaki bilgi düzeyi (X_5) kullanılmıştır.

Üçüncü modelde, bağımlı değişken olarak parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı (y_{it} (3)) kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise 2. Modeldeki bağımsız değişkenler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan modeller aşağıdaki gibidir.

Model 1

$$y_{it} (1) = \alpha_{it} + \beta_1 X_a + \beta_2 X_b + \beta_3 X_c + \beta_4 X_d + \beta_5 X_e + \lambda_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Model 2

$$y_{it} (2) = \alpha_{it} + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \lambda_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Model 3

$$y_{it} (3) = \alpha_{it} + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \lambda_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Araştırmada kullanılan veriler anket yoluyla elde edilmiştir ve sadece önlisans öğrencilerine uygulanmıştır. Örneklem hacmi 0,05 anlamlılık düzeyine tekabül eden $z=1.96$, $d(\text{duyarlılık})=0,05$ ve p ile $q=0,5$ alındığında uygun örneklem kütlesi 384 olarak hesaplanmıştır. Anket tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 400 öğrenciyi yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır. Eksik ve hatalı olanlar elenerek 391 adedi dikkate alınmıştır. Çalışma 1-20 Ocak 2015 tarihinde uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Soruların birinci bölümü öğrencilerin demografik özelliklerini kapsayan 20 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise öğrencilerin finansal okuryazarlık durumlarını belirlemek ve ilgili düşüncelerini ölçmek amacıyla 28 sorudan oluşturulmuştur. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel analizler ile çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır.

Modellere dahil edilen değişkenlere uygulanan güvenilirlik testinin Cronbach's Alpha değeri 0,7635 olarak bulunmuştur. Değer 0,70 den yüksek olduğu için ölçeğin güvenilir olduğu anlaşılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Tablo 1'de görüldüğü gibi katılımcıların % 28,2'si erkek, % 71,8'i ise kadındır. Katılımcılar ağırlıklı olarak 19-22 yaş grubundandır. Gelir durumu açısından bakıldığında ise katılımcıların % 60,2 gibi büyük bir kısmı 300 TL ve altında gelire sahiptir. Yine bu katılımcıların % 56,4'ü aylık 200 TL ve altında harcama yaparken, % 26,6'sı 201-400 TL arasında harcama gerçekleştirmektedir. Ayrıca öğrencilerin % 61,4'ü aylık bütçe kullanırken, öğrencilerin yalnızca % 22,9'u parayı yönetmede kendilerini başarılı görmekte-dirler.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
Erkek	90	28,2	300 TL ve altı	192	60,2
Kadın	229	71,8	301 – 500 TL	106	33,2
Yaş			501 – 750 TL	12	3,8
17-18	66	20,7	751 – 1000 TL	7	2,2
19-20	133	41,7	1001 TL ve üzeri	2	0,6
21-22	98	30,7	Aylık Harcama Tutarı		
23-24	19	6,0	200 TL ve altı	180	56,4
25 ve üzeri	3	0,9	201 – 400 TL	85	26,6

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri (Devamı)

Sınıf			401 – 600 TL	45	14,1
1. Sınıf	160	50,2	601 – 800 TL	3	0,9
2. Sınıf	159	49,8	801 TL ve üzeri	6	1,9
Aylık Bütçe Kullanımı			Parayı Yönetme Başarısı		
Evet	196	61,4	Başarısızım	25	7,8
Hayır	123	38,6	Orta düzeyde başarılıyım	221	69,3
			Başarılıyım	73	22,9
Toplam Gözlem Sayısı: 319					

4.2. Değişkenlere Ait Ortalama ve Standart Sapmalar

Araştırmada kullanılan değişkenlere ait ortalamalar ile standart sapmalar aşağıda verilmiştir. Temel finansal okuryazarlık düzeyine ait ortalama ve standart sapmalar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Temel Finansal Okuryazarlık Düzeyine Ait Ortalama ve Standart Sapmalar

Kavramlar Hakkında Bilgi Düzeyi	1(%)	2(%)	3(%)	Ortalama	Standart Sapma
“Basit faiz”	23,5	35,4	41,1	2,1755	0,78541
“Bileşik faiz”	21,9	27,0	51,1	2,3856	1,89801
“Enflasyon”	27,3	24,8	47,9	2,2100	0,84847
“Paranın zaman değeri”	32,0	25,1	42,9	2,1097	0,85994
“Reel faiz”	22,9	26,3	50,8	2,2790	0,81296
1- Bilmiyorum 2- Duydum ama ayrıntısını bilmiyorum 3- Bilmiyorum					

Tablo 2’de görüldüğü gibi temel finansal okuryazarlık düzeylerini gösteren ve basit faiz, bileşik faiz, enflasyon, paranın zaman değeri ve reel faiz gibi kavramlardan oluşan bu grupta ortalamalar 2’nin üzerindedir. Bu kavramlar arasında bileşik faiz kavramı 2,3856 ile en yüksek ortalamaya, paranın zaman değeri kavramı ise 2,1097 ile en düşük ortalamaya sahip değişkendir.

Tablo 3. Kredi Bilgi Düzeyine Ait Ortalama ve Standart Sapmalar

Kavramlar Hakkında Bilgi Düzeyi	1(%)	2(%)	3(%)	4(%)	5(%)	Ortalama	Standart Sapma
“Konut kredisi”	47,3	22,9	27,0	2,5	0,3	1,8558	0,92337
“Kredili mevduat hesabı”	52,4	21,9	24,1	0,9	0,6	1,7555	0,89535
“Tüketici kredisi”	52,7	15,0	28,2	1,6	2,5	1,8621	1,03997
1- Hiç bilmiyorum 2- Çok az bilmiyorum 3- Kısmen bilmiyorum 4- İyi bilmiyorum 5- Çok iyi bilmiyorum							

Tablo 3’de katılımcıların kredi bilgi düzeylerine ait ortalama ve standart sapmalar verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi ortalamalar son derece düşüktür ve 1’e yakındır. Bu durum öğrencilerin banka ürünleri hakkında fazla bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir.

Tablo 4. Kredi Kartı Kullanım Bilgilerine Ait Ortalama ve Standart Sapmalar

Kredi Kartı Kullanım Amacı	1(%)	2(%)	3(%)	4(%)	5(%)	Ortalama	Standart Sapma
Taksit imkânı sağlıyor	6,70	0,00	30,0	13,3	50,0	4,0000	1,20234
Para taşıma gereksinimi kaldırıyor	3,30	20,0	10,0	40,0	26,7	3,6667	1,18418
Geç ödeme imkânı sağlıyor	0,00	30,0	16,7	0,00	53,3	4,2333	0,89763
Kampanya özelliklerini kullanıyorum	26,7	3,3	33,3	13,3	23,4	3,0333	1,49674
Prestij sağlıyor	3,30	6,7	30,0	33,3	26,7	3,7333	1,04826
1- Kesinlikle Katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3- Fikrim yok 4- Katılıyorum 5- Kesinlikle katılıyorum							

Öğrencilerin kredi kartı kullanım bilgilerine ait ortalama ve standart sapmalar ise Tablo 4’de sunulmuştur. Buna göre kredi kartının kampanya özelliklerinden dolayı kullanımı en düşük ortalamaya sahiptir (3,0333). Kredi kartının geç ödeme imkânından dolayı kullanımı ise 4,2333 ile en yüksek ortalamaya sahip değişken olmuştur. Bu durum öğrencilerin kredi kartını geç ödeme yapabilmek için kullandıklarını ortaya koymaktadır.

4.3. Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Çalışmada 3 farklı model kullanılmıştır. Modellere ait R^2 , F ve P değerleri Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Modeller Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

MODEL 1	1	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
	Regresyon	4,945	5	0,989	3,074	0,028
Atık	7,722	24	0,322			
Toplam	12,667	29				
ANOVA	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Tahmini Hata	Durbin-Watson	
	0,625	0,390	0,263	0,567	1,858	
MODEL 2	2	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
	Regresyon	2,319	5	0,464	3,652	0,013
Atık	3,048	24	0,127			
Toplam	5,367	29				
ANOVA	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Tahmini Hata	Durbin-Watson	
	0,657	0,432	0,314	0,3563	1,915	
MODEL 3	3	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
	Regresyon	20,651	5	4,130	2,797	0,017
Atık	462,277	313	1,477			
Toplam	482,928	318				
ANOVA	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Tahmini Hata	Durbin-Watson	
	0,207	0,043	0,027	1,215	1,915	

Tablo 5’de görüldüğü gibi 1. modelin F değeri 3,074 ve P değeri 0,028 olarak hesaplanmış ve anlamlı bulunmuştur. Belirlilik katsayısı (R square) değeri 0,390 olarak bulunmuştur. Bunun anlamı; bağımsız değişkenler bağımlı değişkenin % 39’unu açıklamaktadır. Bu etki ANOVA testi ile test edildiğinde %5 anlamlılık düzeyinde (P=0,028<0,05) modelin anlamlılığını göstermektedir.

Oluşturulan 2. modelin F değeri 3,652 P değeri ise 0,013 olarak hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama gücü 0,432’dir.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (63-72)

Volume: 4 Issue: 7 (63-72)

3. modelde ise F değeri 2,797 ve P değeri 0,017 olarak hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü 0,043'dür. Bu oran oldukça düşüktür. Açık bir ifadeyle; basit faiz, bileşik faiz, enflasyon, paranın zaman değeri ve reel faiz bilgisinden oluşan bağımsız değişkenler, öğrencilerin parayı harcama ve yönetme konusundaki başarısını çok az etkilemektedir.

Tablo 5'deki regresyon denklemlerinin anlamlı olmasının yanında hangi değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve bu değişkenlerin belirttiği katsayılar sırasıyla Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 6. Model 1'e Ait β Değerleri

Beta Değerleri (MODEL 1)	Standartlaştırılmamış Reg. Katsayıları		Standartlaştırılmış Reg. Katsayıları	T	Sig. Std. Hata
	β	Std. Hata			
Constant	3,168	0,618		5,128	0,000
Taksit imkanı sağlıyor	0,063	0,109	0,115	0,579	0,568
Para taşıma gereksinimi kaldırıyor	-0,293	0,146	-0,526	-2,002	0,057
Geç ödeme imkanı sağlıyor	0,177	0,088	0,402	2,017	0,045*
Kampanya özelliklerini kullanıyorum	0,101	0,233	0,137	0,433	0,669
Prestij sağlıyor	-0,261	0,127	-0,414	-2,063	0,037*

Bağımlı Değişken : Parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı

Tablo 6 'daki sabit (constant) ve β değerlerini kullanarak bu ilişkiyi matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edebiliriz;

$$\text{yit (1)} = 3,168 + 0,177 X_a - 0,261 X_b$$

Matematiksel olarak ifade edilen ilişki, kredi kartının geç ödeme imkanı sunmasındaki 1 birimlik artışın, parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı üzerinde 0,177 birimlik artışa sebep olacağını göstermektedir. Buna ek olarak kredi kartının prestij sağlamasındaki 1 birimlik artış , parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı üzerinde 0,261 birim azalışa sebep olmaktadır.

Tablo 7. Model 2'e Ait β Değerleri

Beta Değerleri (MODEL 2)	Standartlaştırılmamış Reg. Katsayıları		Standartlaştırılmış Reg. Katsayıları	T	Sig. Std. Hata
	β	Std. Hata			
Constant	0,746	0,388		1,921	0,047
Basit faiz	-0,088	0,068	-0,246	-1,290	0,209
Bileşik faiz	0,114	0,092	0,314	-1,290	0,209
Enflasyon	-0,118	0,055	0,411	2,137	0,043*
Paranın zaman değeri	0,187	0,146	0,390	1,277	0,214
Reel faiz	-0,195	0,080	-0,475	-2,449	0,022*

Bağımlı Değişken: Aylık bütçe kullanımı

Tablo 7'deki sabit (constant) ve β değerlerini kullanarak bu ilişkiyi matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edebiliriz;

$$\text{yit (2)} = 0,746 - 0,118X_1 - 0,195 X_2$$

Matematiksel olarak ifade edilen ilişkiye göre; enflasyon konusundaki bilgi düzeyindeki 1 birimlik artışın, aylık bütçe kullanımı üzerinde 0,187 birimlik azalışa sebep olmaktadır. Bunun yanında reel faiz konusundaki bilgi düzeyindeki 1 birimlik artış aylık bütçe kullanımı üzerinde 0,195 birim azalışa sebep olmaktadır.

Tablo 8. Model 3'e Ait β Değerleri

Beta Değerleri (MODEL 3)	Standartlaştırılmamış Reg. Katsayıları		Standartlaştırılmış Reg. Katsayıları	T	Sig. Std. Hata
	β	Std. Hata	Beta		
Constant	2,059	0,229		8,972	0,000
Basit faiz	0,360	0,125	0,230	2,872	0,004*
Bileşik faiz	0,006	0,040	0,010	0,158	0,874
Enflasyon	-0,298	0,127	-0,205	-2,342	0,020*
Paranın zaman değeri	-0,090	0,124	-0,063	-0,726	0,468
Reel faiz	0,098	0,120	0,059	0,745	0,457

Bağımlı Değişken: Parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı

Tablo 8 'deki sabit (constant) ve β değerlerini kullanarak bu ilişkiyi matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edebiliriz;

$$\text{Yit (3)} = 2,059 + 0,360X_1 - 0,298 X_2$$

Buna göre; basit faiz konusundaki bilgi düzeyindeki 1 birimlik artışın, parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı üzerinde 0,360 birimlik artışa sebep olmaktadır. Bunun yanında enflasyon konusundaki bilgi düzeyindeki 1 birimlik artış, parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı üzerinde 0,090 birim azalışa sebep olmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Finansal okuryazarlık, önemi itibarıyla birçok ülkede araştırma ve uygulamalarda yerini almışken, Türkiye'de istenilen düzeyde bir ilgi bulamamıştır. Yatırım, harcama, tasarruf, bütçe, finansal araçlar gibi birçok finansal yönetim unsurlarını barındıran finansal okuryazarlık, göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir konudur. Özellikle bağımsız olarak para harcamanın ilk evrelerinden sayılan öğrencilik süresinde, öğrencilerin finansal davranışları yapılacak araştırmalar açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmada da öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin ve geliştirdikleri finansal davranışların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Gümüşhane Üniversitesi önlisans programlarında okuyan öğrenciler üzerinde yapılan anket çalışması sonucunda, genel olarak öğrencilerin, finansal okuryazar olmadıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin sadece % 7,8 gibi düşük bir kısmı, para harcama ve yönetme konusunda kendini başarısız görmesine rağmen, temel finansal okuryazarlık düzeyleri son derece düşük bulunmuştur. Anket yönteminin getirdiği bazı olumsuzlukların yanında, öğrencilerin verdiği cevaplar incelendiğinde farklı demografik özelliklere sahip öğrenci gruplarının benzer davranışlar gösterdiği tespit edilmiştir.

Temel finansal kavramlardaki bilgi düzeyinin öğrencilerin finansal davranışları üzerindeki etkisini tespit edebilmek üzere 3 farklı model geliştirilmiştir. Bu modeller çalıştırıldığında, kredi kartının geç ödeme imkânı sunma özelliğinin artmasının ve basit faiz hakkındaki bilgi düzeyindeki artışın, parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı üzerinde sırasıyla 0,137 ve 0,36 şiddetinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında enflasyon hakkındaki bilgi düzeyinin artması ve kredi kartı kullanımının öğrenciler arasında prestij sağlama olarak görülmesi, parayı harcama ve yönetme konusundaki başarı üzerinde sırasıyla 0,09 ve 0,261 şiddetinde negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Aylık bütçe kullanımına etkiyi ölçmek için geliştirilen regresyon modelinde ise; enflasyon hakkındaki bilgi düzeyindeki artışın, aylık bütçe kullanımı üzerinde 0,187 ve reel faiz konusundaki bilgi düzeyindeki artışın, aylık bütçe kullanımı üzerinde 0,195 şiddetinde negatif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak yapılacak bir değerlendirmede, öğrencilerin finansal davranışlarının, finansal bilgi düzeylerinden çok etkilenmediği ve öğrencilerin verdiği cevapların tutarsız olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun çıkmasında, öğrencilerin harcadıkları parayı kendi imkânları ile kazanmalarının (genellikle burs ve aile yardımı şeklinde elde edilmesi) yanı sıra bilgi yetersizliğinin de büyük ölçüde etkisi bulunmaktadır.

Günümüzde bilgiye ulaşımın kolaylığı, bireylere ihtiyaç duydukları bilgilere anında erişim imkânı sağlamasına rağmen, hangi bilgilerin hangi konuda ve dönemde gerekli olduğu ise tartışmalı bir konudur. Bu sebeple işin uzmanları tarafından yapılacak olan bilgilendirmeler son derece önemlidir. Türkiye'de finansal okuryazarlık konusundaki çalışmalar daha çok özel sektör aracılığıyla ve sınırlı bireyleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Kanaatimizce finansal okuryazarlık eğitimlerinin, devlet desteği ile eğitim kurumlarının

tamamında verilmesi gerekmektedir. Özellikle üniversite eğitime başlanmadan önce en geç ortaöğretim seviyesinde bireylerin temel finansal okuryazarlık düzeylerini kazanmaları önem arz etmektedir. Finansal eğitim alan bireylerin, almayan bireylere göre parayı yönetme başarısı artacaktır. Tıpkı trafik işaretlerini iyi bilen birinin kaza riskinin azalması gibi, finansal okuryazarlık düzeyi artan bir bireyinde parayı harcama ve yönetme konusundaki başarısı artacaktır.

KAYNAKÇA

- AL-TAMIMI, Hussein A. Hassan ve Al Anood Bin KALLI, (2009), "Financial Literacy and Investment Decisions of UAE Investors", **Journal of Risk Finance**, 10(5), 500-516.
- ALMENBERG, Johan ve Jenny SAVE-SODERBERG. (2011), "Financial Literacy and Retirement Planning in Sweden". **Network for Studies on Pensions, Ageing and Retirement Discussion Papers**, 112, 1-28.
- BEAL, Diana ve Sarath DELPACHITRA. (2003), "Financial Literacy among Australian University Students", **Economic Papers: a Journal of Applied Economics and Policy**, 22 (1), 65-78.
- CHEN, Haiyang ve Ronald P. VOLPE (2002), "Gender differences in personal financial literacy among college students" **Financial Services Review**, 11(3), 289-307.
- COLE, Shawn; Thomas SAMPSON ve Bilal ZIA. 2008. "Money or Knowledge? What Drives The Demand for Financial Services in Developing Countries?" **Harvard Business School Working Paper**, No. 09-117, 1-51.
- DANES, Sharon M.ve Tahira K. HIRA, T. K. (1987), "Money Management Knowledge of College Students", **The Journal of Student Financial Aid**, 17, 4-16.
- DUCA, John ve Anil KUMAR (2014), "Financial Literacy and Mortgage Equity Withdrawals", **Journal of Urban Economics**, 80, 62-75.
- ERGÜN, Bahadır; Arzu ŞAHİN ve Erhan ERGİN (2014), "Finansal Okuryazarlık: İşletme bölümü öğrencileri Üzerine Bir Çalışma", **The Journal of International Social Research**, 7(34), 847-863.
- GOEL, Isha ve Sri Ram KHANNA (2013). "Financial Education as Tool to Achieve Financial Literacy", **Eastern Economic Forum**.338-345.
- GÖKMEN, Habil (2012), **Finansal Okuryazarlık**, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- HILGERT Marianne A. ve Jeanne M. HOGARTH (2003), "Household Financial Management: The Connection between Knowledge and Behavior", **Federal Reserve Bulletin**, 89 (7), 309-322.
- HOGARTH, Jeanne M. (2002), "Financial Literacy and Family and Consumer Sciences", **Journal of Family and Consumer Sciences**. 94, 15-28.
- JORGENSEN, Bryce L. ve Jyoti SAVLA (2010), "Financial Literacy of Young Adults: The Importance of Parental Socialization", **Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies**, 59(4), 341-393.
- KLAPPER, Leora ve Georgias A. PANOS (2011), "Financial Literacy and Retirement Planning: the Russian Case", **Journal of Pension Economics and Finance** 40(4), 599-618.
- LUSARDI, Annamaria ve Olivia S. MITCHELL (2009), "How Ordinary Consumers Make Complex Economic Decisions: Financial Literacy and Retirement Readiness", **NBER-National Bureau of Economic Research, Working Paper** No: 15350, 1-37.
- LUSARDI, Annamaria (2008), "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice" **Joint Center for Housing Studies of Harvard University**, 1-26.
- LUSARDI, Annamaria ve Olivia S. MITCHELL (2007), "Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth". **Journal of Monetary Economics**, 54, 205-224.
- MANDELL, Lewis (2007), **Financial literacy of high school students**, In J.J. Xiao (Ed.), **Handbook of Consumer Finance Research** (pp. 163-183). New York, NY: Springer.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (63-72)

Volume: 4 Issue: 7 (63-72)

- MARKOVICH, Charli A. ve Sharon A. DEVANEY (1997), "College Seniors' Personal Finance Knowledge and Practices", **Journal of Family and Consumer Sciences**, 89, 61-65.
- MOORE, Danna (2003), Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes, and Experiences, Technical Report n. 03-39, Social and Economic Sciences Research Center, Washington State University.
- PAHNKE, Luise ve Ivonne HONEKAMP (2010), "Different Effects of Financial Literacy and Financial Education in Germany", University of Bamberg, Chair in Economics, Especially Empirical Microeconomics Graduate Thesis.
- REMUND, David L. (2010), "Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy", **Journal of Consumer Affairs**, 44(2), 276-292.
- ROOIJ, Maarten V; Annamaria LUSARDI ve Rob ALESSIE R. (2007), "Financial Literacy and Stock Market Participation" **DNB Bank Working Paper**, No: 13565, 1-50.
- TEMİZEL, Fatih ve Fatih BAYRAM (2011), "Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 12(1), 73-86.
- VOLPE, Ronald P; Haiyang CHEN ve Sheen LIU (2006), "An Analysis of the Importance of Personal Finance Topics and the Level of Knowledge Possessed by Working Adults", **Financial Services Review**, 15(1), 81-99.
- VOLPE, Ronald P; Joseph E. KOTEL ve Haiyang CHEN. (2002), A Survey of Investment Literacy among Online Investors. **Financial Counseling and Planning**, 13 (1): 1-13.
- WORTHINGTON, A.C. (2006), "Predicting financial literacy in Australia", **Financial Services Review**, 15(1), 59-79.

ÜRÜN ÖMRÜ ALGISININ SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM BOYUTUNDAN BİR ANALİZİ¹

Tufan ÖZSOY²

Canan MADRAN³

ÖZET

Doğayla ilgili olumsuz gelişmelerin günlük hayatta kendini hissettirmeye başlamasıyla birlikte, çevrenin korunması konusunda toplumda bazı kaygılar baş göstermiş ve bazı hassasiyetler oluşmaya başlamıştır. Çevresel hassasiyetler, tüketici boyutunda da kendini göstererek, hacmi ciddi boyutlara ulaşan yeşil tüketicilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gün geçtikçe büyüyen bu tüketici segmentinin varlığı karşısında işletmeler, tüketicilerdeki artan yeşil bilince yönelik mal ve hizmetler içeren pazarlama stratejileri geliştirme gereksinimi duymuştur. Bu çalışmayla, tüketime konu olan malların ömrünün tüketicilerce nasıl algılandığı araştırılmakta ve durum sürdürülebilir tüketim açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ürün Ömrü, Sürdürülebilir Tüketim, Çevre Duyarlılığı.

Jel Kodu: M31, Q56.

AN APPRAISAL OF PRODUCT LONGEVITY PERCEPTIONS IN TERMS OF SUSTAINABLE CONSUMPTION

ABSTRACT

New concerns have arisen and sensitivity began to emerge about protection of environment with the beginning of felt in daily life of nature related adverse events. The expansion of environmental sensitivities has resulted with a new type and remarkably huge volume of new consumer called as green consumers. With emerge of these new consumers segment, businesses had been forced to develop new marketing strategies that care the green consciousness. This study investigates the perception of consumers about life span of consumer goods in terms of sustainability of consumption.

Key words: Product Longevity, Sustainable Consumption, Environmental Sensitivity.

Jel Code: M31, Q56.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte dünya genelinde yaşanan ekonomik büyüme doğal kaynak kullanımını arttırmış, üretim ve tüketime bağlı çevresel baskı da önemli düzeyde belirgin hale gelmiştir. 1970'lerin başında büyümenin etkileri ve sınırlarını ölçmeye yönelik yürütülen bir çalışmada, araştırmacılar (Meadows, v.d., 1972: 11-12) modern toplumun ne kadar sürede doğal kaynakları tüketeceğini saptamak için hesaplamalar yapmışlardır. Nüfus artışı ve kaynak kullanımının gelecekte yaratacağı küresel çevre sonuçlarını "Büyümenin Sınırları" (The Limits to Growth) adlı yayınlara açıklamışlardır. Çalışma sonucuna göre; büyüme, 2100 yılında sonlanacaktır. Yazarlar, 1992 yılında yeniledikleri çalışmaları sonrasında bu yılı 2050 olarak düzeltmişlerdir.

Bauman (1999: 132)'a göre, günümüz tüketim kapitalizmi için harcama ve tüketme olumlu değerlerdir. Çünkü kapitalizm olgunlaşmış, sermaye birikimini sağlamış, üretim teknolojilerini geliştirmiş, kârını ve üretim hacmini arttırmayı öğrenmiştir. Sanayi Devrimi'nin ardından üretim teknolojileri ve süreçlerinde yaşanan gelişmeler paralelinde üretim hacmi, üretim hızı ve ürün çeşitliliğinde önemli bir artış olmuş ve bunların sonucunda ürün bulunabilirliği artarken, ürün satın alma maliyetleri de düşmüştür. Böylece toplumların sahip

¹ Bu çalışma Tufan ÖZSOY tarafından Prof. Dr. Canan MADRAN'ın danışmanlığında tamamlanan, "Tüketimin Sürdürülebilirliği: Ürün Ömrüne Yönelik Tüketici Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, tufanozsoy@gumushane.edu.tr

³ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, canan.madran@deu.edu.tr

olduğu tüketim davranış ve tutumları da ciddi değişimler yaşamıştır. Üretim mallarının üretiminden tüketim mallarının üretilmesine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu yeni sistemi Bocock (1997: 43) “tüketici kapitalizmi” olarak adlandırmıştır.

Fromm (2004: 62-64) tasarrufun bir erdem olarak görüldüğü 19. yüzyılın aksine, 20. yüzyılın ana meziyetinin harcama ve tüketim olduğunu savunmaktadır. Ona göre, hayatın anlamı değişmiştir, özgürlüğün ve mutluluğun tek kaynağı daha çok ve daha iyi nesnelere sahip olmak olarak algılanmaktadır. Fromm, “Olabilirdiğince çok tüketen bir insan, gerçi hala “Homo Faber” (Üreten İnsan) tipi tamamen yok olmuş değil ama onun yerini giderek “Homo Consumens” (Tüketen İnsan) almaktadır” diyerek insanların hayatlarındaki tüm nesnelere ve olgularını giderek bir tüketim ürününe dönüştürdüklerini vurgulamaktadır.

Yaşam tarzlarında tüketimin giderek daha fazla yer bulması, artan dünya nüfusu tüketici sınıfı olarak tanımlanabilecek grubun sürekli daha da kalabalıklaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Günümüzde tüketim çalışmaları, psikoloji ve sosyoloji temelli pazarlama araştırmalarının ötesine geçerek, çevresel hassasiyeti de konuya dâhil etmeye başlamıştır. Bu durumun en temel sebebi ise, her geçen gün tüketime (ve arz tarafı olarak üretime) bağlı çevresel etkilerin doğa üzerinde oluşturduğu yükün belirli eşik düzeylerini aşmış olması ve dünyanın taşıma kapasitesinin üstüne çıkılmasıdır.

2. ÜRÜN ÖMRÜ

Ürünler sadece işlevsel nesnelere olmayıp; insanlar arası ilişkilerde önemli işaret taşıyıcılarıdır. Sahip olduğumuz nesnelere; kim olduğumuz, ne olmak istediğimiz ve geçmiş yaşantımız hakkında mesajlar taşırlar. Anlam taşırlar, değerleri yansıtırlar ve insanoğlunun kimliğine katkıda bulunurlar. Bu anlamda Sanayi Devrimi önemli bir dönüm noktasıdır. Sanayi devriminin ardından gelişen üretim teknikleri ve düşen üretim maliyetleri tüketilen ürün miktarını arttırmıştır. Başarılı ve yoğun bir biçimde yürütülen pazarlama faaliyetlerinin yanı sıra, üreticiler arası yaşanan rekabet tüketiciye sunulan mal ve hizmet çeşidini ve miktarını arttırmış, tüketici bulunabilirlik ve kolay ödenebilirlik imkânlarından faydalanmıştır. Ancak tüketim hızıyla birlikte tüketici sayısındaki artış, üretimde kaynak kullanımı ve ürün atıklarının oluşturduğu çevresel etkileri de çoğaltmıştır.

Geçmişte, eğer bir ürün yıpranmış veya arızalanmış ise ürün onarılır veya parçaları değiştirilerek kullanılmaya devam edilirdi. Ürün eğer tamamen kullanılmaz hale gelmişse, ya başka bir amaca hizmet etmesi için kullanılır, ya da işe yarayabilecek parçaları başka ürünlerde veya farklı amaçlarda kullanılmak üzere üründen ayrılırdı. Böylece bir ürünün özelliğine göre nesiller arası kullanımı sağlanmış olurdu. Bu dönemlerde dayanıklılık, doğrudan ürün kalitesiyle ilişkilendirilen önemli bir değişken iken, günümüzde yaygın olarak kullanılan ürünlerin çoğu, birkaç yılda -hatta ayda- kullanılıp atılmak üzere tasarlanmaktadır. Bilgisayarlar ve cep telefonları gibi bazı ürünler, teknolojiye hızlı gelişmeler sebebiyle daha kısa sürede gözden çıkarılır hale gelmiştir. Teknolojinin hızından etkilenmeyen giyim ve mobilya gibi diğer ürün grupları ise mevsimlik eğilimlerin baskısı altındadır. Arızalanan, yıpranan ürünlerin onarım ve bakım maliyetlerinin göreceli olarak yüksek oluşu da, ürün yenileme sürecini hızlandıran bir faktördür. Ayrıca atık yönetimine ilişkin politik altyapı ve tüketici bilincinin zayıf olması da, üretim ve tüketimin çevresel etkilerini arttıran diğer sebeplerdir (Andersen ve Tukker: 2006).

Alan yazında yer alan ve bazı araştırmacılar tarafından planlı bir biçimde yürütüldüğü savunulan, “ürün eskitme” yaklaşımı da artan çevresel olumsuzluklarla birlikte önemli bir konu haline almıştır. Eskime; tarz değişikliği ve kalitedeki yeni gelişmeler sonucu, üründeki göreceli değer kaybı olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak hızlı bir şekilde yeni modellerin görüldüğü ve tarz anlamında sık değişimlerin yaşandığı pazarlarda, yakında gözden düşeceğine inanılan ürünlere fazla para harcamak istemeyen tüketici açısından eskime önemli bir konudur (Rosenberg, 1976). 20. yüzyılın ortalarına kadar dayanıklı tüketim malları yüksek satın alma fiyatları da dikkate alınarak, yatırım olarak görülmekteydi ve olabildiğince uzun ömürlü olarak tasarlanmaktaydılar (Cooper, 2004). Reisch (2001: 369-371)’e göre, ekonomi, gelişme ve büyümeye sıkı sıkıya bağlıdır. Ekonomilerde vakit nakittir ve insanlar hep daha hızlı tüketme gayretindedirler. Kısalan ürün ömrü ve araştırma geliştirme faaliyetlerine bağlı olarak ürün yeniliklerindeki artan hız, ürüne bağlı kullanım süresini kısaltmıştır. Bu durumu Packard (1960: 74) çalışmasında, bir giyim perakendecisinin sözlerine yer vererek desteklemektedir:

“Eskimeyi hızlandırmamız gereklidir... kadınları sahip oldukları şeylerle mutsuz kılmak bizim görevimizdir. Onları o kadar mutsuz yapmalıyız ki, kocaları tasarruf yapmakta mutluluk ve huzur bulmasınlar”.

Tüketimin sürekli olarak teşvik edildiği eleştirileri, geliştirilen ve üretilen her bir yeni ürünün çevreye olumsuz etkileri olduğunu vurgulayarak tüketimin sürdürülebilirliğine işaret etmektedir. Doğal kaynakların (enerji, hammadde ve su) kullanımı yoluyla üretim yapılması ile ürünün kullanımı ve atılması sürecinden doğa olumsuz biçimde etkilenmektedir (Van Hemel, 1998). Ürünler tasarlanırken, kalitelerini belirleyen; yıpranmaya ve aşınmaya karşı direnç, emniyet, tamir edilebilirlik, geliştirilebilirlik gibi bazı teknik özellikler söz konusudur. Dayanıklı olmaları için dirençli inşa edilmeleri, kullanılan malzemelerin kaliteli olması, parçaların dikkatli bir biçimde birleştirilmesi, bileşenlerinin erişilebilir bir biçimde tasarlanması sayesinde kolay tamire imkân vermesi ürün kalitesini belirleyen temel unsurlardır (Cramer, 1997).

Tüketicilerin, çevresel olumsuz etkileri somut bir biçimde görmeye başlamalarıyla birlikte, çevresel hassasiyete bağlı olarak, tüketime ilişkin tutum ve davranışlarında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu değişimin de etkisiyle ürün tasarımcıları, giderek daha fazla bir oranda çevresel ve toplumsal dinamikleri dikkate almaya başlamışlardır (Papanek, 1984; Whiteley, 1993). Bu anlamda ilk yaklaşım “çevre için tasarım” (veya ekotasarım) şeklinde hayat bulmuştur. Ancak daha sonra daha geniş bir bakış açısı ile “sürdürülebilir ürün tasarımı” tutunmaya başlamıştır (Charter ve Tischner, 2001). Üretim teknolojilerindeki iyileştirmelerin getirdiği kazanımlar, bazı akademisyenlerin ürün eskimesini olumlu olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Bu görüşe sahip akademisyenler, artan dayanıklılığın, enerji anlamında verimsiz olan ürünlerin toplumca daha uzun süre kullanılması ve saklanması sonucunu doğuracağını savunmaktadır (Fishman v.d., 1993).

Ürün ömrünün kıaldığı ve tüketicilerin daha uzun ömürlü ürünleri tercih edeceğine ilişkin popüler bir kabullenme olmasına rağmen, bunu destekleyecek kesin kanıtlar bulunmamaktadır. Kostecki (1998) gibi bazı akademisyenler, ürün ömrünün azaldığını savunsalar da, bazıları bu konuda şüpheli bir tavır sergilemektedir (Bayus, 1998). Konuya ilişkin tarihsel veri yetersizliğinden dolayı istatistiksel anlamda ürün ömrüne ilişkin bir kısalmadan bahsedebilmek mümkün değildir. Bu konuda tarihsel veri mevcut olmadığı için eğilimler konusunda yorum yapılabilmesi mümkün değildir. Ayrıca, tüketicilerce kabul edilebilir ürün ömrünü araştıran yayınlar da bulunmamaktadır (Cooper, 2004: 423). Alan yazında yer alan çalışmalar genelde, hane halkının temel ev aletlerini ortalama kaç yıl kullandığına dair hesaplamaları içermektedir. Tablo 1’de, 1993-1998 yıllarını kapsayan dönemde, İngiltere’deki hane halkının bazı temel ürünleri kullanım süreleri yer almaktadır.

Tablo 1. Bazı Ürün Grupları için İngiltere’deki Ortalama Kullanım Süresi (1993-1998)

Ürün Kategorisi	Ortalama Kullanım Süresi (yıl)
Elektrikli fırınlar	12
Buzdolabı ve dondurucular	11
Televizyonlar	10
Çamaşır makineleri, Bulaşık makineleri ve Kurutucular	8
Ses sistemleri	8
Elektrikli süpürgeler	8
Video aletleri	7
Ev ve bahçe aletleri	7
Mikro dalga fırınlar	7
Bilgisayarlar ve çevre birimleri	6
Telefonlar, Faks cihazları	6
Müzik çalarlar	6
Küçük iş veya kişisel bakım aletleri	4
Mobil telefonlar, Çağrı cihazları	4
Oyuncaklar	4

Kaynak: Cooper, T. & Mayers, K. (2000). *Prospects for Household Appliances*. Halifax: Urban Mines.

Ürün ömrüne ilişkin verilerin yetersiz olduğu düşüncesi hâkimdir (Antonides, 1990; Conn, 1977; Cooper, 1994; OECD, 1982). Bayus (1998: 764)’a göre, ürünlerin yaşam döngüsüne ilişkin detaylı veriye ulaşmanın çok zor olması, deneysel anlamda ürün ömürlerinin kesin olarak analiz edilememesine neden olmaktadır. Konuyla ilgili olarak yapılmış; atık azaltma stratejisi olarak dayanıklılık (Cooper, 1994), çevresel ürün stratejisi (Heiskanen, 1996), daha uzun ömürlü ürünlerin pazarlanması (Kostecki, 1998) başlıklarıyla birer kitap, ikinci el piyasalar konusunda deneysel ve teorik alan yazın (Gregson ve Crewe, 2003; Thomas, 2003), tasarım odaklı doktora çalışmaları (Chalkley, 2003; van Nes, 2003) mevcuttur.

Tüketim kalıplarının ve tüketimin itici güçlerinin analizi, tüketim davranışına bağlı oluşan çevresel baskı, sürdürülebilir tüketim davranışının teşvikine yönelik politikalar ve araçların tanımlanması, sürdürülebilir tüketim hedeflerine ulaşılabilmesi adına önemlidir. Tüketimin sürdürülebilirliği konusu pazarlama alan yazınında farklı biçimlerde yer almakla birlikte genellikle tüketici davranışlarına odaklanmaktadır. Geleneksel araştırmalarda, tüketim daha çok satıcı bakış açısından ele alınmış, tüketici ve alıcının bakış açısı ikinci planda tutulmuştur.

Alan yazında ürün ömrü, eskime, farklı kullanım tiplerine göre ortalama yaşam süreleri, optimize yaşam süresi vb. kavramlara ilişkin çeşitli hesaplama yöntemleri yer almaktadır. Rose (2000: 62) da çalışmasında ürün niteliklerini tanımlayarak farklı ürünlerin yaşam döngüsüne ilişkin ölçümler yapmaya ve bunları birbiri ile kıyaslamaya (Tablo.2) çalışmıştır.

Tablo2. Ürünün Teknik Niteliklerine İlişkin Bazı Tanımlar

Nitelikler	Tanım
Kullanarak Eskitme Süresi	Ürünün satın alınmasından, ürünün artık esas işlevlerini yerine getiremez hale gelinceye kadar geçen süredir. Örneğin bir otomobilin “kullanarak eskitme süresi” 10-15 yıldır. Bir bilgisayar için bu süre yaklaşık 7-10 yıldır.
Tasarım Döngüsü	Ürünün ardışık üretimleri arasında geçen süredir. Tasarım ekibinin bir ürünü yeniden tasarlaması veya yeni bir ürün geliştirmesi sonucu ürünün eskimesi halidir. Bir otomobil için tasarım döngüsü 2-4 yıl, mürekkepli yazıcılar için ise 1 yıldır.
Teknoloji Döngüsü	Yeni teknolojinin pazara girip mevcut ürünü eski ve daha az istenen bir hale sokmadan önce, mevcut ürünün pazarda teknolojik olarak üstün kabul edildiği süredir. Teknoloji döngüsü otomobiller için 10-20 yıl olup bu süre bilgisayarlarda 6 ay-1 yıl arasındadır.
Yenileme Döngüsü	Tüketicinin bir ürünü aldıktan sonra, gelişmiş özelliklere sahip yeni bir modelle değiştirme ihtiyacı duymaya başlaması arasındaki süredir. Bu süre tüketici tipi ile doğrudan ilişkili olup, tahminler ortalama tüketici üzerinden yapılır. Otomobiller için ortalama yenileme döngüsü 5 yıldır.
Eskime Gerekçesi	Eskime gerekçesi, bir ürünün kendinden beklenenleri artık yerine getirememesine sebep olan durumdur. Farklı nedenlerden dolayı ürünler ömürlerinin sonlarına ulaşırlar. Genel olarak bir ürün yıprandığı için veya demode olduğu için ömürlerini doldurduğu kabul edilir. Ürünün yıpranması, ürüne ait temel işlevleri destekleyen bileşen(ler)in çalışmaması halidir. Ürünün demode olması ise, ürün kullanıcısının pazardaki teknolojik yeniliklere bağlı olarak, ürün işlevlerinin artık en iyi olmadığını düşünmesidir.
İşlevsel Karmaşıklık	Ürüne ait işlevsel karmaşıklık, modüller arası ilişkiler ve modüllerin yerine getirdiği işlevler üzerinden tanımlanır. Düşük işlevsel karmaşıklığa sahip bir üründe modüller birbirinden bağımsız olarak farklı işlevleri yerine getirir. Yüksek işlevsel karmaşıklık durumunda ise farklı işlevleri yerine getiren birbirine bağlı modüller söz konusudur.

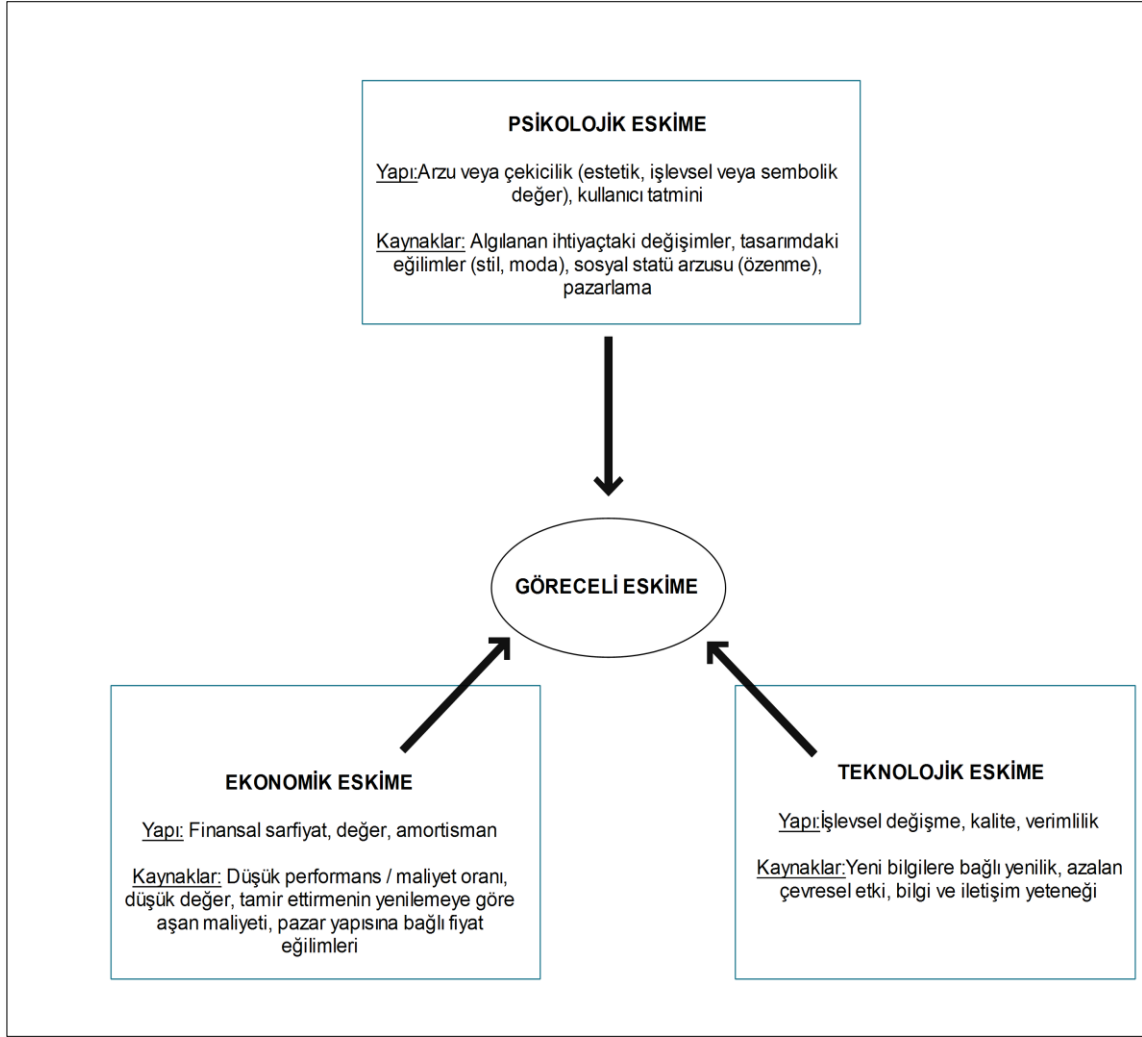
Kaynak: Rose C.M. (2000). Design For Environment: A Method For Formulating Product End-Of-Life Strategies. (Phd Dissertation).

Granberg (1997) mutlak eskime ile ilişkili eskime arasındaki farka dikkat çekmektedir. Ona göre asıl dayanıklılık, materyal bozulması (örneğin; kauçuğun kuruyup çatlaması), süreç kalitesi (örneğin; üretim sırasındaki ürün uyumu) ve bakıma bağlı unsurlara (örneğin; tamir etme kolaylığı, parçaların bulunabilirliği) göre farklılık göstermektedir. Bunlar esas olarak üreticinin sorumluluğuna giren faktörlerdir. Göreceli eskime ise, mevcut ürünün yeni ürünler üzerinden değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan “işlevsel” veya “psikolojik” tipteki eskimedir. İşlevsel eskime, bir ürün değiştirmenin ekonomik amortisman, teknolojik değişiklik, ihtiyacı etkileyen yeni durumların ortaya çıkması (örneğin, aileye yeni bireylerin katılması) gibi nesnel kriterlere bağlı olarak gerçekleşmesidir. Psikolojik eskime ise ürün kullanıcısının ürüne ilişkin algısındaki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan öznel sebeplerle (önceki deneyimler, statü sağlama, moda, estetik kalite vb.) gerçekleşir.

Cooper (2004: 426) göreceli eskimeyi üç başlık altında toplamaktadır. Bunlar; psikolojik, ekonomik ve teknolojik eskimedir. Psikolojik eskime, soyut ve öznel olup bir ürünün artık kişinin ilgisini çekmediği, ondan artık tatmin olmadığı zaman ortaya çıkar. Ekonomik eskime, mevcut ürünü kullanmanın değersiz görülme

başlanmasıyla ortaya çıkar. Bunda ürün yenilemenin maliyeti (daha enerji tasarruflu oluş, bakım ve onarım maliyetinin daha düşük olması) etkili olabilir. Teknolojik eskime ise, ürünün işlevsel niteliklerin yeni ürünlerin gerisinde kalmasıyla meydana gelir (Şekil.1).

Şekil.1 Göreceli Eskime Tipleri

Kaynak: Cooper, T. (2004). Inadequate life? Evidence of consumer attitudes to product obsolescence. Journal of Consumer Policy, 27: s. 421-449.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM

Geleneksel bakış açısı ile tüketim, bir toplumun sürekli gelişmesinin ve refahının bir ölçüsüdür (Gabriel ve Lang, 1995). Konu sürdürülebilir tüketim ve sürdürülebilir ürünler boyutunda düşünüldüğünde ise, tüketimin gelişmenin ve refahın bir ölçüsü olarak kabul edilmesi, bazı çevrelerce, ekonomik ve çevresel verimliliğin çevre dostu ürünlerin satışlarının artması ile mümkün olacağı tezini ileri sürmelerini sağlamıştır (OECD, 2002a).

“Sürdürülebilir Tüketim” ifadesi, “Ortak Geleceğimiz” adlı Brundtland raporunun yayınladığı yıl olan 1987’ye kadar çok fazla kullanılmamaktaydı. Bu raporla birlikte küresel anlamda bir farkındalık oluştuğu ve çevreci yaklaşımların, doğa yerine topluma, doğa bilimleri yerine de sosyal bilimlere odaklanmaya başladığı söylenebilir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, “Sürdürülebilir Tüketim” kavramını, yaşam kalitesi ve nesiller arası eşitlik boyutlarıyla ifade etmektedir. Her iki kavram da, sadece sürece değil

aynı zamanda mal ve hizmetlere de odaklanmaktadır. Yani ürün veya hizmete ait yaşam döngüsündeki tüm aşamalara kapsamlı bir yaklaşım vurgusu yapılmaktadır (UNEP, 2004). Sürdürülebilir Tüketim, OECD (2002a) tarafından; “gelecek nesillerin gereksinimlerini tehlikeye atmadan, mal ve hizmetlerin tüketilmesi yoluyla, temel ihtiyaçların karşılanması ve yaşam kalitesinin sağlanması olarak tanımlanmıştır. Bu tanım farklı şekillerde yorumlanabilmesine karşın, gelişmiş ülkeler arasında kaynakların kullanımının azaltılması gerektiği yönünde bir fikir birliği mevcuttur.

Meulenberg (2003), sürdürülebilir tüketimi, tüketicilerin sosyal sorumluluğu ve bireylerin ihtiyaç ve isteklerini dikkate alan bir karar alma süreci olarak değerlendirmektedir. Marchand, Walker ve DeConinck (2004) tarafından sürdürülebilir tüketim şu unsurlarla ifade edilmektedir:

- ✓ *Kaçınma*: tüketimden sakınmak veya bazı durumlarda daha az tüketmek,
- ✓ *Tutum*: ihtiyaçları aşan tüketimi olumsuz değerlendirmek,
- ✓ *Farkındalık*: ürünleri, ekolojik niteliklerini dikkate alarak tercih etmek,
- ✓ *Alternatif*: geleneksel tüketimin dışında tüketim şekilleri tanımlamak.

Özellikle tüketim kalıplarındaki değişimin sürdürülebilir tüketim hedeflerine ulaşılabilmesi için önemli olduğu, bu tipteki bir değişimin toplumun sürekli artan bir refah düzeyine kavuşmasını sağlayacağı savunulmaktadır (Wallace, 2006). Mont (2004) sürdürülebilir tüketim kapsamında, tüketimin seviyesi ve tüketim kalıpları (tüketim şekli) konularına dikkat çekmektedir. Yazara göre, tüketimin seviyesi sürdürülebilirliği nicelik bakımından, tüketim kalıpları ise nitelik bakımından etkilemektedir.

Tüketim modellerinin daha sürdürülebilir bir şekle kavuşturulabilmesi için çok sayıda girişim bulunmaktadır. Hükümetler çeşitli yasal düzenlemeler ve kampanyalar ile sürdürülebilir tüketim davranışlarını özendirme çalışırken çok sayıda özel işletme de çevre programları geliştirerek işletmelerini çevresel hedeflerle bütünleştirmeye gayret etmektedir. Bunların yanı sıra, ürün geliştirme alanında da bu yönde bazı faaliyetler söz konusudur. Ürünlerin çevresel etkilerini azaltabilmek için çok sayıda ekolojik tasarım stratejisi uygulanmakta ya da denenmektedir (van Nes ve Cramer, 2006: 1307).

Sürdürülebilir tüketimi destekleyen en temel sosyal hareketlerin başında gönüllü (bilinçli) sadeleşme, slow food ve slow city gelmektedir. Materyalizme tepki olarak gelişen ve onun yapay anlamlarına vurguda bulunan gönüllü sadeleşmenin temel niteliklerini Burch (2003) şu başlıklar altında özetlemektedir:

- ✓ Tüketim kültürünü reddetme,
- ✓ Sosyal bazında bir özerklik arayışı,
- ✓ Tüketim tercihlerinin gözden geçirme ve daha çevreci bir tarza geçiş,
- ✓ Dürtüsel ve bilinçsiz davranış yerine, hayata bilinçli bir yaklaşım,
- ✓ Manevi (maddi olmayan) bir yaşamın farkında olmak.

Marchand ve Walker (2008) dört farklı gönüllü sadeleşme tipinden bahsetmektedir. Bunlar:

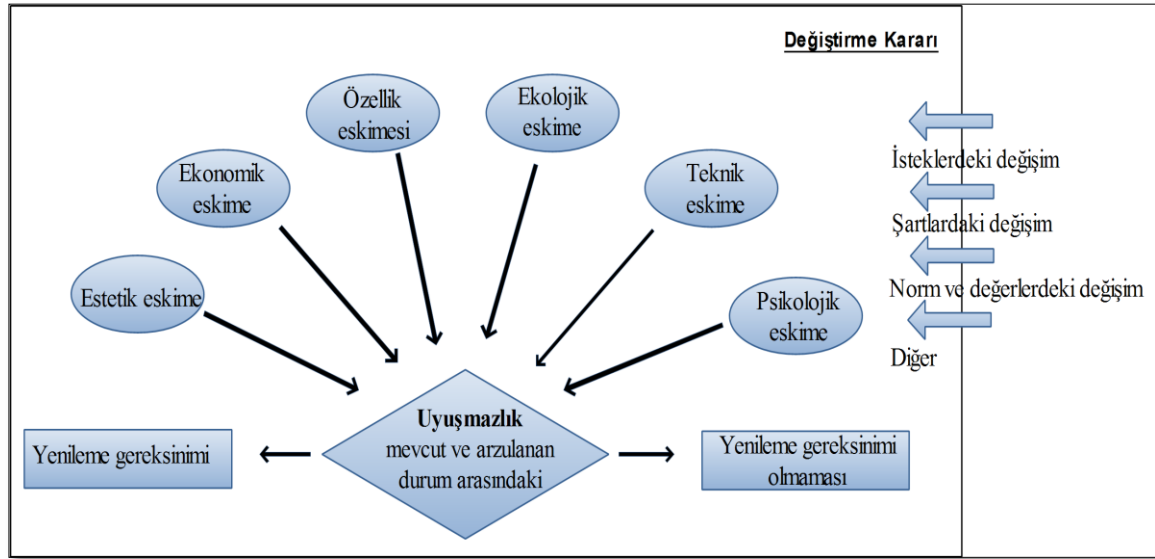
- ✓ “Eko-verimli” sadeleşenler: bu gruptaki insanlar daha verimli ürünler kullanma eğilimindedirler ama onlar için daha az tüketmek bir zorunluluk değildir
- ✓ “Daha güzel dünya” sadeleşenleri: sosyal adaletsizlik, şirketlerin hükümranlığı, eşitsizlik, çevresel bozulma konularına büyük önem verirler ve daha güzel bir dünya için daha sürdürülebilir yaşam tarzlarına adapte olmaya çalışırlar. “eko-verimli” sadeleşenlere göre daha az tüketirler.
- ✓ “Yaşam kalitesi” sadeleşenleri: daha sürdürülebilir bir yaşam tarzını, öncelikli olarak yaşam kalitelerinin yükseltilmesinin ve sonrasında çevresel ve sosyal problemlerin çözülmesi için gerekli olduğunu düşünmektedirler. Çalışma saatlerini azaltmayı ve tüketimlerinde “yeterlilik” yaklaşımını dikkate alırlar. Bu grup “eko-verimli” ve “daha güzel dünya” sadeleşenlerinden daha az tüketme eğilimindedirler.
- ✓ “Gönüllü olmaksızın” sadeleşenler: bu gruptakiler bazı finansal kısıtlardan ötürü sadeleşme yoluna başvururlar. Daha az tüketmelerine rağmen daha verimli olan ürünleri kullanmak gibi bir öncelikleri yoktur. Sadeleşmelerinde çevresel ve sosyal sorunlar etkili değildir.

4. ÜRÜN YENİLEME SÜRECİ

Otomobiller, televizyon setleri, buzdolapları, çamaşır makineleri gibi dayanıklı tüketim malları birçok hane için evde bulunması zorunlu ürünler haline almıştır. Teknolojik gelişmeler zamanla dayanıklı tüketim malı stokunu arttırmıştır. Bu ürünlerin sahip olduğu yüksek yaygınlık oranları nedeni ile piyasada gerçekleşen satışları artık yenileme alımı niteliğindedir. Örneğin 1986 yılında ABD’de gerçekleşen buzdolabı satışlarının %88’i, çamaşır makinesi satışlarının %78’i ve renkli televizyon seti satışlarının %53’ü yenileme alımlarından oluşmaktadır (Merchandising, 1986). Yine ABD’de 1986 yılında gerçekleşen otomobil satın alımlarının da %70’i yenileme alımlarıdır (Newsweek, 1986). Günümüzde pek çok pazarda tüketim mallarının oldukça yüksek yaygınlık oranları dikkate alındığında, günümüzde yenileme satın alımlarının ilk satın alımlara oranının daha yüksek olduğu söylenebilir (Bayus, 1991: 42-51).

Satın alma davranışlarına ilişkin araştırmaların çoğu ilk satın alma kararına ve bir ürünü satın almaya karar verdiğinde farklı ürün seçeneklerinden hangisini tercih edeceğine odaklanmıştır. Ürün yenileme ihtiyacına ilişkin sınırlı bir ilgiden bahsedilebilir (van Nes, 2003). Ürün yenileme sürecinde, farklı yaşam tiplerinin nasıl değerlendirileceği temel problemdir. Bir tüketici için bir ürün estetik ömrünün sonunda iken bir başka tüketici bu ürünü kullanmaya devam edecek kadar iyi bulabilmektedir. Bu bağlamda yenileme teknik bir sebepten, ekonomik veya estetik sebepten veya birkaç sebepten birden ortaya çıkabilmektedir.

Değiştirmeyi gerekli kılan sebebe bağlı olarak yenilemenin ileriki bir tarihe ertelenmesi (finansal sorunlar veya önceliklerdeki değişim) bir diğer seçenek olarak gösterilebilir. Şekil.2’de, van Nes v.d. (1999)’nin elektronik ürünlerin yenilenmesi sürecini eskime ile ilişkilendirdikleri bir model yer almaktadır.

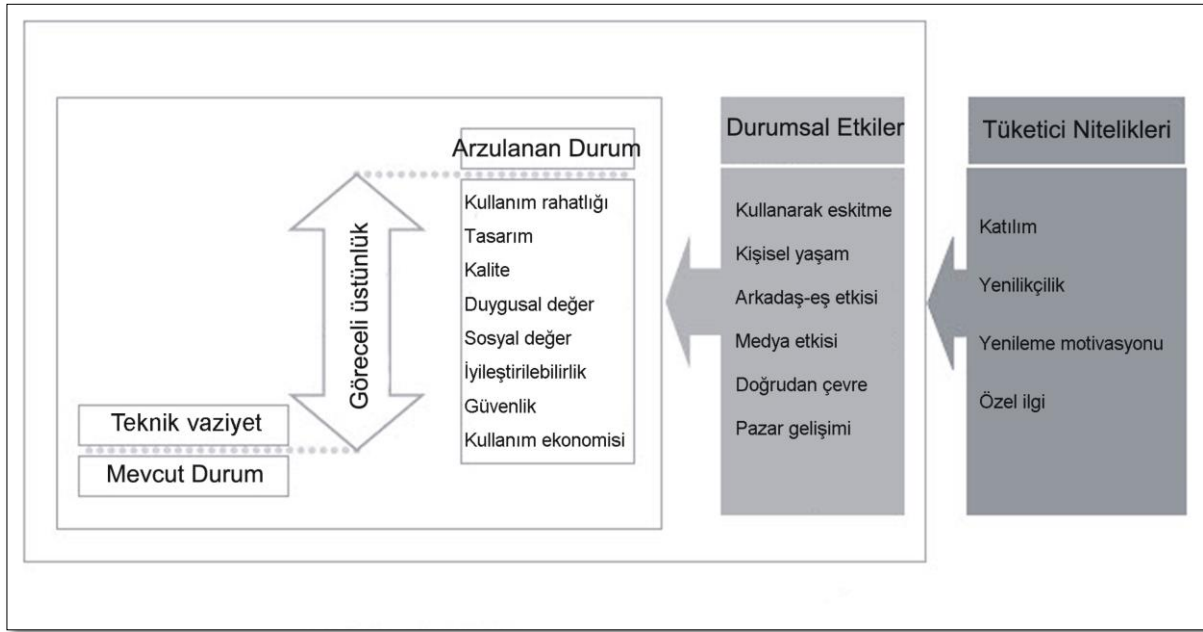
Şekil 2. Ürün Niteliklerinin Yenileme Kararına Etkisini Gösteren Kavramsal Model

Kaynak: N. Van Nes, J. Cramer, A. Stevels’in “A Practical Approach to the Ecological Lifetime Optimization of Electronic Products” (Ecodesign, pp.108, First International Symposium on Environmentally Conscious Design and Inverse Manufacturing, 1999) adlı çalışmasından alınmıştır.

Alan yazında ürün yenileme kararında etkili olabilecek unsurlar, alan yazında farklı şekillerde ele alınmıştır. Bayus (1991)’un listesi; tarz, işlevler ve teknolojik üstünlükler, fiyat ve satış promosyonları, değişen aile yapısı ve gelişen finansal durum başlıklarından oluşmaktadır ve bunlar, çalışan ürünlerin yıpranmamasına rağmen değiştirilmesine gerekçe olabilen unsurlar olarak ifade edilmektedir. Mowen (1995) mevcut durum ve arzulan duruma etki edebilen değişkenleri tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre, teknik şartlar, tarz, fiyat ve satış promosyonları, önceki kararlar, değişen şartlar ve istekler, finansal durumlardaki değişim, yaşlanma, fiziksel ve psikolojik değişimler etkili unsurlardır. Engel v.d. (1995) satın alma isteğinin oluşmasında etkili olan faktörleri tanımlamaya çalışmıştır. Zaman, değişen şartlar, ürün sahipliği, ürün kullanımı, bireysel farklılıklar ve pazarlamanın etkilerini temel unsurlar olarak göstermektedir. Creusen (1998) ise ürün görünümünün, dayanıklı tüketim mallarının tercihinde ve değerlendirilmesindeki rolü üzerine odaklanmıştır.

Ona göre bir dayanıklı tüketim ürünü; pratik olma, ergonomik olma, haz ve sembolik olmak üzere dört işleve sahiptir. Bayus, Creusen, Engel v.d., Mowen çalışmalarını baz alınarak, van Nes ve Cramer (2006) ürün yenileme davranışına etki edebilecek unsurları üç ana kategori altında gruplandırılmıştır (Şekil.3). Bunlar:

- ✓ *Ürün nitelikleri:* bir ürünün diğer bir ürüne göre değer kattığı özelliklerini kapsar,
- ✓ *Durumsal ve Dışsal Etkiler:* ürünün doğası gereği kendinde barındırmadığı, dışarıdan eklenmiş unsurlar,
- ✓ *Tüketici Nitelikleri:* İnsanların aynı durumda farklı tercihler yapmasına sebep olan insanlar arası farklılıkları ifade eder.

Şekil 3. Yenileme Kararına Etki Eden Unsurlar

Kaynak: Nicole van Nes & Jacqueline C. (2005). Influencing Product Lifetime Through Product Design. Business Strategy and the Environment, 14, s. 292.

Van Nes ve Cramer (2005: 294)'e göre, yenileme gereksinimini ortaya çıkaran tek bir unsurdan bahsedilemez, birden fazla unsurun etkileşimi söz konusudur. Yazarlar yenileme gereksinimi ortaya çıkaran unsurları dört başlık altında incelemişlerdir. Bunlar; “giy ve eskit”, “iyileştirilmiş kullanılabilirlik”, “yeni istekler” ve “iyileştirilmiş tarz”dır. “Giy ve eskit”, yenileme gereksinimine doğru iten (push), “yeni istekler” çeken (pull), “iyileştirilmiş kullanılabilirlik” ve “iyileştirilmiş tarz” ise iten ve çeken güdüler olarak ifade edilmektedir. Bu dört yenileme güdüsüne ilişkin bilgilere Tablo.3’de yer verilmiştir.

Tablo3. Yenileme Kararını Ortaya Çıkaran Temel Güdüler

Yenileme Güdüsü	Açıklama
Giy ve eskit	Ürüne ait bir veya daha fazla işlevin çalışmaması veya ürünün hiç çalışmaması sebebiyle yenileme gereksiniminin doğmasıdır.
İyileştirilmiş kullanılabilirlik	Ürün yenilenmesi birden fazla sebebe bağlıdır. Bunlardan biri ürünün fonksiyonlarını tam olarak yerine getirememesidir. Ürünün kullanımının ekonomikliği ve kullanım güvenliği gibi güdüler etkilidir.
İyileştirilmiş tarz	Ürünün yenilenmesinde birden çok unsurun etkileşimi söz konusudur. Bu unsurlardan birisi, ürünün tam olarak işlevlerini yerine getirememesi olabilir. Kullanım kolaylığı ve/veya kalite ve/veya ürün tasarımının geliştirilmesi arzusu ile yenileme isteği oluşabilir.

Tablo3. Yenileme Kararını Ortaya Çıkaran Temel Güdüler (Devamı)

Yeni istekler	Ürün, bünyesinde bir sorun bulundurmamasına rağmen, yeni isteklerin (kullanım kolaylığı, tasarım, kalite, sosyal değer, güvenlik gibi) karşılanması amacıyla değiştirilir. Bu yeni istekler ürün nitelikleri ile ilgili olabileceği gibi çok sayıda başka niteliğin bir kombinasyonu da olabilir.
---------------	---

Kaynak: Nicole van Nes & Jacqueline C. (2005). Influencing Product Lifetime Through Product Design. Business Strategy and the Environment, 14, s. 286-299.

5. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Tüketicilerin sürdürülebilir tüketimle ilişkin kişisel değerler ile ürün ömrü tercihlerini belirleyebilmek amacıyla katılımcılara anketle 34 ifade yöneltilmiştir. Ölçümü gerçekleştirebilmek amacıyla 5’li Likert derecelemesi kullanılmıştır (1: Kesinlikle Katılmıyorum -5: Kesinlikle Katılıyorum, olmak üzere). Kabul edilebilir nitelikte olan 1815 ankete faktör analizi, ANOVA ve korelasyon analizleri yapılarak bulgular aşağıda gösterilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo.4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Örneklem Demografik Özellikleri (n=1815)

Özellikler	Yüzde (%)	Sayı	Özellikler	Yüzde (%)	Sayı
Cinsiyet			Hane Geliri		
Kadın	38,1	692	646 TL ve altı	3,6	65
Erkek	61,9	1.123	647-1.299 TL	16,3	296
Yaş			1.300-2.600 TL	25,7	467
20-29	32,9	597	2.601-3.900	20,4	370
30-39	25,9	470	3.901-5.200 TL	14,9	271
40-49	23,7	430	5.201-6.500 TL	7,9	144
50 ve üstü	17,5	318	6.501-7.800 TL	3,6	66
			7.801-9.100 TL	2,6	47
			9.101-10.400 TL	1,2	22
			10.401 TL ve üstü	3,7	67
Eğitim Düzeyi			Bölgesel Dağılım		
İlköğretim	2,3	42	TR1 (İstanbul)	32,7	594
Lise	5,6	102	TR2 (Batı Marmara)	2,58	47
Meslek Lisesi	1,9	34	TR3 (Ege Bölgesi)	9,8	178
MYO	4,8	87	TR4 (Doğu Marmara)	9,7	177
Lisans	54,7	993	TR5 (Ankara, Konya, Karaman)	21,5	391
Yüksek Lisans	17,2	312	TR6 (Akdeniz Bölgesi)	12,8	234
Doktora	13,5	245	TR7 (Orta Anadolu)	2,03	37
Medeni Durum			TR8 (Batı Karadeniz)	2,2	40
Evli	58	1.053	TR9 (Doğu Karadeniz)	2,25	41
Bekâr	42	762	TRA (Kuzeydoğu Anadolu)	0,3	6
Hanehalkı Büyüklüğü			TRB (Ortadoğu Anadolu)	0,9	18
1-3 kişi	60,8	1.104	TRC (Güneydoğu Anadolu)	2,8	52
4-6 kişi	38,6	700			
7 ve üstü	0,6	11			

Her bir ifadeye ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerinin yer aldığı Tablo 5 ve Tablo 6 hazırlanmıştır. Her iki tabloda yer alan bazı ifadelerin sonunda (-) işareti yer almaktadır. Bu işaretin yer aldığı ifadeler verilen yanıtlar ters kodlanmıştır.

Tablo 5. Sürdürülebilir Tüketim Davranışına İlişkin Kişisel Değerler

Sürdürülebilir Tüketime İlişkin Kişisel Değerler	Ort.	S.s.
Geri dönüşümlü atıkları (kağıt, karton, cam, plastik, teneke kutu vb) ayrı ayrı toplamalıyız	4,68	,695
Bırakalım gelecek nesiller çevreyle ilgili sorunlarını kendileri çözsün (-)	4,63	,715
İnsanoğlu doğayla uyumlu yaşmalıdır	4,56	,664
Her bir bireyin çevreci davranışı toplumda olumlu bir etki yaratır	4,56	,714
Tüketiciler, satın aldıkları ürünlerin çevreye olan etkilerini dikkate almalıdır	4,53	,689
Doğa ile ilgili tüm konular benim için çok önemlidir	4,47	,650
Evdeki elektrik tüketimini azaltmak için çaba gösteriyorum	4,37	,751
Türkiye'de toplum, çevreye yeterli düzeyde ilgi göstermemektedir	4,35	,944
Türkiye'de yetkililer geri dönüşüm için yeterince çalışmıyor	4,34	,913
Tüketiminin çevreye olan zararlarını sık sık düşünüyorum	4,34	,754
Ev eşyalarından enerji tasarruflu olanları alırım	4,30	,755
Doğanın dengesi kolaylıkla bozulabilir	4,28	,894
İnsanoğlu doğaya çok kötü davranmaktadır	4,23	1,020
Çevresel sorunlar abartılmaktadır (-)	4,21	,901
Çevresel etkilerinden dolayı, ürünlerin fazla ambalajlı olmasına üzülürüm	4,15	,930
Sadece yasal zorunluluk olursa, çöpleri ayrıştırıp atarım	4,03	1,149
Geri dönüşümlü ürünler alırım	3,94	,804
Kendimi çevreci olarak tanımlayabilirim	3,93	,781
İnsanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı değiştirme hakkı vardır (-)	3,91	1,074
Ürünlerin faydaları, çevreye verdiği zarardan daha önemlidir (-)	3,83	,978
Çevre kirliliğine karşı bireysel mücadelenin bir etkisi yoktur (-)	3,81	1,193
Bir ürün satın alırken, kullanımının çevreyi nasıl etkileyeceğini dikkate alırım	3,78	,802
Çevreye olan etkisine bakmaksızın genelde ucuz fiyatlı ürünleri tercih ederim (-)	3,72	,966
Bilim ve teknoloji, çevresel sorunları çözecektir (-)	3,08	1,047
Etrafımdaki insanların doğaya ilgi gösterdiğini söyleyebilirim	2,96	,943

(Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum)

Katılımcıların, kaynağında ayrıştırma konusunda hassas oldukları anlaşılmıştır. Geri dönüşümlü atıkların ayrıştırılarak toplanması ifadesinin ortalaması, sürdürülebilir tüketimle ilişkin kişisel değerlere ilişkin ifadeler içinde en yüksek ortalamaya sahip olanıdır. Ayrıca katılımcıların çevresel sorunları gelecek nesiller tarafından çözülmek üzere kenara itilebilecek bir problem olarak algılamadığı ve bu sorunların çözümünde bilim ve teknolojinin yeterli olacağı hususunda bir karara varamadıkları görülmüştür. Tablo.5'den genel bir çıkarım yapmak gerekirse; katılımcıların doğayı ve çevre sorunlarını iyi algıladıklarını ve önemli bulduklarını ancak (özellikle 4'ün altı ortalamaları incelediğimizde) tüketimleri ve çevreci davranışları konusunda yeterli düzeyde kişisel yetkinliğe sahip olmadıkları söylenebilir. Bireylerin, doğanın ve çevreye yönelik tehditlerin farkında ancak davranışsal olarak etkisiz oldukları çıkarılabilir. Bunu destekleyen bir gösterge olarak, katılımcıların etrafındaki insanların doğaya ilgi gösterdiğini söyleyememeleridir. Bu konuda olumlu cevap vermemişler, kararsız olma eğiliminde olduklarını göstermişlerdir.

Tablo 6. Ürün Ömrüne İlişkin Tercihler

Ürün Ömrüne İlişkin Tercihler	A.O.	S.s.
Alacağım ürünün uzun ömürlü olması çok önemlidir	4,13	,820
Daha uzun ömürlü ürünler için daha fazla para ödemeyi tercih ederim	3,98	,919
Tamir maliyetleri düşük olsa bile arızalanan ürünler yerine yenisini almak isterim (-)	3,94	1,010
Genel olarak, ürünlerin ömrü 10 yıl öncesine göre daha kısadır	3,94	,972

Tablo 6. Ürün Ömrüne İlişkin Tercihler (Devamı)

Sahip olduğum ürünlerin modaaya uygun olması benim için önemlidir (-)	3,90	1,029
Çalışır durumda olsa bile eskidiğini düşündüğüm ürünleri yenilerim (-)	3,86	1,013
Sürekli yeni modeller çıkması sebebiyle aldığım ürünün uzun ömürlü olması bence çok önemli değildir (-)	3,87	1,025
Sahip olduğum ürünlerin son teknoloji olması benim için önemlidir (-)	3,33	1,138
Sorunsuz olduğuna emin olsam bile ikinci el ürünler kullanmak istemem (-)	3,23	1,213

Not: Ort.: Aritmetik Ortalama / S.s. Standart Sapma.

Katılımcıların ürün ömrüne ilişkin ifadelerine verdikleri yanıtlara göre, ürün ömrünü dikkate aldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak teknoloji, moda ve estetiğin, ürün yenileme sürecindeki etkisi konusunda bir yorumda bulunmak güçtür. Yine de, bireylerde uzun ürün ömrüne yönelik bir eğilimin olduğu, moda ve estetik gibi değerlerin bu eğilimi şiddetle etkilemediği görülmektedir. Genel olarak katılımcıların; ürün ömrünün giderek kısaldığı, ürün ömrünün tercihlerinde önemli bir belirleyici olduğu ve daha uzun ürün ömrü için daha fazla para ödeyebilecekleri konusunda görüş beyan ettikleri söylenebilir. 25 ifadeden oluşan “sürdürülebilir tüketimle ilişkin kişisel değerler” ölçeğine yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Testi ve Bartlett Küresellik Testine ilişkin bulgular Tablo.7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser Meyer Olkin (KMO) Ölçek Geçerliliği	,881
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare	5584,565
sd	91
p değeri	,000

Değişkenler, ilgili ölçekle olan korelasyonları, binişik olma durumu, eş kökenlilik değerleri ve eğer değişken silinirse ölçeğin alacağı alfa değeri açısından incelenmiştir. Bunun sonucunda ölçek güvenilirliklerini olumsuz yönde etkiledikleri tespit edilen 11 ifade ölçekten çıkarılmıştır. 14 ifadeden oluşan ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi, döndürme yöntemi olarak da dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) seçilmiştir. Elde edilen döndürülmüş unsur matrisi tablosundaki tüm maddeler binişiklik ve yük değerlerinin kabul düzeyini karşılaması açısından incelenmiş ve uygunluk göstermeyen ifadeler değerlendirmeden çıkarılmıştır. İfadelerin çıkarılmasının ardından tekrar edilen döndürme işlemi sonucunda faktörlerin isimlendirilmesi aşamasına geçilmiştir.

Önceki çalışmalarda ortaya konulardan farklı olarak, bazı ifadelerin farklı faktörler altında toplandığı görülmüştür. Faktör analizi sonucu oluşturulan faktörler, önceki çalışmalarda kullanılan terimler de dikkate alınarak, “Sürdürülebilir Tüketimin Boyutları” ana başlığı altında şöyle isimlendirilmiştir:

- Faktör 1: “Çevre Bilinçli Tüketim”
- Faktör 2: “Çevresel Değer”
- Faktör 3: “Çevresel Yetkinlik”
- Faktör 4: “Çevresel Önem”

Faktör analizi sonrasında ortaya çıkan altı faktöre ait ifadeler, bu ifadelerle ait; faktör yükleri, eşkökenlilik değeri, her faktörün; özdeğeri, toplam varyansı açıklayıcılığı ve faktörün güvenilirliğine ilişkin Cronbach alfa değerlerine Tablo.8’de yer verilmiştir.

Tablo 8’de, Cronbach alfa değeri 0.5-0.6 arasında olan iki faktör de dahil edilmiştir. Genel olarak yazında ölçek için 0.6 değeri kabul görse de Nunnally (1967), Cronbach alfa değerinin düşük seviyede kabul edilebilmesi için bir standart olmadığını, bunun doğrudan araştırmanın amaçlarına göre farklılık göstereceğini ifade etmektedir. Nunnally, .50 ve .60 düzeylerinde güvenilirlik oranını yeterli bulmakta olup .80 üstü güvenilirlik değerlerinin muhtemelen anlamsız olacağı yorumunu yapmaktadır. Ancak birçok uygulamada, önemli kararlar alınırken, güvenilirlik oranının en az .90 üzerinde olması, hatta .95 üstü değerler arzulanan standart olarak gösterilir (Churchill, 1979).

Tablo 8. Sürdürülebilir Tüketim İlişkin Kişisel Değerler Faktör Analizi Sonuçları

Sürdürülebilir Tüketimin Boyutları	Eşkökenlilik	Yükü	Öz değeri	Açıklanan varyans	Ortalama	Alfa
I-Çevre Bilinçli Tüketim (5 madde)			2,460	17,570	4,1	,739
Ev eşyalarından enerji tasarruflu olanları alırım	,589	,749			4,3	
Çevresel etkilerinden dolayı, ürünlerin fazla ambalajlı olmasına üzülürüm	,390	,461			4,15	
Evdeki elektrik tüketimini azaltmak için çaba gösteriyorum	,555	,687			4,37	
Geri dönüşümlü ürünler alırım	,575	,675			3,95	
Bir ürün satın alırken, kullanımının çevreyi nasıl etkileyeceğini dikkate alırım	,555	,517			3,87	
II-Çevresel Değer (3 madde)			2,048	14,632	4,24	,654
Tüketiminin çevreye olan zararlarını sık sık düşünüyorum	,632	,786			4,34	
Doğa ile ilgili tüm konular benim için çok önemlidir	,617	,742			4,47	
Kendimi çevreci olarak tanımlayabilirim	,521	,506			3,93	
III-Çevresel Yetkinlik (3 madde)			1,721	12,295	4,59	,575
Geri dönüşümlü atıkları (kağıt, karton, cam, plastik, teneke kutu vb.) ayrı ayrı toplamalıyız	,580	,748			4,68	
Her bir bireyin çevreci davranışı toplumda olumlu bir etki yaratır	,538	,682			4,56	
İnsanoğlu doğayla uyumlu yaşamalıdır	,465	,573			4,56	
IV-Çevresel Önem (3 madde)			1,587	11,333	4,18	,514
Çevresel sorunlar abartılmaktadır	,514	,602			4,21	
Çevreye olan etkisine bakmaksızın genelde ucuz fiyatlı ürünleri tercih ederim	,640	,643			3,72	
Bırakalım gelecek nesiller çevreyle ilgili sorunlarını kendileri çözsün	,644	,753			4,63	

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: % 88,1

Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 0,000, p<0.0001;

Açıklanan toplam varyans: %55,831; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 5584,565

(Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum)

Saha çalışması sonucu toplanan ve değerlendirmeye uygun bulunan 1815 anket için, kullanılan ölçeklerin güvenilirliği testi yapılmıştır. Her bir ölçek için elde edilen güvenilirlik değeri Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Testi Sonuçları (n=1815)

Ölçek Adı	Cronbach Alfa Değeri
Sürdürülebilir Tüketim İlişkin Kişisel Değerler Ölçeği (1.-25. ifadeler)	,803
Ürün Ömrüne İlişkin Değişkenler (26.-34. ifadeler) Ölçeği	,668

Güvenilirlik analizi sonucu ortaya çıkan Cronbach alfa katsayısı yorumları, ön-test sonrası yapılan yorumlarla benzerlik göstermektedir. Anket formunda yer alan “ürün ömrüne ilişkin değişkenler ölçeği”nin oldukça güvenilir, diğer ölçeklerin ise yüksek derecede güvenilir olduğu saptanmıştır (Özdamar, 2004: 633). Buraya kadar olan temel analizlerde, katılımcıların genel eğilimleri incelenmiştir. Aynı zamanda ölçeklerin ileri analizlere izin verecek yapıda oldukları tespit edilmiştir. Sürdürülebilir Tüketimin Boyutlarının; “beklenen ürün ömrü” ile olan ilişkisi korelasyon analizi, “ürün yenileme sebepleri” ile olan ilişkisi t-testi, “yeni ürün tercihini etkileyen nitelikler” ile olan ilişkisi ise ANOVA ile değerlendirilmiştir. Hipotez testlerinde demografik değişkenler:

- ✓ Yaş sorusuna ilişkin gruplar; genç (20-34 yaş grubu), orta (35-49 yaş grubu) , orta yaş üstü (50 ve üstü yaş grubu) olarak,
- ✓ Gelir seviyesi grupları ise; düşük (646-3.900 TL), orta (3.901-7.800 TL) ve yüksek (7.801 TL ve üstü) olmak üzere üç grup altında sınıflandırılmıştır. Sürdürülebilir Tüketimin Boyutları ile Beklenen Ürün Ömrü değişkenlerine korelasyon analizi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo.10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. Sürdürülebilir Tüketim Boyutları ile Beklenen Ürün Ömrü Korelasyon Analizi

	N	P değeri	Pearson değeri (r)
Çevre Bilinçli Tüketim Beklenen Ürün Ömrü	1815	,000	,144**
Çevresel Değer Beklenen Ürün Ömrü	1815	,002	,074**
Çevresel Yetkinlik Beklenen Ürün Ömrü	1815	,021	,054*
Çevresel Önem Beklenen Ürün Ömrü	1815	,004	,067**

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır / * . Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Beklenen Ürün Ömrü’nün, Sürdürülebilir Tüketim Boyutları ile ilişkili olup olmadığını test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo.11’e göre, Beklenen Ürün Ömrü ile Sürdürülebilir Tüketimin tüm boyutları arasında, 0.01 ve 0.05 düzeylerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Sonuç olarak, çevre bilinçli tüketim, çevresel değer, çevresel yetkinlik ve çevresel önem arttıkça, beklenen ürün ömrü artmaktadır. Aşağıda yer alan tablolarda farklı değişkenler dikkate alınarak yapılan t-testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 11. Sürdürülebilir Tüketim Boyutları ile Yenileme Sebeplerinin Karşılaştırılması

	Yenileme Sebebi	N	Ort.	S.s.	t-değeri	p-değeri
Çevre Bilinçli Tüketim	ürün ömrüne bağlı	1649	4,12	,562	2,759	,006
	ürün ömrüne bağlı olmayan	166	3,99	,601		
Çevresel Değer	ürün ömrüne bağlı	1649	4,25	,553	1,600	,111
	ürün ömrüne bağlı olmayan	166	4,16	,636		
Çevresel Yetkinlik	ürün ömrüne bağlı	1649	4,60	,497	2,158	,032
	ürün ömrüne bağlı olmayan	166	4,50	,599		
Çevresel Önem	ürün ömrüne bağlı	1649	4,20	,610	3,134	,002
	ürün ömrüne bağlı olmayan	166	4,04	,663		

(Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum)

Hane aylık gelirine göre sürdürülebilir tüketim boyutlarının karşılaştırıldığı ANOVA sonuçları Tablo.12’de gösterilmiştir. Çevre bilinçli tüketim ve çevresel değer düzeyi, hane aylık gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir. Düşük hane aylık gelirine sahip grubun, orta gelir grubuna göre daha düşük seviyede çevre bilinçli tüketim ve çevresel değere sahip olduğu ve çevresel sorunları daha az önemsendiği görülmektedir. Ayrıca yüksek gelir grubunun, düşük gelir grubuna göre daha yüksek çevre bilinçli tüketim ortalamasına sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 12. Hane Aylık Gelirine Göre Sürdürülebilir Tüketim Boyutlarının Karşılaştırılması

	Aylık Hane Geliri	N	Ort.	S.s.	F-değeri	p-değeri	Farklılık
Çevre Bilinçli Tüketim	646-3.900 TL (A)	1.197	4,06	,579	12,279	,000	A<B A<C
	3.901-7.800 TL (B)	480	4,20	,544			
	7.801 TL + (C)	138	4,18	,483			
Çevresel Değer	646-3.900 TL (A)	1.197	4,20	,561	8,051	,000	A<B
	3.901-7.800 TL (B)	480	4,32	,551			
	7.801 TL + (C)	138	4,29	,574			
Çevresel Yetkinlik	646-3.900 TL (A)	1.197	4,60	,503	,374	,688	
	3.901-7.800 TL (B)	480	4,59	,515			
	7.801 TL + (C)	138	4,56	,523			
Çevresel Önem	646-3.900 TL (A)	1.197	4,15	,624	4,397	,012	A<B
	3.901-7.800 TL (B)	480	4,24	,581			
	7.801 TL + (C)	138	4,23	,660			

(Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum)

Yaş gruplarına göre sürdürülebilir tüketim boyutlarının karşılaştırıldığı ANOVA sonuçlarına Tablo.13’de yer verilmiştir. Sürdürülebilir tüketim boyutlarının, yaş gruplarına göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Genç yaş grubunun çevre bilinçli tüketim, çevresel değer ve çevresel önem ortalamalarının orta yaş grubu ile orta yaş üstü gruba göre daha düşük olduğu, çevresel yetkinliğe göre ise yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Orta yaş ile orta yaş üstü grup arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özetle, gençler; orta yaş ve orta yaş üstüne göre daha düşük çevre bilinçli tüketim ve çevresel değer düzeyine sahip olup, çevresel sorunları daha az önemsemektedirler.

Tablo 13. Yaş Gruplarına Göre Sürdürülebilir Tüketim Boyutlarının Karşılaştırılması

	Yaş Grubu	N	Ort.	S.s.	F-değeri	p-değeri	Farklılık
Çevre Bilinçli Tüketim	20-34 (A)	867	3,98	,584	45,565	,000	A<B A<C
	35-49 (B)	632	4,21	,532			
	50 ve üstü (C)	316	4,25	,504			
Çevresel Değer	20-34 (A)	867	4,10	,588	56,928	,000	A<B A<C
	35-49 (B)	632	4,34	,525			
	50 ve üstü (C)	316	4,41	,453			
Çevresel Yetkinlik	20-34 (A)	867	4,57	,517	2,860	,058	
	35-49 (B)	632	4,63	,475			
	50 ve üstü (C)	316	4,59	,541			
Çevresel Önem	20-34 (A)	867	4,11	,616	11,925	,000	A<B A<C
	35-49 (B)	632	4,25	,596			
	50 ve üstü (C)	316	4,25	,639			

(Cevap seçenekleri: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum)

Beklenen ürün ömrü ortalamasının; hane aylık geliri, yaş ve cinsiyete göre karşılaştırıldığı ANOVA ve t-Testi sonuçları Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. Beklenen Ürün Ömrü Ortalamasının Hane Aylık Geliri, Yaş ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Hane Aylık Geliri	N	Ort.	S.s	F-değeri	p-değeri	Farklılık
Beklenen Ürün Ömrü	646-3.900 TL (A)	1.197	4,51	,693	,888	,412	
	3.901-7.800 TL (B)	480	4,56	,648			
	7.801 TL + (C)	138	4,56	,634			
	Yaş Grubu	N	Ort.	S.s	F-değeri	p-değeri	Farklılık
	20-34 (A)	867	4,47	,681	7,034	,001	A<B
	35-49 (B)	632	4,60	,674			
	50 ve üstü+ (C)	316	4,55	,658			
	Cinsiyet	N	Ort.	S.s	t-değeri	p-değeri	
	Kadın	691	4,67	,641	7,121	,000	
	Erkek	1124	4,44	,684			

Yanıt kategorileri: 1: (1 yıl içinde), 2: (1-2 yıl arası) , 3: (3-5 yıl arası), 4: (6-8 yıl arası), 5: (9-11 yıl arası), 6: (12 yıl veya daha fazla)

“Beklenen ürün ömrü” hane aylık gelirin e göre farklılık göstermez iken yaş ve cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Orta yaş grubu genç yaş grubuna, kadınlar da erkeklere göre beklenen ürün ömrünü daha uzun değerlendirmektedir.

6. SONUÇ

Sürdürülebilir tüketimin, ürün ömrü boyutundan, tüketicilerin tutum ve davranışlarının analizi için çaba gösterilen bu çalışmada; Türkiye genelinde, internet erişimi olan, 20 yaş ve üstü, en az ilköğretim mezunu olan 1.815 kişi ile “tanımlayıcı” nitelikte bir araştırma yapılmış ve sürdürülebilir tüketim olgusu, ürün ömrü bakışı ile irdelenmiştir. Tüketicilerin sürdürülebilir tüketim e ilişkin kişisel değerleri ve dayanıklı tüketim mallarına ilişkin ürün ömrü tercihleri araştırılmış, demografik özellikler de dikkate alınarak tüketicilerin çevresel değerleri, ürün ömrüne ilişkin değişkenler ile ilişkilendirilmiştir. Cevaplayıcıların; yüksek eğitilmiş, 20-39 yaş aralığında 1.300-5.200 TL aylık hane geliri olan, çoğunluğu erkek ve çoğunluğu evli, ortalama 3 kişiden oluşan hane halkı büyüklüğüne sahip, yoğunlukla İstanbul ile Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman), Akdeniz, Doğu Marmara ve Ege Bölgelerinde yaşadığı bu çalışmada, aşağıdaki temel bulgulara ulaşılmıştır:

- ✓ Beklenen ürün ömrü ile sürdürülebilir tüketimin tüm boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. “Çevre bilinçli tüketim”, “çevresel değer”, “çevresel yetkinlik” ve “çevresel önem” arttığında beklenen ürün ömrü artmaktadır. Yani, çevre bilinçli tüketiciler ürünleri daha uzun kullanmayı tercih etmektedir.
- ✓ Sürdürülebilir tüketim boyutları, “yeni ürün tercihinde etkili nitelikler” e göre farklılık göstermektedir. Ürün tercihinde “kişisel tercihleri” diğerlerine göre daha az dikkate alanların daha fazla “çevre bilinçli tüketim” ve “çevresel değer” ortalamalarına sahip oldukları; “ürün niteliklerini” diğerlerine göre daha fazla dikkate alanların ise “çevresel yetkinlik” ve “çevresel önem” ortalamalarının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Buradan çıkan sonuç ise, kişisel olarak çevresel sorunların çözümünde etkili olabileceğine inanan ve çevresel sorunları ciddiye alan bireylerin, ürün niteliklerini dikkat alarak yeni ürün tercih etmeleridir. Ayrıca, çevresel değer ve tüketim de çevre bilinci arttıkça tüketiciler, ürün tercihinde kişisel tercihleri (marka, estetik görünüm, fiyat vb.) yerine ürün nitelikleri ve servis sonrası desteğini dikkate almaktadırlar.
- ✓ Tüketicilerin, “çevre bilinçli tüketim”, “çevresel değer” ve “çevresel önem” düzeylerine göre ürün yenileme sebepleri farklılık göstermektedir. “Ürün ömrüne bağlı olan” ürün yenileme sebebi seçenlerin daha yüksek sürdürülebilir tüketim eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (73-91)

Volume: 4 Issue: 7 (73-91)

Ayrıca katılımcılar genel eğilim olarak; bilim ve teknolojinin tek başına yeterli olamayacağını düşünmekte, bireysel gayretin önemli olduğuna ve aktif katılım gösterilmesi gerektiğine inanmakta, kendini çevreci olarak tanımlamakta güçlük çekmekte, çevresindeki insanların doğa duyarlılığını yeterli düzeyde bulmamakta, toplumun ve yetkililerin çevreye yeterli düzeyde ilgi göstermediğini düşünmekte, yasal zorunlulukların etkili olduğuna inanmaktadır.

“Sürdürülebilir tüketim boyutları” ve “beklenen ürün ömrü” ile demografik özellikler arasında da bazı ilişkiler bulunmuştur:

- ✓ Kadınların erkeklere göre; daha fazla çevre bilinçli tüketim düzeyine sahip, çevreye müdahale anlamında kendilerini kişisel olarak daha etkili ve çevresel sorunları fazla önemsedikleri anlaşılmıştır.
- ✓ Gelir durumuna bağlı olarak; düşük aylık hane gelinine sahip grubun, orta gelir grubuna göre daha düşük seviyede çevre bilinçli tüketim ve çevresel değere sahip olduğu ve çevresel sorunları daha az önemseydiği görülmektedir. Ayrıca yüksek gelire sahip grup, düşük gelir grubuna göre daha yüksek çevre bilinçli tüketim ortalamasına sahiptir.
- ✓ Yaşa bağlı olarak; gençler, orta yaş ve orta yaş üstüne göre daha düşük çevre bilinçli tüketim ve çevresel değere sahiptir ve çevresel sorunları daha az önemsemektedir. Orta yaş ve orta yaş üstü grup arasında ise sürdürülebilir tüketim boyutu ile anlamlı bir farklılık yoktur.
- ✓ Beklenen ürün ömrü, aylık hane gelinine göre farklılık göstermez iken yaş ve cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Orta yaş grubu genç yaş grubuna, kadınlar da erkeklere göre beklenen ürün ömrünü daha uzun değerlendirmektedir.

Ürün ömrü beklentisi, ankette yer alan beyaz eşyalar için diğer elektronik ürünlere göre daha uzundur. Özellikle cep telefonu ve bilgisayar için beklenen süre oldukça kısadır. Çevresel anlamda bu önemli bir tehdit olarak algılanabilir. Çünkü bilgisayarlar ve cep telefonları kurşun, civa, kadmiyum gibi zehirli maddeler içermekte ve geri kazanılabilen bileşen oranı (buzdolapları için %70 iken bilgisayarlar için %11’dir) düşük seviyededir. Bu ürünlerin sık yenilenmesinde hızlı teknolojik gelişmeler ve modanın etkili olduğu düşünülmektedir.

Anket uygulaması ile pilot çalışmadaki mülakatlar karşılaştırıldığında; ürün ömrünün azaldığına yönelik bir algı durumu anketle desteklenmemekte iken, mülakatlardan, aşağıda yer verilen ifadelerle göre, ürün ömrünün azaldığına dair bir varsayımın kabullenildiği anlaşılmaktadır. Mülakatlarda öne çıkan bazı açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

- ✓ “Eski ürünlerimin arızalanmasından korkuyorum çünkü yeni ürünler kalitesiz. [...] Yeni ürünlerin 10 yılı çıkarmasını iyi olarak değerlendirebilirim.”
- ✓ “Küçük ev aletlerinde 20-30 yıl önceden bu tarafa zaten yapılan bir şeydi. Küçük ev aletinin artık tamire mümkün değil, bir kere bozuldu mu kaldırıp atıyorsun tekrarını alıyorsun. Oradaki çarkın dönüşü için belli bir ömrü doldurduğunda bir daha tedavi edilmemek üzere malın yok olmasını ön görüyor. Bu bir çarkın dönüşünü sağlıyor.”
- ✓ “Kaldır-at, dolmayan çakmaklar misali oldu ayakkabılar, giysiler, her şeyler.”
- ✓ “Ürün ömrünün kısaltılması üretici tarafından bakacak olursak bir gerekliliğin sonucudur.”
- ✓ “[...] elektronik sektörü neredeyse artık dayanıklı tüketim olmaktan çıkıyor dayanıksız tüketime geçiyor. Üreticiler bunu yapmak zorunda, bu tüketicinin talebi sonucu olmuyor. [...] Fabrikalar hayatlarını devam ettirmek zorunda. Eskisi gibi 30 senelik buzdolabı üretmeye devam ederse, on sene sonra zaten ortada fabrika kalmaz.”
- ✓ “[...] Sayısal bir değer yok. Bunu da kimse açıklamaz. Eskiden biz şu parçayı koyuyorduk da uzun dayanıyordu da şimdi kısa dayanıyor diye hiçbir üretici söylemez. [...] İsteyene uzun ömürlü ürün de var pazarda.”
- ✓ “Ürün ömrü sanki azalmış gibi. Çocukluğumda alınan bir buzdolabının 20-25 sene kullanıldığını biliyorum, sağlam da duruyor. Fakat yeni teknoloji o kadar sağlam mı, çok emin değilim. Bir garanti süresi var ama garanti süresi sonrası bir iki sorun çıkartabiliyor. [...] Fonksiyonellik olarak bir gelişme var ancak dayanıklılık anlamında bir düşüş var.”

Tüketicilerin, ürün ömrüne ilişkin tutum ve tercihleri ile çevresel hassasiyetleri dikkate alındığında, Türkiye için genel bir tüketici profili çizmek veya tüketicileri gruplara ayırarak tanımlamak mümkün olmamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, özellikle tüketime bağlı çevresel kirlenmeye odaklanan sivil inisiyatifler ile siyasi otoritenin, yürüteceği faaliyetlerinde, tüketicinin zihninde ürün ömrüne ilişkin bir konumlandırma yapması gerekmektedir. Tüketicinin ürün ömrüne yönelik algı ve tutumlarında ciddi değişiklikler yapmadan

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (73-91)

Volume: 4 Issue: 7 (73-91)

sürdürülebilir tüketim hedeflerine ulaşılabilmesi mümkün görünmemektedir. Ürün ömrü açısından sürdürülebilir tüketimin incelendiği bu araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma amaçlarına ulaşıldığı ve araştırma sorularına tatmin edici cevaplar bulunduğu düşünülmektedir. Ancak sosyal bilimlerdeki hemen her çalışmada olduğu gibi, bu sonuçlar yeni araştırma sorularını da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, psikolojik ve sosyolojik açılardan konuya yaklaşılmasının, araştırmaya konu olan ürün gruplarının genişletilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDERSEN, M.M. & TUKKER, A. (2006). Perspectives on Radical Changes to Sustainable Consumption and Production (SCP). **Workshop of The Sustainable Consumption Research Exchange Network**, Copenhagen, Denmark.
- ANTONIDES, G. (1990). **The Lifetime of a Durable Good**, Dordrecht: Kluwer.
- BAUMAN, Z. (1999). **In Search of Politics**, Polity Press: Cambridge.
- BAYUS, B. L. (1991). The Consumer Durable Replacement Buyer. **Journal of Marketing**, 55: 42-51.
- BAYUS, B. L. (1998). "An Analysis of Product Lifetimes in a Technologically Dynamic Industry". **Management Science**, 44(6): 763-775.
- BOCOCK, R. (1997). **Tüketim**, (Çev., Ğrem Kutluk) Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- BURCH, M.A. (2003). **Stepping lightly: Simplicity for People and The Planet**. Gabriola Island: New Society Publishers.
- CHALKLEY, A.M. (2003). Theory and Calculation of Environmentally Optimum Product Lifespan. Ph. D. thesis, Brunel University, UK.
- CHARTER, M. & TISCHENER, U. (2001). **Sustainable Solutions. Developing Products and Services for the Future**. Sheffield, United Kingdom: Greenleaf Publishing Limited; 2001.
- CHURCHILL, G.A. (1979). "A Paradigm for Developing Better Measures of Marketing Constructs", **Journal of Marketing Researches**, 16: 64-73.
- COOPER, T. (2004). "Inadequate Life? Evidence of Consumer Attitudes to Product Obsolescence", **Journal of Consumer Policy**, 27: 421-449.
- COOPER, T. (1994). "The Durability of Consumer Durables", **Business Strategy and the Environment**, 3(1): 23-30.
- COOPER, T. & MAYERS, K. (2000). **Prospects for Household Appliances**, Halifax: Urban Mines.
- CONN, W.D. (1977). "Consumer Product Life Extension in The Context of Materials and Energy Flows". In: D. W. Pearce & I. Walter (Eds.), **Resource conservation: Social and economic dimensions of recycling**, 127-143. London: Longman.
- CONSUMERS INTERNATIONAL. (1998). **Green Guidance**, London: Consumers International.
- CRAMER, J. (1997). "Towards Innovative, More Ecoefficient Product Design Strategies", **Journal of Sustainable Product Design**, 1, 7-16.
- CREUSEN, M. (1998). **"Product Appearance and Consumer Choice"**, Delft, The Netherlands: Delft University of Technology.
- ENGEL, J.F., BLACKWELL, R.D. & MINIARD, P.W. (1995). **"Consumer Behavior"**, Forth Worth: The Dryden Press; 1995.
- FISHMAN, A., GANDAL, N. & Shy, O. (1993). "Planned Obsolescence as an Engine of Technological Progress", **Journal of Industrial Economics**, 41: 361-370.
- FROMM, E. (2004). **Çağdaş Toplumların Geleceği**, (Çev.: A.Aritan ve K.H.Ökten), İstanbul, Aritan Yayınevi.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (73-91)

Volume: 4 Issue: 7 (73-91)

- GABRIEL, Y. & LANG, T. (1995). **The Unmanageable Consumer: Contemporary Consumption and Its Fragmentations**. London: Sage.
- GRANBERG, B. (1997). **The Quality Re-evaluation Process: Product Obsolescence in a Consumer-Producer Interaction Framework**, Stockholm: University of Stockholm, Department of Economic History.
- GREGSON, N. & CREWE, L. (2003). **Second-hand Cultures**, Oxford, UK: Berg.
- HEISKANEN, E. (1996). **Conditions for Product Life Extension**, Helsinki: National Consumer Research Centre. Working Paper 23.
- KOSTECKI, M. (1998). **The Durable Use of Consumer Products**, Dordrecht: Kluwer.
- MARCHAND, A. & WALKER, S. (2008). Product Development and Responsible Consumption: Designing Alternatives for Sustainable Lifestyles. **Journal of Cleaner Production**, 16, 1163-1169.
- MARCHAND, A.; WALKER, S. & DE CONINCK, P. (2004). Buying Time: Defining The Characteristics of Sustainable Consumption, Creating a Culture of Sustainability. **Highlands & islands International Sustainable Development Conference And Exhibition: Conference Proceedings**. November 3-5, Inverness, Scotland.
- MEADOWS, D.H., DENNIS, L.M. & RANDERS, J. (1972). **Beyond The Limits, Wite River Junction, VT**: Chelsea Green Publishing Company.
- MERCHANDISING (1986). "13th annual consumer survey". 12-29.
- MEULENBERG, M. (2003). Consument en Burger, Betekenis voor de Markt van Land Bouwproducten en Voedingsmiddelen. [Consumer and Citizen, Meaning for The Market of Agricultural Products and Food Products]. **Tijdschrift voor Sociaal Wetenschappelijk onderzoek van de Landbouw**, 18(1), 43-56.
- MOWEN, J.C. (1995). **"Consumer Behavior"**, Prentice-Hall International, Inc.
- NEWSWEEK. (1986). "1986 Buyers of New Cars". Research report.
- NUNNALLY, J.C. (1967). **Psychometric Theory**, New York: Mc-Graw-Hill Book Company.
- OECD. (1982). **Product Durability and Product-life Extension**, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (2002). **Towards Sustainable Household Consumption? Trends and Policies in OECD Countries**. Paris: OECD.
- ÖZDAMAR, K. (2004). **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi**, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- PACKARD, V. (1960). **The Waste Makers**, Publisher: New York, D. McKay Co.
- PAPAENEK, V. (1984). **Design for The Real World**, Second edition. London: Thames and Hudson.
- REISCH, L.A. (2001). "Time and Wealth: The Role of Time and Temporalities for Sustainable Patterns of Consumption", **Time and Society**, 10(2/3), 367-385.
- ROSE, C.M. (2000). "Design for Environment: A Method for Formulating Product End-of-Life Strategies", Phd Dissertation. Department of Mechanical Engineering, Stanford University.
- ROSENBERG, N. (1976). **Technological Change in The Machine Tool Industry, 1840-1910, in Perspectives in Technology**, Cambridge: Cambridge University Press.
- THOMAS, V.M. (2003). "Demand and Dematerialization Impacts of Second-hand Markets: Reuse or More Use?", **Journal of Industrial Ecology**, 7(2), 65-78.
- UNEP. (2004). "Sustainable Consumption & Production: Making the Connection". InWent Training Programme, Background paper.
- VAN HEMEL, C. (1998). **EcoDesign Empirically Explored. Design for Environment in Dutch Small and Medium Sized Enterprises**, Delft, The Netherlands: Delft University of Technology.
- VAN NES, C.N. (2003). **Replacement of Durables. Influencing Product Lifetime Through Product Design**, Erasmus University of Rotterdam: Rotterdam.

Bahar-2015

Spring-2015

Cilt: 4 Sayı: 7 (73-91)

Volume: 4 Issue: 7 (73-91)

VAN NES, C.N. & CRAMER, J.M. (2005). Influencing Product Lifetime Through Product Design. **Business Strategies and the Environment**, 14, 292.

VAN NES, C.N. & CRAMER, J.M. (2006). Product Lifetime Optimization: A Challenging Strategy Towards More Sustainable Consumption Patterns. **Journal of Cleaner Production**, 14, 1307-1318.

VAN NES, C.N.; CRAMER, J.M. & STEVELS, A.L.N. (1999). "A Practical Approach to The Ecological Lifetime Optimization of Electronic Products", First International Symposium on Environmentally Conscious Design and Inverse Manufacturing.

WHITELEY, N. (1993). **Design for Society**, Reaktion Books, London.